

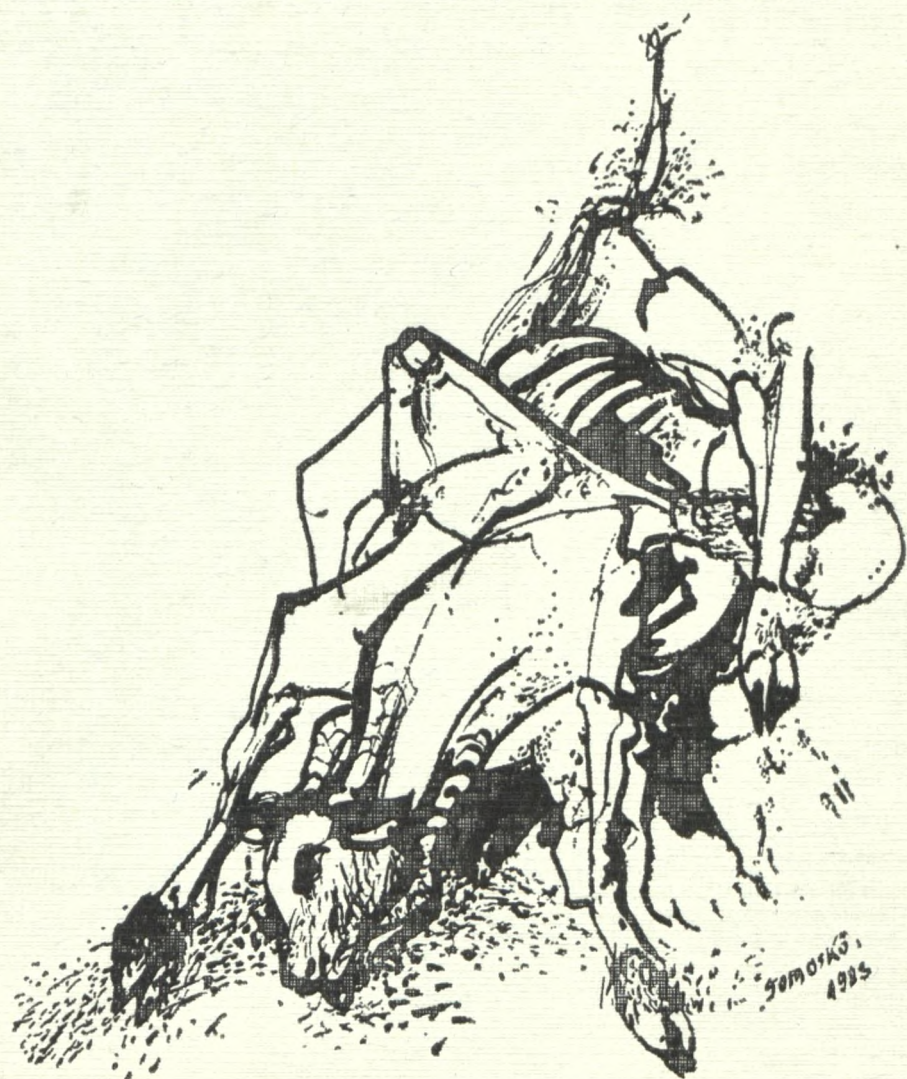
PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1985/4.

XIX.

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Tartalom

XIX. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

GERELYES ENDRE

1935–1973

- 2 Baranyi Ferenc: Valamiért, ami nincs sehol
3 Konczek József: Üdvözllet (vers)
4 Árkus József: Apámfia
6 Melocco Miklós: Gerelyes emlékére
8 Laczkó Pál: Gerelyes Endre pályája kötetről kötetre – a kritikák tükrében (tanulmány)
20 Simonffy András: Így hinni... (Gerelyes Endre-portré II. részlete)
29 Thiery Árpád: A Gerelyes Endre-novellapályázat értékelése (tanulmány)

-
- 32 Ardamica Ferenc: Az örökség (novella)
39 Onagy Zoltán: Anti strike (novella)
43 Győrfy Attila: Őszi kikerics (novella)

HAGYOMÁNY

- 46 Praznovszky Mihály: Ki szereti Mikszáthot?
50 Csűrös Miklós: Egy elfelejtett Mikszáth-levél

VITA

- 51 Karikó Sándor: A klasszikus hagyatékért
57 Simor András: A politikai költészet esélyeiről
59 Szerdahelyi István: Költészet és közéletiség

-
- 63 Iványi Ödön (1918–1985)
64 A Gerelyes Endre-novellapályázat eredményhirdetése,
E számunk szerzői

A címlapon Soincskői Ödön rajza. Fotó: Buda László. A 19. és a 45. oldalon Gerelyes Endre a KILENC PERC című filmben, illetve forgatás közben. 1. old.: Gerelyes Endre (Grafika: Varga István). A fotók a család tulajdona.

Gerelyes Endre
1935-1973

Valamiért, ami nincs sehol

Gerelyes Endre most lenne ötvenéves. Ha nem viszi el 1973-ban az az ostromba baleset, talán most halna meg. Attól, hogy a felrobbant világot igazából az isten sem akarja összerakni már. Valami ugyanis történt a világban. Valami lassított atomrobbanás, amely nem a földgolyót vetette szét, csak az emberi közösségeket. Valami elpattant a hitben és velönkig hatolt a pendülése. És egyre inkább nincs sehol az a valami, amiről Váci Mihály írt.

Gerelyes a legjobb barátom volt. És a legkényelmetlenebb is egyben. És annak, hogy kényelmetlen volt, nagyon sokan nagyon sokat köszönhetünk. A tartásunkat, a jellemünk férfiasodását köszönhetjük. Mert a legköznapiabb élethelyzetekben is mindig színvallásra, állásfoglalásra kényszerítette az embert, olyankor is, amikor egy-két kedves szóval, ártalmatlan konformizmussal vagy kegyes képmutatással elkerülhetők lettek volna a csip-csup konfliktusok. A legparányibb ügyekben is kérlelhetetlenül etikus volt, s emiatt gyakran elrontotta a pitánér kiegyezésekkel kiügyeskedett jóhangulatot.

Emlékszem: fiatal csikók voltunk még, úgy hittük, hogy az írói életforma szinte előírja az állandó éjszakázást, a lezser életvitelt. Törzshelyünknek, egy rozoga kis éjszakai mulatónak igencsak gyatrán muzsikáló öreg zongoristáját mi, többiek, hazug mákonyban tartottuk. Elhalmoztuk szuperlatívuszokkal, ódákat zengtünk a művészetéről, ócska kis magnókkal látszatjelvételeket készítettünk vele, mintha a rádió munkatársai volnánk, farizeus módon megtapsoltuk szánalmas produkcióját, s közben jókat röhögünk a hála megett. Ártalmatlannak vélt játék volt: az öregot boldogította az őszintének hitt ünneplés, bennünket meg végtelenül mulattatott a komédia. Csak Gerelyest nem mulattatta. Úgy kellett lefognunk, hogy oda ne rohanjon az öreghez: uram, ébredjen fel, gonosz játékot üzünk magával!

Értik a lényegét? Üzünk. És nem üznek.

Hiányzik nagyon. Legfőképpen a tartásunkból, a jellemünkől hiányzik. Nagy szükségünk lenne azokra a nemszeretem-percekre, órákra, és napokra, amiket ő okozhatna. A megalkuvást még apróságokban sem ismerő magatartásával. Kényelmetlen nagyszerűségével.

Most érzem csak igazán, hogy milyen óriási dolog volt a barátjának lenni. Oly lelkesítő volt, hogy húsznéhány évesen mi voltunk a legfiatalabb tagjai az Írószövetségnek. És nagyon el kellett volna gondolkodnunk azon, hogy a hetvenes évek elején, már a negyvenhez közeledve, még mindig mi voltunk benne a legfiatalabb kommunisták. Nem igen lépett utánunk senki erre a göröngyös útra. Törvényszerűen kellett ennek így alakulnia? Én nem hiszem. Talán azért fordultak így a dolgok, mert lassított robbanás történt a világban. Talán, mert valami elpattant a hitekben. Talán, mert valami nincs sehol.

Legyen most Gerelyes Bandi a fél Palócföld, aztán nyugodjék békében. Azahogy frászt nyugodjék! Még mit nem? Úgyse tudna. Műveivel nyugtalanítson és ingereljen tisztábbra, cselekvőbbre bennünket. Ránk fér. És elkel még.

Mert a lelünk mélyén nem mondhatunk le arról, hogy valahol azért mégis csak van valami... A felrobbant földgolyón is rajta van. A dirib-darabjain. És újra gömbbé válni ösztökél.

BARANYI FERENC

Üdvözlet

*Triviális közös bobózkodások emlékével
Gerelyes Endrének a túlvilágra*

Oltári egy burzsuj volt a francia király,
de nem akart segíteni szegény Rákóczinak,
bezzeg palotájában a Pompa dour-rogott.

Nézem, hogy a Rákóczi tér táján
bundát hord egy nő a bikini fölött,
úgy jött be a szeszmelegedőbe,
hogy a mollnak dúrja lett.

Forralt-bor-zong magában az ember,
forogat kezében egy képes bankót,
s míg a punk nő ide-idesandít,
emlegetjük jó Gerelyes Bandit.

Nézegetem ezt az árva bankót,
no hisz', ezzel se fog senki bankot
robbantani, gyenge tét,
a punk madammal tet a tet.
Pedig meghívhatnánk egy piára,
s rábeszelnénk, járjon gyakrabban
litániára.

(Aztán erre járna Brigitte Bardot,
azért jönne, hogy a vastag Margot
kocsmájába hijjon,
ott ülne már Villon.

Ott ülne Villon Francois,
és bámulna a fransz ruá,
rendelnénk sört troá-foá,
és nem néznénk reá.)

Apámfia

Illene azzal kezdeni, hogy Gerelyes Endre arcvonásait úgy látom magam előtt, mintha csak tegnap találkoztam volna vele. Ám, sajnos, nem így van. Istenverte rossz az arcmemóriám és sok év telt el azóta, hogy Bandit utoljára láttam. Időnként azért megtorpanok az utcán, ha a járókelők között felfedezek valakit, aki hasonlít rá. Egyszer a moziban is elfogott az a nyugtalanító érzés, hogy őt látom a filmvásznon. A *Pokoli torony* című amerikai film ment és egyszer csak feltűnt benne Steve McQuinn, a tűzoltóparancsnok, aki aztán a legnagyobb pánikban is úgy viselkedett, ahogy kizárólag az igazi férfiak viselkednek. Itt nemcsak holmi külső hasonlóságról volt szó, inkább belső azonosulásról. Úgy éreztem, hogy ezt a figurát Gerelyes is ilyennek írta volna meg. Már ami férfias tulajdonságait illeti, mert maga a történet, a sok kiszámítottan hatásos szituáció a lángoló felhőkarcoló felső emeletein rekedt emberekről egyáltalán nem Bandi világa volt. Mégis, helye lett volna ennek a talpig férfi tűzoltónak Gerelyes valamelyik novellájában, mint valóságos konfliktussal szembekerülő, s a megpróbáltatásban helytálló hősnek.

Ez járt a fejemben, amíg figyeltem a rettenthetetlen tűzoltó vakmerő tetteit és hirtelen az is eszembe jutott, hogy hiszen Gerelyes Endrét is filmen láttam először. A legendás *Kilenc perc*ben, amely az ő novellájából készült és amelyben elvállalta egyik boksoló hősenek filmbeli megszemélyesítését is. Erről persze akkor fogalmam se volt, a két főszereplő közül *Madaras Józsefet* ismertem, ellenfeléről azt hittem, hogy igazi boksoló.

Abban az időben az Eötvös Egyetem újságját, az *Egyetemi Lapokat* szerkesztettem, s egy délután a soron következő számot állítottam össze, amikor arra figyeltem föl, hogy valaki tapintatosan köhög az íróasztalom előtt. Szökés, vállas, nem kifejezetten magas fiatalembert pillantottam meg, aki valahonnan ismerős volt. A nevét nem nagyon értettem.

– Hoztam egy novellát – mondta. – Leköteleznétek, ha közölnétek.

– Hagyd csak itt, majd megnézem – feleltem. – Nálunk az a szokás, hogy nem olvasunk kéziratot a szerző jelenlétében.

Ez igaz is volt, a szabályt önvédelmi okok szülték, ugyanis tengernyi vers és prózai alkotás árasztotta el a szerkesztőséget az íráskészségüket próbálgató bölcsészhallgatók jóvoltából és mint tudjuk, nincs erőszakosabb a diletánsnál.

– Nekem nagyon fontos volna, ha megjelenne – szolt az idegen, aki valahonnan olyan ismerős volt. – Az *Élet és Irodalom*nak nem kellett.

– Jó, majd megnézem, szervusz – mondtam türelmetlenül, mert szerettem volna túllenni a lapba tervezett kéziratokon. – Pénzt azonban ne várj, mi honoráriumot nem fizetünk.

– Nem baj – vonta meg a vállát és elköszönt. Amint oldalt fordult, heugrott a film.

- Várj csak - szóltam utána. - Nem te boksoltál véletlenül a Kilenc percben?

- Én. De nem véletlenül - válaszolta és elment.

Félretettem a tudományos diákkörök félévi munkáját értékelő cikket és olvasni kezdtem a novellát. A címe az volt, hogy *Nyolcfokos, szép lejtő*. Kíváncsi lettem rá, hogy mi késztet egy boksolót novella írására és már a cím is meglepett. Miképpen jut az eszébe egy öklözőnek az agyrázkódásos jobb egyenesek és koponyarendítő balhorgok világában olyasmi, mint a Nyolcfokos, szép lejtő. Már az első oldal közepén elkapott a novella hasonlíthatatlanul különös hangulata, s amikor a végére értem, bizonyos voltam benne, hogy kincs került a kezembe. Kidobáltam egy csomó írást a kéziratok közül és helyettük leadtam a nálunk szokatlanul terjedelmes novellát. Abban a diadalmas tudatban, hogy őstehetséget fedeztem föl.

Néhány nappal a novella megjelenése után a szerző ismét bekopogott a szerkesztőségbe, ahol az akkoriban ott dolgozó *Baranyi Ferenc* viharos örömmel üdvözölte. Pillanatokon belül tisztázódott, hogy Gerelyes személyében olyasvalakit sikerült felfedeznem, akinek novelláskötete jelent meg, s akit irodalmi berkekben már jó ideje a legígéretesebb fiatal prózáíróként tartanak számon.

Nem is keresek finomabb kifejezést, égett a pofám a szégyentől. Akár egy nagyképű hajós a XV. században, aki kiköt az Újvilág partjainál és az első bennszülött angolul közli vele, hogy Amerika már fel van fedezve.

A későbbiek során sok-sok órát töltöttünk el a szerkesztőségi dohányzóasztal mellett. Ritkán jött üres kézzel, rendszerint hozott egy üveg bort, vagy, ahogyan ő nevezte, lámpást, hogy általa megvilágosodjon az elménk. Arra az egy lámpásra mindig voltunk elegenden, kevés pénzü egyetemisták, ösztöndíjúnknak már az osztás napján a fenekére verő költők, s más megbízhatatlan népség. Ezeknek az estébe nyúló kvaterkázásoknak Gerelyes volt a főszereplője. Mindenről megvolt a véleménye, napi eseményekről éppúgy, mint filozófiai irányzatokról, s amit mondott, arra oda kellett figyelni. Élőszóban elmondott kis történeteit olyan gondosan felépítette, hogy a legcsekélyebb fészülés nélkül is nyomdába adhatók lettek volna. Ám mihelyt ezeket a lebilincselően érdekes történeteket valaki máshol el akarta mesélni, rögtön kiderült, hogy lehetetlenre vállalkozott. Gerelyes stílusa, jelzői és előadásmódja nélkül semmit se értek.

Mint gyakorló vicclap-szerkesztő, ma is elámulok azon, hogy milyen mestersen tudott előadni egy-egy éppen futó viccet. Mindegyikből szabályos kis novella kerekedett, még a legigénytelenebbekből is. Gerelyes mélységesen megvetette a szóvicceket, de becsülte a humoros situációkat és ebből a leglátványosabbat is képes volt vérbő történetté hizlálni.

Mielőtt bárki egy kedélyes fecsegő képét alakítana ki magában a fentiekből, gyorsan hozzátesszem, amit talán elsőnek kellett volna említenem. Gerelyestől mi sem állt távolabb, mint az üres csevegés. Az átlagnál sokkal érzékenyebb igazságérzet munkált benne, erkölcsi normái valamennyiünk közt a legszigorúbbak voltak. A legfontosabb, vagy inkább az, aminck a legfontosabbnak kellene lenni, az erkölcsi tartás, a dolgok etikája, apámfia.

Többünket így szólított. Apámfia. Mivel nógrádi származék volt, egy kicsit á-nak mondvá az a-t. Szerettem az apámfiázását, kedvesnek találtam, csak utóbb hatolt el a tudatomig, hogy az apámfia azt jelenti, hogy testvérem. Mérhetetlen igazságtalanságnak érzem, apámfia, hogy már tizennyolc évvel többet éltem nálad.

Gerelyes emlékére

Ne feledd a tért, hol ők clestek,
Az utolsó s a legjobb vitézek; . . .

Th. Moore, Pctőfi

Nagyon szerettem!

Vele tanultam meg, hogy a barátságna is legendásna kell lennie, egyen-
gúnna a szerelemmel.

Ha indultunk ködös útjainkon, tudtuk, hogy legenda indul. Zavartan és
hangosan indultunk a mellékutcákban hősi halált halni. Nyomasztó szellemi
örökségünk miatt nem tudtuk, hol a főüt, pedig azt kerestük.

Aranyszájú szent János volt, crőszakos, diadalmas szónok. Valahogyan
mindig igaza maradt, mindenütt, csak a másnapi, clemző szőgyenkezés volt
az ellenfele.

Irigyeltem, hogy gyorsabban lehet írni, mint szobrot készíteni, mert legen-
dakereső útjaink nagyon sok időt igényeltek.

Tehetségünk recsegett, ropogott a rossz szellemi örökség, a rossz szellemi
környezet nyomása alatt. Életkörülményeink provokáltak, mi vadul reagál-
tunk és lelkiismereti szabadságról álmodoztunk. Mint az ostoros véglények,
össze-összerándultunk a fényhatásokra.

Örökségünk: a kereszténység, a feudális európaiság, a machismo, a na-
cionalizmus, a második világháború, 1956., a magyar nyelv és az alkohol.

Moralizáltunk, ficsztáztunk, vezckeltünk, a hibák után mindennap. És
azon veszekedtünk, hogy a felmutatott vezcklés mennyire javíthat azon, hogy
ártottunk másoknak. A bűn és annak átértelmezése között imbolyogtunk.

Büszkék voltunk, modernebb, maibb jelszavakkal, de mégiscsak elitnek
érezve magunkat, kopott ruhában, kötetlen munkaidőben, a Fialal Művé-
szek Klubjában, voltaképpen az Űri Kaszinóban, ahol biliárd és adósságok
őrizték fölényesen a dzsentrivilágot. Vadászni nem vadásztunk, habár az
Európához görcsösen ragaszkodó Hemingway volt a bálványunk, mert nem
vettük észre, hogy nem jó, nem is eredeti. A mi tudatlanságunkban a hely-
zet változatlan volt. (Remarque nem került szóba.) Vágytunk az ökoljogra
is, mert az a szép, ha az embert egy crőscbb megveri. Megéggettük a kezün-
ket gyufával, de ahhoz egyszer sem volt lelkiőrönk, hogy észrevétlenül el-
hagyjuk a Kaszinót és hazamenjünk, pedig ez a terv többször elindult. Vala-
melyikünk mindig fellázadt saját magunk ellen, amiért a másikonk hálát
érezett.

A nacionalizmus összekeveredik a Háborúval és Ötvenhatal és a magyar
nyelvel. Furcsa nacionalizmus, mert nem vontuk kétségbe az internaciona-
lizmust. De a Háború, amivel nem vágtunk fel, olyan leckét adott, hogy a
nálunk pár évvel fiatalabbaknak (mi egyidősek voltunk) bizonyos dolgokat
nem tudtunk volna megmagyarázni, de ennek tudatában kissé öregek vol-
tunk.

Ötvenhatot Gerelyes ostobának és szentnek tartotta, majdnem szóról-szór-
ra ezt is írta valamelyik írásában. Én csak szentnek, amit elrontottak. Mind-

szenly, vagy Tildy felbukkanása a rádióban ötvenhatban kétségbeejtő volt a számunkra. Ötvenhat kamasz volt, mint mi ötvenhatban. Mindenesetre magyarrá alakított bennünket, magyarosítani akartam a nevemet, és a pesti és a palóc nyelvből nagy erőfeszítéssel másztunk ki, rendesen megtanulni magyarul. Különös örökség, elszigetelni magunkat még jobban a nagyvilágtól. Juhász Ferenc és Nagy László tetszett akkor, akiket a magyar értelmiség is alig-alig értett az új magyar nyelvük és szókincsük miatt. A leírt szónoklatok sodortak el bennünket. Csak magyarul beszélő internacionalisták voltunk. Pedig látnunk kellett volna, hogy a „Felszállott a páva...” nem lehet úgy jó, hogy „Пабушка на крышу”, és, hogy az „...itt ül a lelkünk tovább leigázva”, nem jó úgy, hogy „...Wier können nur Ketten kennen”, és így nem jutunk szóhoz.

Az alkohol, az alkohol. Soha senki nem mondott róla használhatót, nem is védett ellene bennünket semmi. El is végezte a dolgát, akit lehetett, sokat, megölt. Gerelyest is. Mindenünnen ömlött felénk, Omar Khájjamtól Adyig. A boltok, klubok, kaszinók mindenütt töltötték belénk, és még azt sem tudtuk, hogy a feketekávé nem jó ellene, sőt.

Nagyon keveset tudtunk, autodidakták voltunk, rossz, felemás iskolákba jártunk, hol tanár nem volt, hol tankönyv.

Ebből az örökségből született az, amit Gerelyes koravén haláláig írni tudott. Amikor meghalt, én még alig csináltam valamit. Örökségünk miatt fél emberöltőt késtünk. Élete vége ijesztő volt a számomra, halálának a fénye is szörnyű. Halálával vezekelt és fizetett, megjavíthatatlanul, és aki idejében megijedt Tőle, szerencsésen életben maradt. Én is. Megmentett. Az újabb születő veszélyekig. A harmincéves Gerelyes képe és a halott közti különbség, szeretett barátom és az áldozat közti évck, az utolsó, s a legjobb vitéz.

Gerelyes Endre pályája kötetről kötetre — a kritikák tükrében

Gyakori, hogy az íróvá avatás meghatározó pillanatai az olvasók körében éppolyan jelentőségre tesznek szert, mint a pályája startkövetől elrugaszkodó alkotó tudatában, majd pedig életműve kritikai feldolgozásában. Az ismert példák sorában ott találjuk *Gerelyes Endre* nevét is. Ha indulása kerül szóba, a kor- és pályatársak, barátok, ismerősök emlékezetében az a dicsfény ragyog fel, amely a *Kilenc perc* című novellájának megjelenését övezte. E máig világító tiszta fény olykor elveszi látásunkat, s megfélekedzünk az indulás éveinek bonyolultságáról, egyszerűbbnek, konfliktusmentesebbnek látjuk, mint valójában volt.

Kétségtelen ugyan, hogy bemutatkozó novellájának szellemisége révén Gerelyes az irodalompolitikai törekvések fősodrába került, amely körülmény hamarosan kötetes íróvá segítette, de a korszak számos feszültsége, a konszolidáció és a kibontakozás felé megteendő lépésekkel kapcsolatos ideológiai, politikai küzdelmek sajátos fénytörésben láttatták akkoriban ezt a sikert (– később magával Gerelyessel is). Erre vonatkozóan korábban *Jubász Mária*, *Simonffy András* és *Baranyi Ferenc* tett néhány fontos megjegyzést. Szavaikból világosan kiderül, hogy Gerelyesnek a kezdeti euforikus öröm után tapasztalnia kellett, nem lesz könnyű a pályát befutnia a szerencsés rajt után.

Ennek egyik korabeli bizonyítékeként ma már higgadtan tanulmányozhatjuk első kötetének kritikáit, ismertetéseit. Első olvasatban azt kell megállapítanunk, hogy ezekben az írásokban nem találkozunk olyan egyöntetű elismeréssel, amilyen az emlékezők szerint a *Kilenc perc* című novellát fogadta. Sőt, az első kötetbe felvett hírnevet teremtő írást némelyek nem is említik a legjobbak között. A kötet ma már nyilvánvaló egyenetlenségein túl a különböző előjelű visszhangok legfőbb okát a kritika módosult feladatában, differenciálódásában, „szakszerűbbé” válásában kereshetjük. Itt látjuk szükségesnek megjegyezni, hogy szándékosan nem tesszük fel a kérdést, hű tükör-e a kortárs kritika általában és tárgyunkra vonatkoztatva, hanem csupán az egyes kötetek kritikai visszhangját kíséreljük meg összegezni, így követve e rövid írói pálya ívét, meghagyva egy későbbi teljes pályakép számára azt a munkát, hogy – mutatis mutandis – ezen kritikák segítségével is elvégezze az életmű átfogó értékelését. Arra sem vállalkozunk, hogy az alig valamivel több mint egy évtizedes pálya ideje alatt végbe ment változásokat, a kritikai tudat jelentős átalakulását éppen ezen az életművön, illetve az ahhoz fűzött kommentárokon szemléltessük. Úgy véljük, ez a kérdéskör egy lehetséges másik dolgozat tárgyaként – mások munkásságának kritikai visszhangjával együtt – érdemes a vizsgálatra.

Kövek között (Bp. 1961. Magvető). Miként a *Kilenc perc*, úgy az első kötet sem maradt visszhangtalan. A novella sikere – érthetően – felcsigázta az érdeklődést a kötet iránt. A kritika érzékelhetően várakozással fogadta, azzal a kíván-

ccsisággal, amely a bemutatkozás után már a teljesebb írói profilnak szól. Általánosságban elmondható, hogy a kritikák hangnemén, egynémely megjegyzésén érzékelhető a *Kilenc perc* teremtette hírnév, s talán ez is szerepet játszhatott abban, hogy többségében tartózkodóra hangolt, fenntartással élő, sőt szigorú ítélletű bírálatok születtek. Már-már úgy tűnik, mintha nem is elsőkötetes író műveit faggatnák a recenzensek, noha legtöbbször élnek az ilyenkor szokásos fordulatokkal, mint például „ígéretes”, „sokat ígérő”, „várakozásteljes”, és sorolhatnánk még a szinonimákat.

A kötetet komolyabb kifogás nélkül, szinte maradéktalanul elfogadva, *Illés László* üdvözlí. Egyben ő az első, aki Gerelyes helyét is meghatározza a zajló folyamatokban. Leszögezi: „*Annak a fiatal írónemzedéknek tagja, amelynek (sokszor elmondtuk már) természetes életeleme a szocializmus társadalmi rendje*”. *Illés László* a továbbiakban nem szorosabban vett esztétikai szempontokat érvényesít, hanem irodalompolitikaiakat. Nyugodt lélekkel megteheti, mert a friss, romlatlan, az előző időszakokban nem kompromittálódott Gerelyes Endre a *Tűztűnc* költőivel, az *Emberavatás* és az *Előjáték* prózaíróival az irodalomban lehet a megújulás és a folytathatóság képviselője, annak eleven bizonyítéka, azé az új szakaszé, amely felé a politika már nyitott, melyet a társadalom egyre inkább érzékel.

Ezért amikor *Illés László* felteszi a kérdést, hogy „mi a modern ezekben az írásokban?”, jellemző módon nem a formaproblémákra teszi a hangsúlyt válaszában, s csak látszólag szól az írói módszerről. Íme: „*Elsősorban nem az, hogy Gerelyes kerül a csendesen és szabályosan csordogáló mesebonyolítást. Az a modern itt elsősorban, hogy az író valamennyi írásában közvetve vagy közvetlenül választ keres a munkásbatalom fiatal értelmiségének egy-egy rendkívül fontos problémájára, s ezt a választ nem adja olcsón egyetlen böse szájába sem, nem ismeri a zsinóron futó történeteket és a langyos happy andeket, de ismeri a kemény küzdelemben megszerzett igazságokat*.”

Illés a küzdelem tartalmát és tétjét is megnevezi: „*Meg kell hogy birkózzon a fiatal népi értelmiség a polgári eszmeiségnek, a városi civilizációt átítató áradatával*”, nincs visszaút, csak győznie szabad. *Illés* szerint „ez Gerelyes legfőbb mondanivalója”, s ahogy ez Gerelyesnél megjelenik, abban „a szocializmus etikája” testesül meg. Összefoglalóan így összegzi Gerelyes alkotói karakterét: „*tartalmas, szilárd osztályhűség, eltökéltség a nép ügye mellett, a népi érdekek szolgálatában*”.

A többi kritikus nem tekinti ilyen fontosnak az ideológiai-politikai kérdések hangsúlyozását, a műveken kívüli szempontok érvényesítését. Ehhez mindjárt hozzá is tehetjük, hogy *Illés László* kritikája korántsem biztosít Gerelyes számára „mentelmi jogot”, ami után a kritika mást nem is tehet, minthogy a tiszteletköroket rója jelentkezése körül.

A legtöbb észrevétel a Gerelyes-próza tematikus lényege köré csoportosítható; pontosabban fogalmazva, többé-kevésbé mindenki ebben véli felfedezni az írói karakter meghatározó jegyét. *Illés* „kemény küzdelemlől” beszélt, amely a főszerepet játssza minden Gerelyes-novellában, ahogy már a *Kilenc perc* bokszpárbaja ezt szinte emblematicussá tette. Legtöbbször éppen azt hangsúlyozzák, hogy a küzdelem, az összeütközés vezérmotívuma egységessé szervezi a kötetet. Ebben utólag is egyetérthetünk, ám a korabeli kritika ezt a tényt eltérően minősíti. *Koczás Sándor* méltányolja, hogy így a különféle témák egységbe hangolódnak, míg *Biró Ferenc* inkább egysíkúságra gyanakszik. „*A kötet tematikus sokrétűségével felel az egyirányban gravitáló problematika – (...) sokfajta embert fel-*

vonultató írásában általában azonos szférán belül marad a gondolati tartalom” (– kiemelés tőlem, L. P.). A kötet kilenc írása közül hétben ugyanazt a „mozgató lényeg”-et véli felfedezni. Gondolatmenete lezárásaként nem hagy kétséget értéktétele felől: „az írói érdeklődésnek ilyen erejű centralizáltsága azonos a beszűküléssel”. Majd egyenesen szubjektív eredetűnek (értsd: csak az íróra tartozónak) minősíti a központi kérdést. (Megjegyzendő, hogy az „élmény elsődlegességét” – ami itt a „szubjektív eredet” másféle megfogalmazása – más is említi.) Természetesen ellenvetéssel is élhetnénk Bíró szigorúságával szemben, mondván, hogy amit ő beszűkülésnek minősít, más szemszögből éppenséggel többféle válasz-kísérletnek, ugyanazon kérdés alternatív, tüzetes végiggondolásának is látszhat. Nem beszélve arról, hogy pályakezdő esetében – és mégiscsak pályakezdőről van szó! – akár a saját világ megtalálását is méltányolhatnánk. Hiszen a lezárult pálya egészen végigtekintve, éppen azon lepődhetünk meg, milyen egységben áll előttünk a maroknyi életmű, hogyan válik mind összetettebbé az első kötet szólama, egészen a Lancelot-példázatig.

Koczás Sándor éppen azt fedezi fel, hogy az egységességben belül mi okozza a változatosságot, sokszínűséget, s ezzel mintegy polemizál is – bár kimondatlanul – Bíróval: „E novellák különbségeiben mindenekelőtt az ábrázolásra választott konfliktus különbségei a szembeütőek.” Így Bíróval szemben pontosabban meg tudja állapítani a felfedezhető fogvatékok okát, megtalálva a novellák „archimédészi pontját”: „a jól vagy felületesen választott konfliktus dönti el a művészi siker határfokát.” Ezzel az értékskálával már pontosabban mérhetők az egyes novellák, s a kötet egésze is. Koczás a *Kilenc perccel* helyezi az éltre. „Újszerű drámaiság” kifejeződésének látja, amelyben a „tudatosság és ösztönösség” küzdelme olyan „hiteles és drámai erejű, amelyre a kor irodalmában kevés példát találhatni”.

Bíró általában is csupán a „fizikai erőfeszítés”, a „testi erő próbáját” látja a Gerelyes-írásokban, s amiként nem méltányolja a küzdelem morális szintjét, az alkotói tudatosságot sem fedezi fel. Márpedig a nyitó írásban felfigyelhetett volna münclerre. Koczás figyelmét nem kerülte el a bevezető, cím nélküli írás tudatossága, amelyben Gerelyes bemutatja saját alkotói módszerét, az írás folyamatát, az olvasó szemelättára teremtve meg a figurákat, a cselekményt, magát a novellát. Akadt aki egyenesen a könyv „legszebb darabjának” nevezte. Viszont Koczás szerint Gerelyes a nyitó írással olyan magasra tette a mércét, amelynek nem minden esetben tudott megfelelni. „A tudatos írói nekigyürkőzés” után gyakran hiányzik az analízis, a mélyebb törvényszerűségek felmutatása, nincsenek emlékeztető típusok. Így summázza ítéletét: „Két kímelkedő írás és néhány átlagosan jó.”

Más is felfigyelt a nyitó és az utána sorjázó írások közötti ellentmondásra. *Jovánovics Miklós* éppen ebből a műhelynovellából von le messzemenő következtést: „Gerelyes Endre lélekben romantikus, alkotó módszerében realista”. Majd: „A vaskos romantikával dekorált történeten belül meglepően tárgyilagosan és aprólékosan elemzi a hősök lelkiállapotát. Az ábrázolás tárgya és az írói eszközök ellentéte oly nagymérvű, mintha egy építész vasbetonból akarná felépíteni a régi Vigadót.”

B. Nagy László írását azért hagytuk utoljára, mert a Gerelyes kapcsán felvetődött ideológiai-politikai kérdésekben – amelyek abban az időszakban amúgyis terítéken voltak – ellentétes a véleménye Illés Lászlóéval, egyben tágabb horizontú is, amennyiben az eddig szóba került szorosabb értelemben vett irodalmi vonatkozásokat is tárgyalja. B. Nagy is a címtelen kötetnyitó „ars pocticaival”

kezdí mondandóját. Számára ez az írás annak jelzése, hogy Gerelyesnek „*a helytállás inkább elvont erkölcsi probléma még, mint a lét kényszere*”. Félreérthetlenné akkor válik az észrevétele, amikor más írásokra is kiterjeszti. Szerinte „az elvontság azokban is ott bujkál”. Szót sem veszteget arra, hogy esetleg Gerelyes tapasztalatai és élményvilága telített-e vagy sem konfliktusokkal, amelyeket egyelőre még nem képes irodalomba emelni, mivel még nem lehet birtokában bizonyos írói eszközöknek. B. Nagy egyenesen azt mondja, hogy a gondolkodásából inkább következik a lehetséges konfliktusokban tanúsítandó magatartás vizsgálata, mint a tapasztalatából. Az is kiderül, mire alapozza véleményét: nála sem marad el a korfestés. Csakhogy míg Illés László diorámája küzdelmesre sikeredett, B. Nagy első pillantásra békét sugároz: „*Tudtommal nem volt még írónemzedék, melynek úgy kellett volna a próbák, a konfliktusok után kutakodnia.*” Ebből eredően Gerelyesék írásainak konfliktusvilága egyszerre erőszakolt és elvont. Különösen akkor, ha önnön helyzetükkel, alkotói pozíciójukkal maguk sincesenek tisztában, s ezért képtelenek levonni a szükséges következtetéseket saját munkájukra vonatkozóan. B. Nagy a feladat kulcsát is megnevezi: „*Nem arról van szó hát, hogy a konfliktusok megszűntek volna. Pusztán, hogy fedettebbek, nebezesebb a tettenérésük.*”

E sorokat olvasva, a mából visszatekintve, kétségeink támadnak, vajon nem túl korán tett-e B. Nagy László ezt a megállapítást? Mintha nem látna különbséget Gerelyes egyéni tapasztalatai (másokat – például *Galgóczi Erzsébetet* – szintén idézhetnénk), múltja és a kritika írásának jelenideje között. Megállapításának egésze inkább vonatkozik majd a 69-esek nemzedékére. Hiszen a megújulás nemzedékének első és második hullámában (ahogy a kritika nevezi őket) szinte mindenkinek eleven emléke a háború, az első békeévek, az ún. személyi kultusz, az olvadás időszaka, valamint túl közeli még az 56-os tragédia (amit már gondolkodó fővel éltek át!). Hozzátehetjük, amikor Gerelyes első írásai nyilvánosságot látnak, a kibontakozás, a konszolidáció folyamata még korántsem zárult le a társadalom minden szférájában, miközben az új tendenciákkal új konfliktusok sora vette kezdetét. Mindannyiuknak, így Gerelyesnek is, nem a konfliktusok megtalálásáért kellett tehát kutakodnia, hanem a művészi kifejezés érvényességéért – amihez szerintünk is elengedhetetlenül hozzátartozik az alkotói látásmód összetettsége. Ebben ma is egyet kell értenünk B. Naggyal.

Hogy a nemzedék tagjai közül ki, hogyan, milyen szemszögből dolgozza fel élményeit, döntően világképük határozza meg. Már ekkor egyértelmű, hogy az első hullámmal érkező Galgóczi Erzsébeté, Szabó Istváné, vagy Moldováé más, mint történetesen Gerelyes Endréé. Azt is értve a különbség alatt, hogy neki mást kell meghaladnia, mint a többieknek. Helyzete ebben a tekintetben is különleges, leginkább talán Kertész Ákoséval vethető össze, bár utóbbi indulását a fővárosi munkásközeg, maga Budapest sok tekintetben módosítja. Gerelyes viszont hozza magával azt az osztálybarcos szemléletet, amit még diakként szívott magába az ebből a szempontból sajátos atmoszférájú és a társadalmi rétegeket nézve is sokkal egységesebb Salgótarjánból. B. Nagy László megállapításának Gerelyesre vonatkoztatva abban van igaza, hogy ez a leegyszerűsítés mozzanatát is tartalmazó, a „ki kit győz le?” kérdése alapján osztályozó szemlélet kétségtelenül nyílt konfliktusokban látja alakulni olyan időszakban is az életet, amikor a hatalom birtoklásának kérdése már megmásíthatatlanul eldőlt, és a nemzeti egység, a szövetség politikájának realizálása, kiteljesítése válik dominánssá. Ebben a keretben kiépülhet a mindennapi élet világa, amelyben a politikai-ideológiai meghatározottságok már több közvetítéssel, nagyobb áttételekkel érvényesülnek.

Gerelyes azonban még mindig nyílt harcos, felhúzott sisakrostéllyal, sőt páncél nélkül. B. Nagy nem is hozhat más ítéletet, mint a következő: „Amennyire rokonszenves az író, annyira beszűkült, távolattalan a kötet összképe”. Meg is mondja, nem az osztályharcos szemléletet kifogásolja, hanem ennek azt a szűkített változatát, amely nem teszi lehetővé a társadalmi harc mélyebb és szélesebb felvetését. Mert ennek hiánya teszi Gerelyes kötetét „valahogy kisszerűvé, földhözragadttá”.

B. Nagy kemény és egyértelmű megállapítását hosszan fejtegeti is. A sokszor emlegetett lehetséges Hemingway-hatást vizsgálva, az egyénire, a fizikaira csupaszított helytállás korlátaira mutat rá, mint amin keresztül lehetetlenség a szocialista morál megteremtése, vagy győzelmének ábrázolása, a „polgárkamorál” ellenében. „Éppen az a jellemzője e folyamatnak, amit Gerelyes elhanyagol: hogy az emberi öntudatnak egyszerre kell az élet apró – és sokszor eléggé keserves – herceburgáival s a lét, a társadalmi harc kérdéseivel szembenéznie”.

Az eddigiekből is világosan kiderül, hogy míg Illés László már a pályakezdést beérkezésnek, egyfajta társadalompolitikai elképzelés megvalósulásának látja, addig B. Nagy László egy sokkal differenciáltabb irodalomkép jegyében legfeljebb a személyes szimpátiáját előlegezi, ám a teljesítményt szinte csak tünetértéke miatt tartja figyelemre méltónak. B. Nagy László értékítélete nem maradéktalanul elutasító, inkább a lehetőségekre figyelmeztet, Gerelyesére is, és tágabban az egész nemzedékére. Úgy látja, ennek alapvető feltétele, hogy „ezt a »bonyolultabbat« fülönfogják”. Végül is elmondhatjuk, hogy a kritika figyelmét nem kerülte el Gerelyes első kötete. Többben többféle irányból közelítették meg indulását. A véleményekből kirajzolódott minden olyan kérdéskör, amelyet a kritika a soron következő két novelláskötettel és a pályázató regénnyel kapcsolatban majd újra vizsgálat alá vesz.

Töprengés az éjszakáról (Bp. 1963. Szépirodalmi). A második kötet – az irodalmi élet akkori viszonyaihoz képest – hamar követte az elsőt. Hét novellát, két riportot és egy esszét tartalmaz. Vegyesműfajú tehát, s a kritikák erre éppen felhívják a figyelmet, mint a második kötet jelentőségére az alkotói fejlődés szempontjából.

Almás Miklós mindkét vonatkozást szem előtt tartja, hangsúlyozva írónk tudatosságát, amire már az első kötet idején felfigyeltek. Így ír: „A második kötet szigorúbb vizsgáztató, mint az első: ilyenkor már önmagából vizsgálják az író – vajon meg tudja-e őrizni, tovább tudja-e fokozni az első írások frissességét? Gerelyes Endre új elbeszélőkötetében tudatában van ennek, és talán ezért is választ egy csokorba filozofikus riportot, széles sodrású novellát és esszét. Mintegy az öngazdagodás tükréért.” Elismerően szól az „új utak kereséséről”, aminek legfontosabb vonása, hogy „ez a kötet már előbbre akar lépni az objektívebb társadalomábrázolás felé”.

Miután az írói szándékot körvonalazta, a megvalósulás szintjei szerint csoportosítja a kötet anyagát. Úgy találja, vannak írások, amelyek inkább a (1.) kezdeti korszakhoz sorolhatók (pl.: *Békesség, békesség*); az „új stílus” képviselői közül például az *Charon* (2.) feleúton található a régi és új között; a (3.) *Kegyetlen történet* már „egy sok oldalról esiszolt kő benyomását kelti”, a *Nyolefokos szép lejtő* pedig „a régebbi írások támadó-ctikus hangvétele és az új írások hi-

degebb látásmódjának sikerült ötvözete". Míg a (4.) riportokat és az esszét az átmenet kérdései, a stílus feletti töprengés kifejeződésének tartja.

Csoportosításából és osztályozásából úgy vélhetjük, hogy az első kötethez képest egyértelműen előrelépést állapít meg. Almási összetettebben ítéli meg a teljesítményt. „Magas színvonalú tévedést” emleget, amelyből a jövőre nézve biztató következtetést von le. A tévedés *színvonalában* ugyanis a „nagyobb formátumú kibontakozás ígértét” látja. Legfőbb kifogása: „Az önmagát figyelő, elemző író és a gyakorló novellista »nincs szinkronban« egymással.”

Almási Miklós sarkallatos kifogása másoknál is visszatér. Dersi Tamás: „Milyen kár, hogy erre, az olvasóként és kortársként szívesen, azonosuló örömmel vállalt eszméi színvonalra még csak a lírái, a reflexív én, a riportter-esszéirő jutott fel, megelőzve az epikus, a novellistát.”

Fülöp László jótanácsa: „dolgozza le» a novellairó Gerelyes az esztétikus Gerelyes »előnyét»: ugyanis akkor számíthatunk valóban maradandó, nagy novellák születésére.”

Nagy Miklós és Dénes Katalin is szóvá teszik a személyességet, de ezt nem szembesítik oly módon a műfaji kérdésekkel, miként Almási. Nagy Miklósnak ha van is kifogása, úgy találja „egészében véve mégis nagyon vonzó tulajdonsága” a személyesség Gerelyesnek. Dénes Katalin „a hagyományos személytelenségről” való lemondás jegyében az újdonságot emeli ki. Fülöp László formabontást emleget, ha idézőjelesen is, és a kísérletezés vonzásában élő fiatalok „legjellemzőbb” képviselőjeként Gerelyest nevezi meg. Igaz, alább ebből kiemeli – a már előbb idézett módon – az esztétikai szempontú önvizsgálatra is vállalkozó Gerelyest. Olvashattuk, milyen ítélettel társítva. Nagy Miklós és Dénes Katalin véleménye abban a megállapításukban is összecseng, hogy a korábbiakhoz képest mindketten bonyolultabbnak, összetettebbnek látják az újabb írásokat. Nagy Miklós ehhez még hozzáteszi azt az észrevételét, hogy Gerelyesre ebben a kötetben „tragikusabb árnyalatú szemlélet jellemző. A fiatal művész moralistává érik...” Nagy Miklós egyedül áll ezzel a véleményével. Pedig lényeges kérdésre tapintott, Gerelyes lehetőségére, egyéni vonására mutatott rá.

Dersi Tamás éppen ellenkezőleg látja. Nála a moralista Gerelyes és az írói programján elmékedő tudatos Gerelyes élesebben szembekerül egymással. Ezért csak látszólag áll közel a véleménye Almásiéhoz. Nála ugyanis élvész, ami Almásinál a bírálatban is benne van, s amit Nagy Miklós külön méltatott: a magasra helyezett etikai mérce igényességében rejlő ígért, a *moralista* – mint Gerelyes szereplehetősége. Dersi szerint a „két év előtti kritika nem alaptalanul tette szóvá, hogy a rokonszenves tudatossággal dolgozó fiatal író erkölcsvallató és hirdető igényessége olykor még beéri elvont konstrukciókkal. Gyengeségét maga is szóvá teszi Igy írni című tanulmányában. Diagnózisával egyetértetünk: az egyetlen tételre koncentráló tézisnovella, a gondolatot lefokozó, művészi kifejeződését akadályozó tantörténet aligha felel meg írói programjának.” Tegyük hozzá, Dersi véleménye nem teljességgel elítélő. Még védelmébe is veszi Gerelyest. Kijelenti, hogy „azoknak, akik a kötet értékét egészében tagadják, aligha lehet igazuk”. Ez azért különös megállapítás, mert a megjelent kritikák között ilyen nem találunk, s ebből az is következik, hogy többszámában levele nem is beszélhetünk „egészében tagadó” kritikákról. Nyilván az informális közegben terjedő véleményekről lehet itt szó, jelzéseként Gerelyes egyáltalán nem könnyű helyzetének. Mintha az Illés László által félreérthetetlenül kijelölt szerep most visszaütne, s Gerelyes a nyílt támadások mellett alattomosabbnak is ki

lenne téve. Az erre az időszakra vonatkozó baráti visszaemlékezések ezt megerősíteni látszanak.

Fülöp László kritikájával kapcsolatban jegyezzük meg, hogy mintegy gyűjteménye az első kötet novelláiról leírt kifogásoknak. Mintha a kritikus gondosan tanulmányozta volna a vonatkozó irodalmat, de legalábbis B. Nagy László szempontjai kimutathatóan nem hagyták érintetlenül. Ő is csoportjelenségnek, s egyúttal Gerelyesre is jellemzőnek fogja fel a történelmi tapasztalat hiányát, szerinte is „*ez a csoport már kimaradt az elmúlt két-három évtized lélekropantho forgatagából*”. Első felbukkanásának idézésekor már jeleztük, hogy ez a vélemény életrajzilag sem állja meg a helyét. Hozzátehetjük, a kötetekben olvasható több írással, az azóta a hagyatékából publikált töredékekkel, (mint utólagos bizonyítékokkal) összevetve sem. Úgy látszik azonban, hogy itt egy kritikai közhely születésének lehettünk tanúi, amely aztán makacsul tartotta magát. Mások egyéni kötetéről szóló ismertetésekben is fellelhetjük.

A látszólagos sokszólamúságot Fülöp is szóvá teszi, hasonló módon, ahogyan azt többektől láthattuk az első kötet esetében. Fülöp követelményt is állít, amely hasonlatos a Koczás Sándor által leírtakhoz, azzal a lényeges különbséggel, hogy a művészi siker elért hatásfokának megállapítása és méltatása helyett inkább *feladatként* jelöli meg „a konfliktusok színvonalának megmunkálását”. Ami, ugye, eredménynek kevesebb, mint amennyi az első kötet esetében már megvalósult.

Ennyiből is kiderülhetett, hogy a második kötet nem hozta meg a remélt szakmai sikert. A jellegzetes Gerelyes-írások hasonlóan jellemző kritikusi értékelést kapnak: a kritikák szóhasználata, kategóriarendszere, problémalátása állandósulni látszik. A beérkezés regisztrálása helyett többen még mindig a jövőbe helyezik reményüket, mondván, hogy „Gerelyes útja magas tetőkre vezethet még”.

Ki vagy Te? – Ábel! (Bp. 1967. Szépirodalmi). A könyv megjelenésének dátuma a nagy munkabírásúnak megismert Gerelyes esetében, aki előtt a kiadók sem zárkoznak el, figyelmeztető. *Taxner-Tóth Ernő* fel is teszi a kérdést: „miért ilyen kevés az elmúlt négy év termése?” *Kenyeres Zoltán* és *Juhász Béla* röviden vázolja Gerelyes pályáját, s ahogyan a második kötetéről beszélnek, valamint a harmadik megjelenéséig eltelt időről, abból világosabban kiderül, milyen volt valójában a második kötet fogadtatása, s az hogyan hathatott Gerelyesre. Kenyeres szerint „*pályája gyorsan ivelt felfelé, később egy időre megtorpant. Új kötete sok belső vívódásról, keserű és nehez útkeresésről tanúskodik*”.

Juhász Béla, miután megemlíti a második kötet lanyhább fogadtatását, kemény ítéletét is hozzáteszi: „*Írói fejlődésének, kibontakozásainak iva azóta sem emelkedett az olvasó magásra szűkött reményei szerint. A Töprengés az éjszakáról (1963) a részleges előrelépések ellenére, egészében nem hozott számottevő új eredményt. (...) Az utóbbi években meg mintba lassúbbodott volna alkotó munkájának tempója is, kibagyások, majd további keresések tanúi lehettünk.*”

A három vélemény alapján megértjük Faragó Vilmos kérdését is. A harmadik Gerelyes-kötet megjelenése előtt tette közzé látteleletét a magyar novella akkori helyzetéről. Megkérdezte: „*hol vannak a fiatal reménységek? Hol van Gerelyes Endre?*” Gerelyes nevének kicmelése jól jellemzi azt a várakozást, amely munkái iránt megnyilvánult. (Más kérdés, hogy az amúgyis a kollízió változatait boncolgató író nem csökkenő feszültségeire, hogy ne mondjuk, frusztrált állapotára

milyen hatással lehetett ez a hevített légkör.) Faragó is felfokozott kíváncsisággal veszi kézbe az új kötetet, amelytől a választ várja. (*Lengyel Péter és Szakonyi Károly* munkáival együtt ír róla.) „Kedvező ítéletet” kér, majd megadja a „jó”-t. Indoklása szerint Gerelyes „művészi értelemben máris győzött.” Hogy milyen küzdelemben és „ki” fölött, arról így ír: „*Gerelyes nem egyszerűen kifejezni akarja magát – novellában, riportban –, hanem legyőzni, meghaladni, újjágyúrni. Gerelyes önmagával birkózik. A benne lappangó démonnal. Gerelyes intelligens vadember. S amit a jelző és a jelzett szó bordoz, az barcol benne egymással.*” Faragó tapintatosnak aligha nevezhető jellemzése mégis csak előrelépést állapít meg. A továbbiakban még a Hemingway-hatást is leküzdöttnek veszi, „félreismerhetetlenül” Gerelyes-novelláknak nevezve a kötet anyagát.

Sem Juhász Béla, sem Kenyeres Zoltán nem így látja. Juhász Béla érzékeli és elismeri az írásokban rejlő tehetség jeleit, de szíriente a novellák nagyobb részt „*valahogy még mindig a pályakezdés periódusában tartanak, csak ígérik a várt áttörést újabb szintek meghódítására*”. Dicsérően szól az írói világról is, ám éppen annak kiforrottsága miatt tartja szinte talányosnak a részleges eredményt. Kenyeres is csupán az etikai győzelmet ismeri el: Gerelyes „*most ért el az írói férjkorba, amikor felismerte, hogy művészetének és sorsának alakulásáért első-sorban önmaga felelős.*”

A Gerelyessel kapcsolatban kezdettől fogva emlegetett személyesség kérdéskörében itt érkezőnk el arra a pontra, amikor már élet és alkotás, lét és mű viszonylatában elemzik a színvonalasabb kritikákban, miközben természetesen mások (például *Danyi Gábor, Lovrity Endre*) legfeljebb megállapítják, esetleg önmagában vizsgálva tartják kevésnek a személyességet.

Már Faragó Vilmos tett célzást ironik életformájára, amikor is a fentebb idézett kérdésére Gerelyesnek az lett volna a válasza, hogy a lágymányosi bizstróban megtalálhatja. Faragó zárójeles ríposztja: „*tudtam, hogy Gerelyes a lágymányosi bizstróban ül*”. Értse, akinek szeme van hozzá, mit jelent a mondat a kurzivált szóval. . .

Juhász Béla ennél szókimondóbb: „*Régi igazság, hogy a tebetség mellett jól is kell gazdálkodni az adottságokkal az optimális életmű megalkotásához. (. . .) Vajon Gerelyes nem adósa-e máris önnön tebetségének?*”

Bár írása végén Juhász Mária is kérdőjelesen látja a jövőt, Gerelyes műbeli személyességét és közérzetét, életvitelét szorosabb egységben vizsgálja, s alkotói erényként méltatja. Önfeltárukozását, belső feszültségeinek megmutatását nem tekinti merő szubjektivizmusnak. Gerelyes (Szakonyival együtt) „az írói munka tárgyává tették” vívódásait, meghozzá mindenkire szólóan. Szerinte az irodalmi élet legendái, melyek azt terjesztik, Gerelyes (vagy Szakonyi) megtorpant volna, valójában nem igazak. Hiszen „*a modern irodalom története azt bizonyítja, hogy a rossz közérzet, az emberi szemlélet drámai változása is tárgya lehet, még mindig igen aktuális és érdekesítő tárgya az írói alkotó munkának.*”

A kritikák most nem fordítottak kellő figyelmet a kötet vegyesműfajúságára. Pedig ebben az esetben még az írások sorrendje, a szerkesztés is vitatható. Nincs ugyanis sem tartalmi, sem formai indoka a riportok és a novellák keveredésének, majd annak, hogy zárótételként állattörténetekbe foglalt példázatok olvashatók.

Ha a szerkesztés ötletszerűségét nem is, a riportokból kihámozható írói szándékot annál inkább érte bírálat. Taxner-Tóth Ernőnek úgy tűnik, Gerelyesnek „*kevés megírható élményanyaga van*”. A badacsonytomaji kőbányában eltöltött időről írott riportja kapcsán jegyzi meg: „*A valóságismeret bővítésének nem ez*

a fajta közvetlen tapasztalatszerzés az egyetlen lehetősége; az írói horizont tágitását szolgálhatja a korszerű műveltség sokágú fogalmába tartozó különböző szellemi tevékenységek elményült művelése is."

Jelentőségéhez képest ugyancsak keveset szóltak Gerelyes „kettős kötöttségéről” (Juhász Mária), amely egyrészt az otthoniakhoz fűzi, arról a „sajátos összetételű munkás- és paraszti” (Lovrity Endre) környezetéről, amely iránt „írói lelkiismerete érzékeny” maradt (Lovrity Endre), miközben – más részről – a fiatal népi értelmiség minden gondjával küszködik életének új közegében. Joggal figyelmeztet Juhász Mária, hogy a hűségnek ez a konfliktusokban kibomló témaköre „vörös fonálként húzódik végig” Gerelyes minden addigi kötetén. Ma már tudjuk, hogy a *Lancelot*-ról ugyanezt mondhatjuk. Lényege szerint tehát az életmű egyik központi problémájaként kell kezelnünk.

Azt sem hangsúlyozta eléggé a kritika, hogy a Gerelyesnél szokásos, korábban tantörténetnek, példázatnak nevezett műtípus számszerűségében és arányaiban is megszorodott. Ebben az esetben a kritika esztétikai alapozottságának hiányára kell gyanakodnunk. Taxner-Tóth Ernő a Gerelyes-novellák „legértékesebb rétegének” a „gondolkodás síkját” tartja, míg, szerinte, a „hősök halványan kirajzolt emberi arca többnyire vázlatban marad”. Lovrity Endre is rátapint a Gerelyes-féle írói módszer műfaji kulcsproblémájára, ha nem is adja magyarázatát: „Az író (...) annál bizonytalanabb, minél inkább »epikus« tárgyjal áll szemben.” A további elemzés útját véleményünk szerint Kenyeres Zoltán jelölte ki: „Gerelyes a »schillerizáló« módszert követi. Nem a tételek bomlanak ki az eleven hús-vér figurákból, hanem a szereplők testesítenek meg tételeket.”

Végezetül elmondhatjuk, hogy a harmadik kötetről szólva a kritika minden korábbinál élesebben polarizálódott. Az elmarasztaló hangok erősebbek, s még olyan szólam is akadt, amelyben szerzőnk visszautaltatott a startkőhöz. Ugyanakkor számot kell vetnünk azzal a pozicionális előnnyel is, amely Faragó Vilmos *Elet és Irodalomban* megjelent kritikájával járhatott, azzal amely Faragó Vilmosnak az akkori irodalmi életben betöltött szerepéből következhetett. Gerelyest azonban ez aligha doppingolta. Következő kötete hat év múlva jelenik meg. Ő akkor már két hónapja halott.

Isten veled, Lancelot! (Bp. 1973. Szépirodalmi). Mintha a saját koporsója után dobott volna búcsúroget... A kritikusok nem érzéktelenek: a kegyelet hangján szól még a bírálat is. *Tamás István* egyenesen kijelenti: „Ez már nem bírálat, hanem tisztelgés”.

A barátok nem annyira elemzik a művet, mint inkább a veszteségről beszélnek, miközben felidézik Gerelyes emberi alakját, s ehhez a búcsúzó regény dicsérete is társul. Baranyi Ferenc szerint „kitűnő regény” maradt utána, a *Lancelot*. „legmaradandóbb alkotása. A szocialista magyar próza igen komoly értéke.” Baranyi azonosítja a szerzőt főhősével, egyben az erkölcsi jóvátételről sem feledkezik meg: „legelesettebb éveiben sem szűnt meg Lancelot maradni...” Farkas László summázata szerint Gerelyes a regényében „összegezte mondandóit”. A kritikus eddig a megállapításig a jellemző Gerelyes-motívumok és -tartalmak felsorolása után jut, amelyeket itt nem idézünk, mivel a korábbi kötetek visszhangjából már megismerhettük. Természetesen Farkas László is Lancelot és Gerelyes azonosságát igazolja: „Aki ismerte, tanúsíthatja”. De szövegszerű példákkal is

alátámasztja véleményét. Ennél fontosabb megállapítása, hogy ezzel a regény-nyel „tört ki” Gerelyes „a görcsös bénultságból”.

Tamás István fájdalomban ugyanez a felismerés sajog: „*Kínzó olvasmány: Gerelyes közelébe jutott valaminek, már-már el is érte, de megbalt, s a mű nem folytatható. Most látszik igazán a veszteség; nagy próbákra, nagy művészi tettekre volna képes*”. Tamás István finoman jelzi a kifogásait is, miként az előbbi mondatból is kiolvashatjuk. Nem tagadja meg a „jó könyv” minősítést, „részletszépségei”, „nyelvének ereje és tisztasága” őt is meggyőzik. A tisztelgéshez mégis hozzátesszi: „*Nem tévedett nagyot, a feladatát majdnem megoldotta*”. Az eddigi kritikai észrevételek után mégis meglepő, miben látja a félsiker okát. Megállapítja, hogy a *Lancelot*... „parabolaregény”. Meglepődésünk kiváltója nem ez, hanem a folytatás. Íme: „*Merlin: tétel. S mert az absztrahálás távol esett Gerelyes hajlandóságától, a regényt benépesítő figurák is tételek.*” Mi inkább Farkas Lászlóval értünk egyet, aki szerint Gerelyes az Arthus-kör történetével „megtalálta az ideális színpadot eszméi, indulatai kifejezésére”. Hozzátevve ehhez, hogy az elvontság fokozatos felerősödése írásaiban, annak ellenére, hogy az író mindig a való világról beszél, s személyéhez is inkább az élet vastkosságait társítjuk, alaposabban megvizsgálandó. Hajdu Ráfis Gábor az első, aki ezt a paradoxont világosan megfogalmazza. Miután ő is megállapítja, hogy parabolaregényt írt Gerelyes, felteszi azt a mindeddig megválaszolatlan kérdést, amely nélkül nem láthatjuk tisztán Gerelyes hagyatékát, azaz – véleményünk szerint – a kérdés nem csupán a regényre vonatkozatható: „*Mégis – önkéntelenül – először az a kérdés vetődött fel bennünk, miért alakult így ez a pálya? Hiszen nem kedvelte Gerelyes ezt a kifejezési formát.*” Hajdu Ráfis bizonyítéka a második kötet *Így írni...* című tanulmánya. Ma már legfeljebb csodálkozhatunk az azóta szintén elhunyt nagy tehetségű fiatal kritikus pillanatnyi figyelmen kívül hagyásán. Nem elsősorban azon, hogy szó szerint kezeli az írói vallomást, „egy az egyben” alkalmazza a produktumokra is, hanem a következők miatt: „*S ha akad is egy-két (sic!) írása, (...) reá mégis sokkal jellemzőbb volt annak a konkrét, társadalmi, emberi valóságnak az érzékletes megjelenítésére, amely alkalmasint hordozza a tételt.*”

Hajdu Ráfis Gábor erre a rejtélyre csupán a regényben keresi a magvarizatot. Ha kimerítő válasz így nem is születhet, H. R. G. tökéletesen megfelelt annak az olvasói programnak, amit egy másik kritikus, *Keményffy Margit* így határozott meg: „*Hármas olvasói tevékenységet végzünk: követünk egy hallatlanul izgalmas történetet, figyeljük egy kiemelkedő személyiség önalakító tevékenységét, és keressük a szimbólumok saját korunkra alkalmazható megfejtését.*” (Mellesleg: *Keményffy* szerint Gerelyes „maradandót alkotott” ezzel a regénnyel.) Végül Hajdu Ráfis megválaszolja a saját kérdését is. A mondához való hűségre egyáltalán nem törekvő feldolgozásmódból arra következtet, ürügy volt csupán a *Lancelot*-történet, annak érdekében, hogy a szerző a „normatívnak tudott emberi magatartás tartalmát” megfogalmazhassa. Hozzáteszi még: „*Talán ezért fordult a parabola felé*”. Hajdu Ráfis az eredményre is rákérdez, és Gerelyes Endréhez méltó nyíltsággal, egyenességgel válaszol: „*Hamis kegyelet lenne az, amelynek nevében ígent mondanánk. Az Isten veled, Lancelot! értékben, erőben nem vetekedhet a legjobb Gerelyes-novellákkal sem.*” Annyit azonban Hajdu Ráfis is elismert, hogy ezzel a regénnyel Gerelyes a halálos baleset előtt „a romlóból kimenekülni látszott”.

Tigris (Bp. 1975. Szépirodalmi). Gerelyes halála után, dicséretesen rövid időn belül, megjelent írásainak válogatott kötete, születésének negyvenedik évfordulóján. A fülszöveg szerint abban a korban hunyt el, „amikor a prózaírók indulni szoktak, vagy első sikereiket aratják”. A válogatás munkáját *Gáll István* végezte. Nem ragaszkodott az időrendhez, a kötet ciklusokba rendezett tagoltsága mégis jól követhető. Nem álljuk meg, hogy ehhez hozzá ne fűzzük: véleményünk szerint nem rekonstruálja világosan a pálya alakulását a *Kilenc perctől* a *Lancelot-regényig*. Ezt csupán azért jegyezzük meg, mert a kritika figyelme erre nem terjed ki. A visszhang is kevesebb ahhoz képest, hogy már portrévázlatra avagy egy pályakép kialakítására is alkalmas az idő. Pedig *Szász Imre* alkotói érzékenységgel állítja: „*Most megjelent kötete A tigris*, (helyesen: *Tigris* – L. P.), amely válogatott novelláit, riportjait s egyetlen kisregényét tartalmazza, határozott és szorongató képet ad Gerelyesről.”

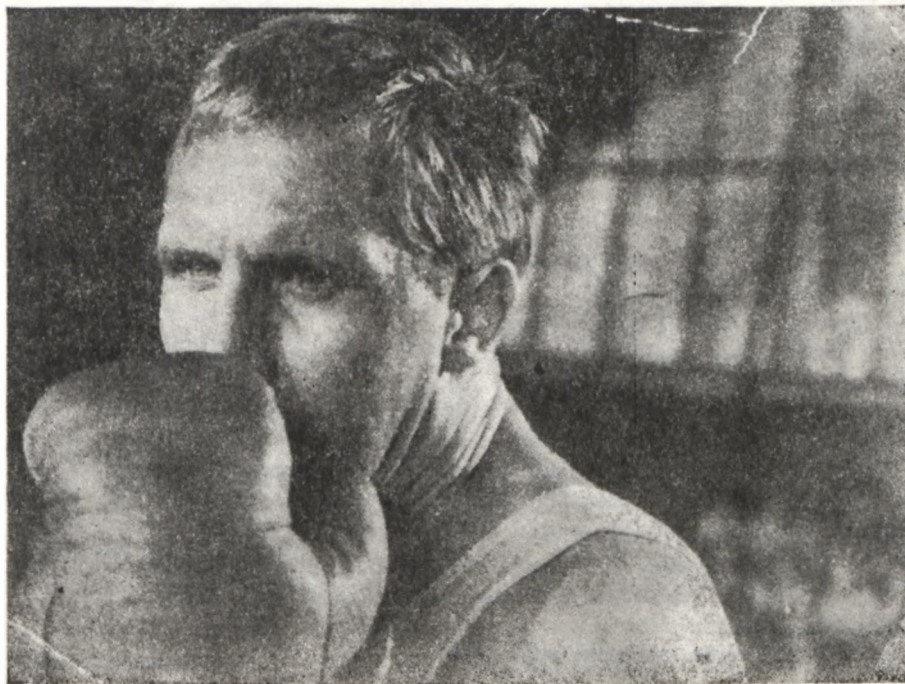
Tamás István még mindig azzal zárja írását, hogy „nem ez a bírálat alkalma”. Részletes elemzés helyett „megszakadt életművet” emleget, talányosságról, homályosságról ír, Gerelyes „tanárosságát” idézi és közismert „türelmetlen jobbitó szándékát”. *Csongrády Béla* a tehetség elismerése után nem udvariaskodik. A kulcskérdések közül kettőben is állást foglal. „Tézisszerűsége már-már a sablonszerűségig jutott” – állapítja meg. Aztán: „fantomok ellen, légüres térben, misztikus közegben” hadakozott. Utóbbi megállapítása azért figyelemre méltó, mert a Gerelyes-írások feszültségcsökkenésre, kiegyenlítődesre ritkán hajló ki-lelekedésről hozott osztályszemléletére és „különös nyersségére” emlékeztet, valamint „méltánylandó etikusi kötelezettségére”. Hiányérzetét listába foglalja: „a drámai feszültség változhatósága, a sűrítés bizonyos hiánya, a tézis-novella, a tantörtenet-kerekítés kölönceitől való lassú felszabadulás”.

Szász Imre – miként *Simonffy András* is, akit itt szándékosan nem idézünk – elismerőbben szól a teljesítmény egészéről. Mi több, elismerőbben már nem is lehetne: „*Milyen iszonyú is az irodalom: Gerelyes leírta ezeket a halálos gyötrelmekkel teli pillanatokot, s a recenzens, akit megcsap e halálos gyötrelmek, azt mondja rá: kitűnő próza.*” Mindezt a *Békesség-békesség* című novella kapcsán állítja. Szól a halállal viaskodó Gerelyesről is, ami impresszionisztikus megjegyzéseivel együtt is újdonsága írásának. Megfontolásra érdemes az is, ahogyan a novellákat leválasztja a regényről. Szerinte az előbbiekben a belső szörnyekkel foglalkozik, míg a regénybe a „forradalom és hatalom” viszonyát rejtegette. A novellákról így nyilatkozik: „*Bonyolultabbá, mélyebbé, ugyanakkor formailag oldottabbá vált: s hogy anyagával nem tudott még teljesen megbirkózni, azt számomra visszatérő és kedves szimbóluma, a Tigris jelzi; realista prózában az ilyen megszemélyesítés rendszerint kényszermegoldás, leegyszerűsítése a bonyolultnak.*” A regényt Gerelyes megértése szempontjából fontos munkának tartja, de hiányolja az ironia fűszerét: „*Nem jó regény a Lancelot: gyermekien naïv, átlátszó szimbolikájú, komolykodó.*”

Erki Edit a „torzóban” maradt életművet „korszakjelző jelentőségének” tartja. *B. Nagy Lászlóra* hivatkozik, mint aki „döbbenetesen pontos” diagnózisát adta mindennek, s legfőképpen a próbák és konfliktusok utáni kutakodásnak. Erki az egyetértése után pontosítja, hogy saját véleménye szerint milyen értelemben is korszakjelző Gerelyes munkássága. Ez pedig eltér *B. Nagy* értékelésétől. Erki az évtizedforduló tapasztalatai alapján már az újabb írói rajokra alkalmazza *B. Nagy* koncepcióját: „*A Gerelyesek után induló írónemzedék számára már a szocialista mindennapok természetes közege alakítja az eszményeket és*

morált. Az ő konfliktusai, lázadozásai már valóban más szférából valók. Ilyen értelemben korszakjelző Gerelyes törekvése." Ebből érthetjük meg, miért nem véletlen, hogy a Gerelyest közvetlenül indulásától ismerő Simonffy András (akinek 1965-ben megjelent első kötete mint az új nemzedék jelentkezésének első jelét is szokás jegyezni) miért hivatkozik úgy Gerelyesre mint elődre. Simonffy Andrásék indulása valóban belső korszakhatárt jelöl a közelmúlt irodalmában. B. Nagy László, Erki Edit, Simonffy András állításai már ezért is megérik a komolyabb vizsgálódást, amelynek el kellene döntenie végre, hogy valóban az útkereső próbálkozások, az előzmények közé sorolható-e Gerelyes egyetlen pillantással átfogható hagyatéka.

Legvégül leszögezhetjük, hogy a kritika adósa maradt Gerelyesnek. Munkásságát mindmáig nem tárták fel behatóan, nem vetették alá az *egészre* figyelő elemzésnek. A kevés számú adósságtörlesztők közül első helyen kell megemlíteni Juhász Máriát alapvető tanulmánya miatt, Simonffy Andrást pedig ismételtelen, mert visszaemlékezéseivel és méltatásaival szinte a feledéstől mentette Gerelyes nevét. A kritikák áttekintésével éppen az volt a szándékunk, hogy megalapozzuk egy teljesebb pályakép megírását.

Igy hinni...

Arcképvázlat Gerelyes Endréről

Egyedül akartam maradni. Ezért felmentem a tanulóba. (...) Itt készültem a szakdolgozatomra, itt töltöttem most a negyedik évemet, egyre közelebb az államvizsgához, egyre közelebb ahhoz, hogy mélyebben és jobban ismerjem a világot, mint eddig. Ekkor gondoltam először arra: hátba értelmetlenül? Ekkor kezdtek dübörögni a nehéz géppuskák, és amikor az első ágyúlövéseket megballottam, egyszeriben szertefoszlott minden illúzióm a békés tüntetéssel, a mi vörös, javító szándékainkkal» kapcsolatban; tudtam, hogy itt most utcai harcok lesznek és abban a városban, amelybe négy évvel ezelőtt idegenként és tudatlanul jöttem, amely magába fogadott, megszerettette magát velem, emberek halnak meg, lyukak tátonganak a házakon, az utca megtelik kö- és üveg-törmelékkel, a villany kialszik és kezdődik egy olyan harc, amelyben nem tudom, kinek van igaza. Amikor pedig, hiszen a telefonok működtek, később megtudtuk, hogy az Astoria környékén szovjet páncélosok és páncéltörő fegyverekkel is felszerelt nem-tudom-kicsodák – nem tudom, hogy nevezzem őket: ellenállók, forradalmárok vagy csibészek, hülyék, hősök? – csaptak össze, tudtam, hogy át kell mennem a hidon, hiszen a lányok szállásán van Editke. (...)

– Harcolnak a mieink közül? – Felületesen ismertem ezt a fiút. Földrajz szakos volt.

– Tudtommal nem. De az Isten tudja. Szétszéledt mindenki.

– Te fogsz harcolni?

– Nem – mondtam.

– Igazad is van. Az Isten nyila löveti magát kupán.

– Nem azért... Nemcsak azért.

– Hát akkor mit csinálsz?

– Editke válaszolt.

– Hazamegyünk.

– Hülyék vagytok? Nem járnak a vonatok. Meg ez a ház akármilyen rozoga, mégiscsak biztonságot ad.

– Biztonságot talán. De bizonyosságot...

Igy történt, hogy amikor éppen nem szóltak a fegyverek, felkerekedtünk, és minden csomag nélkül – nehogy ránk lőjenek – elindultunk gyalog hazafelé.”

Salgótarjánban korántsem volt a fővárosihoz hasonló méretű felfordulás. De december nyolcadikán a megyei tanács épületéből mégis feldördült egy sortűz a tüntetőkre (harctéri pánik, mondták később, mások szerint fegyveresek lettek volna a szemközi háztetőkön), halottak maradtak a tér kövezetén. Közöttük Gerelyes Endre legjobb barátja, Pallai József és egy másik barát, Ravasz István költő (aki éppen a szöveg lapátolta be a pincéjébe az egyik szemközi házról). A temetés már igazi tüntetés volt, gyászkarsszalaggal, virágözönnel, né-

Az első részt előző számunkban közöltük.

mán. A nógrádi szénmedencéből is megindult nyugatra a disszidálási hullám, Gerelyesnek is ajánlották, hogy „itt az alkalom”. Az „itt élned s halnod kell”-el válaszolt. Januárban már feljárt a fővárosba, tanult. Ez volt a dolga.

1956-nak végül is személy szerint annyit köszönhetett, hogy felnőtt, férfivá érett, tudatossá vált. Minden jel erre mutat. Önmagát is másképp látja már, kettősségét – egyik levelében – döbbenetes képben fogalmazza meg, immár axiomatikus tömörséggel: „Néha az a kellemetlen érzésem van, azt gondolom, hogy egy bittérítőt megevett egy kunnibál, és én örököltem mind a kertő tulajdonságait.”

Az érzékenyebb fül már kihallhatta egyik, fentebb már idézett 1955-ös leveléből, hogy Gerelyes nem sokkal azelőtt azelött Adyt olvasott. („Asszonyok neveltek, kényezettek, lágyan, asszonyosan. . . stb.) 1955-ben még érzelmileg birkózik Adyval, illetve (még tudat alatt) a róla tanultakkal: „Én meg Ady Endrére fanyalodtam, noha közérzetem kitűnő, érverésem rendes. Ez a pózos költő (aki különben a legnagyobb magyar poéták közé tartozik, de nekem nem túl rokonszenves) leírt pár olyan sort, ami tökéletesen feloldódott bennem, és mondhatom, olyan mintha én kérdezném Tőled. Hallgasd csak, így van, ni:

Be nagy Tél zuhant rám, hitben, vágyban, célban.

Valakim, egy Asszony, nálatok is Tél van?

Havas, tört lelkemnek nincs vége, se hossza,

Rendjét talán Te bús árnyad visszahozza (. . .)”

Alig egy évvel később már nagyon is tudatosan, indulatosan fogalmaz, bizonyára véletlenül, megint éppen Ady Endréről: „Ha Ady proletárköltő, mi volt József Attila? Ady szimpatizáns, de hogy proletárköltő, ez rettenetes nagy marbaság. Kérdezd meg, hogy mit tartanak Kassák Lajosról? Ha azt mondják, hogy elbajlott proletár, hasonlítsd össze Adyval. Ha nem proletárnak nyilvánítják, közöld, hogy Kassáknak több munkástárgyi verse van pedig. De olyan mocskos torzítás ez. Adyt így félremagyarázni, hogy az borzasztó. Ne érts félre. A proletárköltészet gyönyörű. József Attila és még egy tucatszor József Attila. De H., aki ismeri Adyt, aki az istenes verseit felolvasta nekünk, tíz vers alapján ezt mondja! Ez agyalágyulást vagy rosszindulatot kíván. Egy költő rendszerint nem töri át osztálykorlátait, a nevelés béklyóit, az életkörülmények falát. Összeforr az őt körülvevő atmoszférával, és csaknem visszahangjává, érzékeny membránjává lesz. A mikrofon, természetesen, távolabbi, erős zörejekre is érzékenyen reagál. És a magyarság földszerető, szabadságkérő szitkozódása, jajgatása elég hatalmas hang a polgári Ady fülének. Reagál. De hol él ő abban a környezetben? Ez lenne-e a proletárkörnyezet és valóság? Nem. Kirándulás ide, hogy milyen okok miatt, ne firtassuk, de nem lélekezik benne, nem az övé”.

Az idézett levélben még oldalakon át hömpölyögnek az indulatos szavak. Érezhetően nem Ady ellen, hanem a hamis irodami skatulyák ellen. . . És mögötte mindaz, ami ellen Gerelyes már az egyetemen is hadakozott: ha egy gimnáziumi tanár jót akart mondani például Adyról, előbb proletárköltővé kellett tennie, ateistává, s ha ezek a szentenciák elhangzottak, akkor néhány bátrabb irodalomtanár szinte suttogva, titokban felolvashatta egy-két „istenes” versét is, hogy, ugye, azért, tehát. . . „Nem minden pálya töretlen ívű.” Mint növendék, magam is végigültem ilyen irodalomórákat. (Ma annyit tudnak a középiskolások Adyról, hogy „ja, az a vérbajos költő. . .” Mintha diliflepnije lenne.)

„Itt voltam Pesten, találkozhattam a menyasszonyommal, és akkoriban talán ez volt a legfontosabb számomra, lassanként megjelentek első, rövid kis cikkeim.”

1955-ből érdemes idézni első találkozását az akkori évek akkori redaktorával: „Az első cikk még az enyém volt, nem tettek hozzá, csak büztak belőle. A másodikat megtűzdelték »elvtársak« meg ezzel-azzal vonalásították. Mikor a harmadikat beküldtem, irtak, hogy menjek be. Egy R. nevű alak így szólt hozzám: – Fiatalember, magának jó a tolla meg szeme van. Nincs kedve külső munkatárssá válni? Havi 300 forint és beti két cikk.

En nagyon örültem, de így folytatta:

– Egy év után rendes munkatárs is lehet. Hogy ezt elérje, felajánlom a segítséget. Irjon irányításom mellett, majd mindig megbeszéljük, mit.

– Vagyis bavi báromszázért irjam azt, amit ön diktál, és takarjam a nevémmel?

– Igen.

– Nem kell. – Eljöttem.” (Levélrészlet)

A rovatvezető nem felfedezett, hanem kiemelt abban az időben. Ellenkezni sértésszámba ment. A rovatvezető R. még utánanyúlt, vetett néhány gáncsot Gerelyes további megjelenései céljára, aztán valószínűleg „cjtette az ügyet”. Ha nem, hát nem. Arra bizonyára nem gondolt, hogy túl nagy halat fogott meghajlított gombostűvégre akasztott kukoricaszemével. Növendék bálnából nem főznek halászlevet. Gerelyes pedig bizonyára nem sejtette, hogy olyan vizekre tévedt, amelyek éppen zavarosak, s amelynek minden köbméterét kiigényelték és felosztották már egymás között a pecások és egyéb halfajták. Az igazi nagyhalak pedig éppen bekerítve hallgattak, miközben a halastavaknál a vihar okozta károk felmérése folyt éppen.

2.

„Elmegyek, vagy a New Yorkba vagy a Belvárosiba, megírom Tarjánba a boksznovellát. Az lesz a címe: *Nebéz 9 perc...* Ha akarsz, gyere utánam, 10-re ittthon vagyok. Hej-haj! Hej-hal Csók Bandi” (1959 őszén)

1959-ben elkészült tehát a Kilenc perc című novella. 1960. január 22-én jelent meg az *Élet és Irodalomban*. Gerelyes mögött azonban ekkor már egy „bukás” áll. Magyar-történelem szakos tanári diplomájának megszerzése után elfogadja a zagyvapálfalvai iskolában felkínált állást. Rá jellemző a mozdulat: vissza az övéihez, elkezdeni a heroikus küzdelmet a múlt átkaival, a „jobb- és baloldali konzervatívizmussal” szemben, még a helyszínen, alakítható, csirázó állapotokban formálni „új embertípussá” a kölyköket. Már másnap levelet kap azonban *Sötér Istvántól*, aki gyakornoki állást kínál fel számára a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének bibliográfiai csoportjánál. Gerelyes él a lehetőséggel. Boldog. Szakdolgozatát korábban *Jókai bumora* címmel írta, továbbra is foglalkoztatja a humorelmélet, Mikszáth életművét tanulmányozza. Soha ilyen szorgalmasan és rendszeresen nem dolgozik aztán, szinte fürdik annak tudatában, hogy „betört”, elfogadták, lám, számítanak rá. Mentés mindenfajta sznobizmustól, olyannyira, hogy kitárulkozik, görcsei oldódnak, úgy gondolja, hogy sikerének hasonlóan szerencsés vagy vele egyvívású pályatársai is egyaránt örülnek. Nem a „lám, mire vittem s vihetem még” gögje, hanem a küzdelem értelme nyert számára realitást, a „mégis érdemes volt” nagy érzése. Valahol, valakiknek azonban nem tetszhetett az „újkáder” Gerelyes önféledt munkaszerezete, igényessége: egy év múlva, 1958-ban minden különösebb indoklás nélkül megkapja felmondását. És ekkor már nem megy vissza Zagyvapálfalvára. Kezdetben a IX. kerületi Vendel utcai, majd a XII. kerületi Márvány utcai általános iskolában tanít. Az Ilka utcában talál albérletet. Huszonnegyedik szüle-

tésnapiján feleségül veszi Schlattner Editet. Hét négyzetmétert mondhatnak magukénak; öt éven át zajlik itt életük – s ez az öt év lesz Gerelyes Endre életének egyik legfelhőtlenebb korszaka. Ősszel megszületik a *Kilenc perc*, és 1960 májusában már film is készül belőle. Film, amelynek egyik bokszoló hőse – a novellabeli ellenfél, akit kiütnek – maga Gerelyes Endre. Betör tehát a művészvilágba – a bokszmeccsek szabályai szerint. Talán – jellemzésül – nem szentségtörés ide idézni a stúdióvezető *Nemeskürty István*mal folytatott „meneteiről” levélben frissiben írottakat:

„Tegnap nem írtam, mert Nemeskürtyvel nem sikerült találkoznom. Ma azonban...!

Reggel kilenckor találkoztunk a Belvárosiban (Kávébárban), most 1/4 12. Most bagytuk abba. Nemeskürtynek a következők miatt nem tetszett: 1./ Szerinte militarizmus van benne. (Egészen vad ellenszenv.) 2./ W. (a rendező) elrontaná. (Csöndes megvetés.)

Kezdődött a nagy lélektani bokszmeccs.

Hivatkoztam: 1. a modernre

2. Bornemissza-monográfiájára

3. Nemeskürty intelligens fejére

4. Minden egyébre.

Eléggé tűzbe jöttem, ő is, közösen szídtuk a magyar filmeket, a hülye rendezőket. Ripacskodtam egy kicsit, de inkább tényleg kétségbeesés volt, hogy egy okos ember nem rontja el a nagy filmlehetőséget. Nemeskürty megrendült. Tel! Azt hiszem, ilyet még nem csinált a pályán senki, legalábbis velem! Azt mondta, egészen megröppanva és a tanárstílusból kiesve: »Arról már meggyőztél, hogy az írói alapod egészen nagy, nem is merem hasonlítani.« (A fizikum és a pszichológia mint alapok.) Azt mondta: »Arról győzz még meg, hogy erre a menetre szükség van, hogy én is szívvel tudjak mellé állni, és akkor megvan. Most már azt hiszem, én is meg akarom győzni magam!!!«

Az elutasítást hivatalosan visszavonta, várakozik, csütörtökön telefonálok neki. Akkor jön a 11. menet. Édesem, azt hiszem, egészen korszakos diadallal a bátam mögött, agyonázva írok. (...) Addig is írj, és ha tudsz, azonnal gyere. Felfelé jövet a kacsáért menj be Nagymamához! Sokszor, sokszor és nagyon boldogan csókollak Bandi.”

A húszperces kisfilm elkészült, sikere lett. Azzal, hogy Gerelyes elvállalta a kiütendő ellenfél szerepét, legendája teremtődött. Szokatlan volt ez az akkori légkörben, kiütéskereső bizonytalanságban. Jól emlékszem rá, hogy a *Kilenc perc* még presszókban is vetítették, amolyan vendégcsalogató fogás volt ez, mint manapság az állványra kített színes televízió. A legenda arról szólt, hogy Gerelyes megkérte profi bokszoló filmbeli ellenfelét (aki őt játszotta), hogy ne csak filmes trükkkel üsse ki, hanem amúgy istenesen, igazából. A profi bokszoló megtette. Csakhogy Gerelyes nem tudta még, hogy egy-egy ilyen filmszínját négyezeröttször is meg szoktak ismételni. Node, sebjaj! Végül a vágóasztalon derült ki, hogy ez az egyetlen eredeti jelenet hat mesterkéltnek a filmben, újra fel kellett venni, immár mimelt kiütéssel. Úgy jó volt... Az igazán szédítő, mert erkölcsi kiütés azonban akkor érte, amikor a filmgyár pénztáránál megjelent W., a rendező is, és az írói honorárium felét besöpörte „társ szerzőség” címén, természetesen a rendezői díjon felül. Ezt a ragadozó halfajtat Gerelyes még nem ismerte. Akkor még nem. A kész filmet mint közös célt látta maga előtt, olyan célt, amelynek elérésében mindenkinek megvan a maga pontosan körülhatárolt dolga és honoráriumja – egyértelműen, fegyvertársi alapon. Ebbe az ütésbe akkor be-

lerendült erkölcsileg és anyagilag is. És ez akkor már – gyakornoki állásának felmondását is ideértve – a második gyomorszájra érkező egyenes volt. Még nem készült fel kivédésükre. Ami tragikusabb: nem látja jól saját helyzetét, szerepét. Magányos farkasként harcol, öklözik, és egyre inkább érzi, hogy az irodalom jelene bonyolult érdekeltségi hálózatok, több évtizede lappangó ellenszenvék és sértettségek szövete, nem tud közelférközni a lényeghez (ha van), kívül marad, akárcsak az egyetemi évek történelemdolgozatos „ifjú titánja”. (Egy emlék: 1964-ben *Tamási Áron* újra írni, publikálni kezdett, érdeklődött irántunk, fiatalok iránt. Csatlakozott hozzánk, s eljött velünk egy baráti család vacsorasztalától a Fiala Művészek Klubjáig, onnan ő vitt bennünket tovább a Rátkai Klubba, ahol Gerelyest Honty Hannának is bemutatta. Bandi nem állta meg, már az elején „tisztázta a frontokat” Tamási Áronnal, megdicsérte munkásságát, majd kifejtette, hogy mi nem olyan novellákat akarunk már írni, mint ő. „Nagyon helyes, csak magyarul legyen”, felelte a nagy író, és attól kezdve az irodalomról kevés szó esett.) Gerelyes érzi már, de még nem méri fel annak a helyzetnek a veszélyeit, amelybe alkatával, származásával, egész habitusával csöppent, nevezetesen azt, hogy az ötvenes években sematizálódott (és éppen ezért az olvasóközönség előtt jócskán hitelét veszített, korrumpálódott) magyar irodalom, amelyre ráadásul később „az ellenforradalom szellemi szálláscsinálója” bélyeg nyomódott rá, éppen fertőzetlen, eszméileg nem zavart, nyers őstehetségekre kíván építeni. Teherbíró, szellemileg is újjáépíteni képes tehetségekre. A tiszta lappal indulókra. A helyzet korántsem volt azonban ilyen egyszerű.

„*A batvanas évek elején-közepén* – magunk sem voltunk igazán tudatában – írja Tóth Dezső irodalompolitikus 1976-ban –, *szenvedélyes viták közben is örültünk a Hűsz órának, a Rozsdatemetőnek, a Részeg esőnek, a Hideg napoknak; elégedetten méltattuk-bíráltuk a Pesti emberek, a Hajnali tűz előadásait; méltán bivatkoztunk a Tűztáncra s Váci Mihály, Garai Gábor fejlődéssel lépést tartó közeleti költészetére csakúgy, mint az 1954-es Emberavatás prózairodalmának megújuló folytonosságára vagy a Galambos Lajos, Szakonyi Károly, Gerelyes Endre nevével fémjelzett fiatal prózaíró generáció jelentkezésére. S a kifejezetten szocialista irodalom e lendületes kibontakozásának sodrában fenntartásokkal, bírálva is a téves történelemfilozófiai általánosításokat, megértettük és visszaigazoltuk a batalomgyakorlás felelősségére figyelmeztető Kegycenet, Ötödik pecsétet, Árulót. Annál is inkább, mert a „szüvetséges irodalom” képviselői műveikben – nem egyszer a szocialista irodalom körébe vonható művekkel – tükrözték, tanúsították a szocialista társadalmi valóság minden igazi tebenséget vonzó-orientáló erejét.”*

Elgondolkoztató az e művek mögötti névsor: néhány töretlen pálya, aztán a halottak, meghasonlottak és azóta is hallgatók csapata.

Baranyi Ferenc, a barát és költőpályatárs 1977-ben, a *Magyar Ifjúságnak* adott interjúban fogalmaz az indulás éveiről: „Sokan azt mondják: a mi nemzedékünknek történelmi szerencséje volt, hiszen indulásunk idején jó néhányan ballgattak. Megjelent a *Tűztánc* (versantológia), amely felverni volt bivatott ezt a csöndet. Én magam valamivel később jelentkeztem, de vállalom azokat, akikkel lényegében együtt indultam: *Ladányit, Györét, még akkor is, ha ezt most talán nem is olyan népszerű emlegetni. Azt mondják: csak azért lettünk olyan hamar ismertek, mert minket akartak kijátszani adórnak a hallgatás ellen. Így volt-e, nem tudom. Az mindenesetre hamar kiderült: mindenki ment a maga útján. Ezért aztán akadt, aki úgy érezte, hogy nem felelünk meg annak a célnak, amelyre szánva voltunk – ha voltunk.”*

Gerelyes Endre 1959 nyarán ismerkedett meg Szabó Györggyel, aki ekkor az *Élet és Irodalom* munkatársa volt. Az ő és tehetségekre érzékeny felesége, Magda segítségével került Gerelyes az irodalmi, művészeti élet belsőbb bugyraiba, ismert meg „műfaj nélküli művészeket”, intellektüelleket és a szellemi élet néhány „szürke eminenciását”. Érzésem szerint soha nem érezte jól magát ezekben a körökben, a polgárpukkasztó kisördög azonnal ágaskodott benne, amint hamisságjelző készüléke csipogni kezdett agyában. Nem viselhette az önmagáért való impotens okoskodást, a kényelemben élők álproblémáit, filozofikus elkülönültségüket, a terméketlen kulturáltság légkörét. Inkább kifordult az ajtón, ahogy *Karintby Frigyes* is odahagyta a nagypolgári társaság forró, csészében tált csokoládéitalát – máig tartó értetlenség közepette. De megtalálta hamarosan a hozzá hasonlóak körét, az akkoriban csakugyan fiatal művészek által létrehozott F fiatal Művészek Klubját *Melocco Miklóssal* és más képzőművészekkel; néhány évre „irodalmi házasságra” lépett Baranyi Ferencsel, közös ösztöndíj, közös külföldi utak, közös országjárások és író-olvasó találkozók.

Végül is Szabó György az, aki először figyel fel igazán tehetségére. 1959-ben megjelenő *Rombolják Tarjánban a régi falakat* című szociografikus írása már címében is jelzi Gerelyes a félresöpört viskók, földszintes házak eltűnése felett érzett örömét – és újra csak meg kell állapítani: ilyen indulatú írásokra vártak akkoriban a szerkesztőségek. Hiszen ez az a korszak, amely a gyors ütemben épülni kezdő panelházak lakótömböktől várja majd az igazi „szocialista életközösségek” kialakulását (gyakorlatba ültetve át az „új emberrel” kapcsolatos jószándékú naivitást), a vérmesebbek még az osztálykorlátok elmosódását is – az összkomfortos lakódobozoktól remélik, miközben az infrastruktúra nem épül ki időben a lakótelepek környékén, s amolyan alvó-városnegyedek születnek, ahol egy hangosabban szóló rádió is merénylet a „pihenni vágyók” ellen, a jövő nemzedéke pedig galerikba verődve alakítja ki a bünözés potenciális határait súroló csoportterkölcseit. Ugyanakkor sürget a kétségbeejtő lakáshelyzet, így a környezet megóvása ekkoriban nem lehet cél, a környezetvédelem valamiféle új nyugati luxusdivat, mentálhigiénéről még szó sincs, a háztömbgyártókkal szemben elhalkulnak az igazi építészek érvei. Ingerszegény lágermentalitást gyártunk több tízezres nagyságrendben. Érdemes talán itt szólni róla – s ennyire élesen –, hiszen manapság isszuk a levét. Ezekben az években tárják fel a bulldózerek a viskók, sufnik, toldalékok maradványait, a nyomorúságos évtizedek szülte sajátos mikrovilágok beltenyészetét, a decentralizálás kampányszerű elindítása azonban vidéki városainkban torzult lokálpatriotizmust szül: már mindennek pusztulnia kell, ami földszintes, ami a múltra emlékeztet. Építészeti egységbe szerveződött városközpontok esnek áldozatul, több száz éve álló falakat váltanak fel száz évre sem garantált „élettartamú” panelek, s bizony ritka még az olyan átgondolt, építészeti egységbe rendezett városújító szándék, mint éppen Salgótarjánban. Gerelyes első, nagyobb nyilvánosság számára megjelent írása tehát őt magát igazolja, országosan ugyanakkor bátorítást ad egy kétes kimenetelű, értékpusztító kampányhoz. (Nem mintha egy ellenkező előjelű írás megmenhett volna egyetlen értékes régi épületet is akkoriban.) Gerelyes egy későbbi írásában már – és ismét a lebontott s lebontásra ítélt házak ürügyén – felfedezi, hogy az építészszándék nem járhat együtt a válogatás nélküli rombolással, de a hatvanas évek legelején ez még nem aktuális felismerés.

Nem csoda, ha már a tarjáni cikk és a *Kilenc perc* megjelenése után néhány hónappal jelentkezik nála a *Magvető Kiadó*, s induló új sorozata, az *Új Termés* számára novelláskötetet kér Gerelyes Endrétől.

Később, a hetvenes évek prózai, költői indulásaira figyelve, azt is hozzá kell tennem, hogy ezekben az években egyetlen feltűnést keltő, visszhangos megjelenés nagyobb példányszámú országos irodalmi lapban elegendő volt ahhoz, hogy a fiatal író neve „zászlóra kerüljön”. A *Kilenc perc* megjelenése Gerelyes számára már betörést jelentett az irodalomba. Manapság gyakran csak a második vagy harmadik önálló kötetnél dönti el (ha egyáltalán eldönti) a kritika és az irodalmi közvélemény végérvényesen: író-e vagy nem az, akinek neve a borító-lapon áll. Mindkét gyakorlatnak megvannak a maga előnyei és buktatói: amaz nagyobb terhet, felelősséget rak az indulóra, emez kedvez a kontraszelekciónak, és az igazi értékek elkallódásának egyaránt, más esetekben elkényelmesíti a valóban tehetséges fiatal, könnyen beolvasztja az eladható középszerűbe.

Gerelyes Endrét annak idején ennek a bizonyos első esetnek tipikus képviselőjeként emlegették: egyszerre csak jelen volt, beszéltek róla, volt aki tőle várta a magyar próza megújítását, mások az irodalompolitika kreatúráját vélték felismerni benne. Szubjektív véleményem szerint Gerelyes méltó és alkalmas egyéniség és tehetség volt ahhoz, hogy megfeleljen az előlegezett bizalomnak. Történelmi pillanatban lépett fel, egy új nemzedék küzdeni tudását és akarását hirdette, önálló felelősségét követelte az „adassék meg nekünk a tiszta lap” még körvonalazatlan programjával. Bármilyen vízváltások (1945, 1956) nevelték is, és tanították látni, meglátni hosszmeteszében is azt a társadalmi közeget, amelyben élt, mindenképpen *korán* volt még. Közben néhány gondolatával tíz-tizenöt évvel megelőzte azok felvetésének *aktualitását*, valójában lassan, vívódva érlelődő alkat volt, s a sürgető elvárások arra kényszerítették, hogy a korántsem mindig jóindulatú kritika és az olvasóközönség szemé láttára vívja meg körüljárható egyéniséggé formálódásának csatáit. (A gyakorlatban ez például azt jelenthette, hogy fejbe lehetett csapni saját, korábbi féligazságaival, holott már jócskán túljutott rajtuk. Ezt tettem én is az imént, amikor a tarjáni falak lerombolása felett érzett örömet olvastam rá, mondván, hogy országos viszonylatban nem volt ennyire felhőtlen ez az öröm. Csak el kellett volna hagynom azt az utalást, hogy később korrigálta akkori nézeteit, s máris számon kérhetem rajta a panelprogram túlkapasait.) Élharcossá kiáltották ki abban az irodalmi dzsungelháborúban, amelyet felfokozott napi politikai elvárások is terheltek, s amelyet – mint láttuk – nem ismert, s amelyhez alkatilag sem volt hajlama igazodni. De korán volt már csak azért is, mert amikor a *Magvető Kiadó* kötetet kért (1) tőle, kiderült, hogy mindössze a *Kilenc perc* egyetlen kész, érett írása, a fiókban csak vázlatok, jegyzetek hevernek.

Gerelyes *Változnak az idők* című visszaemlékezés-töredékében ezek a hónapok egy fiatal, ugratásra, derűre mindig kész általános iskolai magyartanár arcát mutatják, aki minden nyáron lelkesedéssel készül az úttörőtáborba, hiszen a cserkészmozgalom politikai töltésével együtt lehanyaglott mindaz a kamasz romantika és erőpróba is, ami a cserkészéletet jellemezte: tábortüzek, csomókötés, ügyességi próbák, mondjuk így: előkészítés a férfias lésre, a *küzdelemre*. Gerelyes felfedeztette ezt a világot növendékeivel, ideálja az a tanár volt, aki nem nevel és fegyelmez, hanem tudást *közvetít* és ismereteket *ad*, hiszen nem a maga hatodikos vagy hetedikos létében látta ezeket a lurkókat, hanem abban a felelős folyamatban, amit az emberré (felnőtté) válás jelent, s amelyben most éppen hatodikosok vagy hetedikesek a leendő férfiak.

Viszont elkapta tőlük a mumszot.

„Olyan lett az arcom, mint a rajzfilmek iszonyú matrónáié, és hat hétig tájára sem mehettem annak az iskolának, és azoknak a srácoknak, akiktől valószi-

nüleg kaptam ezt az ostoba betegséget. Amikor Editke hazajött, képtelen volt elítélni a szánalmat és szeretetet, amelyet azonban brutálisan letaposott a nevetetnékéje. Ekkor írtam meg – nem a mumsz, hanem a kényszerpibenő és a mérég miatt is, és sarkallva attól a tényről, hogy bennem voltak már azok a történetek – az első novelláskötetemet.”

1961-ben megjelenik a *Kövek között*. Nyolc novellát tartalmaz.

A tizenöt évre bezárt ország kapui is megnyílnak lassanként: néhány szocialista országba már lehet turistaként utazni, egyénileg. Gerelyesék átkelnek a határon Csehszlovákiába, de néhány nap múlva már vissza is fordulnak, mert találkoztak a nagy szerelemmel, az összerakható, műanyag bevonatú kajakkal, s nem tudtak ellenállni a kísértésnek. A maradék koronákból viszont egy ebédre is alig telt már: irány haza! (Az első nagy dunai útból született a *Mitől fél az ember?* című novellisztikus útirajz.)

1963-ban, már két évvel az első után a könyvesboltokba kerül (4000 példányban) második kötete, a *Töprengés az éjszakáról*. Elfogy napok alatt, ám a kritikusok fanyalgása egyre nyilvánvalóbb. A kifogások sem igazán valódiak: a leggyakoribbnak az tetszik ugyanis, hogy beválogatott kötetébe néhány esszét, riportot. Erről a súlyos felelőtlenségről az akkori fiatal írók még vitát is rendeznek az írószövetség klubjában ennek a „műfajilag egyenetlen” kötetnek az ürügyén. Gerelyes szenvedélyesen érvel: az írás igazát érzi fontosnak, nem a műfajét. (S mintha nem venné észre, hogy valójában nem is erről van ott szó.) Érdeemes előkeresni – s mai szemmel újraolvasni – első köteteinnek kritikáit.

„A felszabadulás óta egynéhány generáció elindult már a bányák és gyárak vidékéről, a földekről, hogy belytálljon a »közönséges nagyvárosaiban«; értelmiséggé, mégpedig szülőanyjához, a néphez elszakíthatatlanul ragaszkodó értelmiséggé váljon, hogy egy számára egészen új közegben megálljon a saját lábán és gyökeret verjen. Nebéz ez a küzdelem? Rendkívül nebéz. (...) Helyt kell állni és csak győzni szabad. Ennek a kemény küzdelemnek a tudata munkál Gerelyes történeteiben, ez a szigorú törvény érzik figuráinak viszonyaiban, ez Gerelyes legfőbb mondanivalója. A megbátrálás, a harc feladása szégyenének elviselhetetlen, embertelen állapotától való irtózás lendíti kezdetben, majd a helytállás és küzdelem tudás erkölcsöse szilárdulása erősíti böseit új és új küzdelemre. (...) A szocializmus etikája ez, a tudatosan dúr bangszerelésű prózában elbűjtött, de abból újra és újra felcsendülő dallam, amely át-meg átszövi Gerelyes elbeszéléseit anélkül, hogy hivalkodva kiabálna jelzőjéről. (...) Azt is tudja, hogy a küzdőnek biztos bázisa van: a tartalmas, szilárd osztálybűség, eltökéltség nép ügye mellett, a népi érdekek szolgálatában.” Illés László írja mindezt a *Népszabadság* 1961. december 28-i számában az elsőkötetes Gerelyesről. Ez hát a valóságnak az az öntőformája, amely az ő számára jelöltetett ki, valóban jellemző paraméterek alapján. Szigorú politikai elvárások is kihallatszanak ugyanakkor ebből a szövegből, a lendő írónak címzett elvárások – ne feledjük: nyolc első novella alapján. Gerelyes a nógrádi szénmedencében készített sociográfiája után a vakok közé, majd a hullaházi boncasztalhoz indul riportútra. Így lesz „morbid”, „extrém”, ezért is húzódnak vissza zavartan az addig őt támogatók közül is sokan; Gerelyes mintha nem a bekódolt program szerint „fejlődne”. (A zsákutcákat is be kell járnia valakinek”, mondta később ugyanerről a problémáról Császár István.) Egyáltalán: mi az, hogy „töprengés”? kérdezték kimondatlanul is. Töprenghet-e a szocializmust építő ember? Igen, a töprengés káros, meddő, polgári dolog volt még, főleg kötetcímként és éppen Gerelyestől.

„Az ötletes sportnovellára a filmgyári szakemberek is felfigyeltek és nemso-

kára nagy sikerű film született belőle. Így történt aztán, hogy Gerelyes Endre ismertségben már a kezdet kezdetén leköröztes folyóiratokban publikáló fiatal pályatársait. Kérdéses volt, persze, hogy későbbi írásai igazolják-e a gyors író-avatást. Novelláskötete nem szenzáció, de nem is okoz csalódást. (...) Hősei közül sokan alig élnek, csak neveik van, vázlatos figurák, eléggé szürkén egyformán beszélnek s az író tételes igazságait egy kicsit sablonosan illusztrálják” – lelkesedik a néhány évvel idősebb pályatárs, Papp László a Magyar Ifjúság 1961. október 7-i számában.

„A Kilenc perc – Gerelyes Endre műve – sajátos művészi kontraszttal jeleníti meg, hogy a kollektivitás, az egymásért való felelősségtudat még azokat is mennyire áthatja, akiktől ezt a legkevésbé várnánk: az egymással viaskodó ökölvívó-versenyzőket” – véli Fenyő István a Népszabadság 1962. június 1-i számában.

Gerelyes védekezik: „A műfaj kevertségét jogosnak érzem, hiszen – szerintem – nem egy műfajt, hanem saját magát próbálja kifejezni az, aki író, illetve az akar lenni.” A védekezés nem valami eredeti, de igaz. Ez esetben sokszorosan is. Gerelyes nem egyszerűen kifejezni akarja magát – novellában, riportban –, hanem legyőzni, meghaladni, újjágyúrni. Gerelyes önmagával birkózik. A benne lappangó démonnal. Gerelyes „intelligens vadember” – látja meg Faragó Vilmos az Élet és Irodalom egyik 1964-es számában, (s ezzel gyarapítja a tudati kettősség jelzős szerkezetek sorát is: becsületcsirkefogó, hittérítő kannibál, intelligens vadember...).

„Fiatal írók közötti vita résztvevője lehettem Gerelyes Endre második kötetéről. Kollégái arról beszéltek: érdemes volt-e összegyűjteni a folyóiratokból ismert írásokat? Védtek és támadták a könyvet, érvek záporoztak, hevesen csatáztak az ellentétes vélemények. A kritikus is azzal kezdi, hogy a dicséretesen szókimondó polémia egyik kulcskérdéséhez fűzi megjegyzéseit. A többek által kifogásolt vegyesműfajiság egyáltalán nem ok a fanyalgásra, s csupán a nagyon is kérdéses műfajhierarchia maradi tisztelőit bökkenti meg (...) A Töprengés az éjszakáról írásai, egyetlen emlékidéző önéletrajz-mozaik kivételével, százszázalékosan foglalkoztató erkölcsi kérdésekre keresnek választ. Mire kötelez a meggyőződés? Szabad-e kényelmességből, pillanatnyi gyengeségből megtagadni az emberség parancsát? Hogyan lehet menteni a bűn és tisztesség kettős vonzásában vergődő fiatal lelkeket? Milyen téveszmék, babonák, ránk kövesedett előítéletek foglyai vagyunk? Mit tehet az új társadalom kedvező feltételei között élő ember múltba búzó gondolatainak, atavisztikus indulatainak és félelmeinek felszámolására? Elárulhatja-e valaki büntetlenül az élete értelmét jelentő hivatást?” – védi meg Tornai József az Új Írásban.

Pezseg Gerelyes körül a víz, így vagy úgy, de foglalkozni kell vele, megkerülni nem lehet. Ez az a korszak, amelyről a Palócföldben Kojnok Nándor így ír majd: „A sikerek és a dicsőség éveiben hányan körülölelték erejétől bővülten, hogy aztán sunyin sajnálkozzanak önmagukat mentve. Az ő harcát és sorát nem lehet a józan okosság bölcsességével mérni, magyarázni. Tragikus életének egyetlen alakító ereje a szigorú szeretet lehetett volna talán. De soha senkitől sem kapta meg.”

A Gerelyes Endre novellapályázat értékelése

A pályázatoknak a magyar irodalomban régi, komoly, s szép eredményeket hozó hagyományai vannak. Ezeknek a pályázatoknak mindig is az értékek felkutatása, az új tehetségek felfedezése volt a céljuk. Az irodalomtörténet számos pályázat sikeréről tud, a magyar irodalom nem egy tehetsége, olykor később az üstökös fényével ragyogó tehetsége is irodalmi pályázaton tűnt fel. Anélkül, hogy félreérthető párhuzamot vonnék az irodalomtörténet által számon tartott, s nevezetes pályázatok és az eredményében most hirdetendő Gerelyes Endre író emlékére kiírt novellapályázat között, az alapelképzelés, a szándék, s az óhaj feltétlenül közösséget mutat. Minden, tisztességes céllal, az irodalomért, az új művekért, s a friss tehetségekért kiírt pályázat reménye közös, így ennek a pályázatnak is legfőbb reménye az volt, hogy a már pályán lévő írók, s az újak, a jelöltek, a szárnyukat bontogató tehetségek legjobb formájukban alkotva versengjenek. A műveikkel. S mivel a pályázat jelíges volt, itt kizárólag a művek közötti minőségi különbség dönthetett. A tehetség ereje, a felfogás, az esztétikum, a valóság látása dönthetett, vagyis ami mércéje minden írásmű elbírálásának.

A gyakorlat szerint általában kétféle irodalmi pályázatot szoktak kiírni. Az egyik az úgynevezett meghívásos pályázat, amelyen a pályázatot meghirdető szerv – vagy szervek –, saját megfontolásuk szerint tíz-húsz, harmincötven olyan pályán lévő íróat hívnak meg, akiktől leginkább remélik a pályázat sikerét. Vagyis minél több remekművet. Az ilyen meghívásos irodalmi pályázatra jelenleg is van példa, többek között a Magyar Írók Szövetsége és a Honvédelmi Minisztérium hagyományos, immár húsz éve jó színvonalat hozó pályázata, de megemlíthetem a Központi Sajtószolgálat ugyancsak évente kiírt novella-, illetve tárcapályázatát.

A kiváló volt pályatársunk emlékére kiírt novellapályázat a másik kategóriába tartozik. Nevezhetjük nyugodtan nyílt pályázatnak, hiszen az: mindenki előtt nyitva volt a siker kapuja. A felhívás az országban sok helyütt megjelent, irodalmi folyóiratokban, hetilapokban épp úgy, mint tudomásom szerint a megyei sajtóban is. Tehát a Gerelyes Endre, volt pályatársunk emlékére meghirdetett novellapályázat megkapta az ország nyilvánosságát, s a pályázatot kiíró intézmények csakúgy, mint a hattagú zsűri, egyformán reménnyel és érdeklődéssel várta a már beérkezett pályatársak műveit és az új tehetségeket, a ma még ismeretlenek pályaműveit, hogy épp ez a pályázat lehessen az a méltó fórum, amely őket az olvasói nyilvánosságnak bemutatja.

Természetesen az ilyen nyílt pályázatnak kockázata is van. A magam részéről kockázatnak nevezem a kéziratoknak azon tömegét, amely az ilyen pályázatokat jellemzi. Túlnyomó többségben az olyan kéziratok beérkezését, amelyek a jószándékon kívül egyéb értéket nem tartalmaznak. Ez a kockázat azonban mindig a zsűrié. A zsűri küzd meg az anyaggal, a zsűri tiszte

és felelőssége, hogy a beérkezett írásokat mérlegre tegye, megmérje, és ítélkezzen a díjak felől is.

Nem csekély felelősséget jelent ez. A Gerelyes-novellapályázatra körülbelül négyszáz kézirat érkezett. Nem kevés ez. Nyilván nem ennyi hivatásos író pályázott, hanem a kéziratok zöme, tömege írogató szerzőktől érkezett, akik talán épp ettől a pályázattól, ettől a zsűritől várták, hogy álmokat kergető reményeik beteljesednek. Ezeknek a szerzőknek természetesen nem termelt babér ezen a pályázaton sem. Mindazonáltal szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezeket a szerzőket is köszönet illeti, hiszen nemcsak a hírnév utáni vágyakozás ragadtatott velük tollat, nemcsak a hírnév utáni sóvárgás ültette őket az íróasztalhoz, hanem az irodalom szeretete, mondhatjuk, hogy a varázsa, az ábrázolás nemes indulata és kalandja. Hogy kedvükre kutathassanak az emberi magatartás, az emberi lélek rejtelmeiben, hogy feltárjanak egy sajátos szeletet az életből, hogy belepillantsanak a valóság kútjába, felszínre hozva azokat az elemeket, amelyeknek csak ők, vagy saját életük, tapasztalataik alapján leginkább ők lehetnek a legjobb ismerői. Csakhogy az irodalom, a művészet nem csupán a megélt valóságon, a tapasztalatokon múlik, nem csupán eköré épül, hanem arra az esztétikára, amit az író a valósághoz önmaga tehetségéből hozzáadni képes. Az előbb említett pályamunkák esztétikájára nem érdemes szót vesztegetni, de azt illedőnek tartottam megemlíteni, hogy a pályaművek túlnyomó többsége olyan szerzőket takar, akik nemes szándékaikért, a fáradozásért, az irodalom szeretetéért és ápolásáért, ha többet nem is, de e néhány szót megérdemelték.

Ugyancsak illőnek, sőt kötelességemnek tartom, hogy a zsűri nevében is, néhány szóban beszámoljak a pályamunkákról, általában. Mit sugalltak? Mit mutattak fel ezek a pályázatok az emberi életről, a valóságról. Milyen szemléletet sugároztak. Túlnyomó részben, talán azt se túlzás mondani, hogy kivétel nélkül hűek voltak a pályázók ahhoz az írói szellemhez, amit Gerelyes Endre képviselt a magyar irodalomban. Sajátos, egyéni képviselő volt ez, amit mindig áthatott a valóság iránti finom érzékenység, a valóság feltárásának őszinte, s elkötelezett igénye. A pályamunkák, elmondhatom itt, hogy sokféle módon, sokféle megközelítéssel, de a magunk világról szóltak. Ennek a nemzetnek, ennek a társadalomnak a gondjairól. S ha egy kissé, nem is nagyon, talán csak egy-két árnyalattal kibővítem az elkötelezettség fogalmát, a pályaművek megfelelték ennek a mostanában nagyon is időszzerű elvárásnak. Jó érzéssel mondhatom, hogy az írások túlnyomó többségét áthatotta az emberi, etikai felelősség az élet és a világ dolgai iránt. A zsűri ugyan ezt nem méltányolhatta, de egy ilyen nagytömegű kéziratot eredményező és ennyi szerzőt megmozgató pályázat eredményessége szempontjából talán ez a körülmény sem közömbös.

A zsűri természetesen elfogulatlan volt, nem is lehetett más, mivel a szerzők valódi nevét tartalmazó borítékokat csak akkor bontottuk fel, amikor a végső sorrend kialakult. A zsűri nevében mondhatom, hogy az értékelés és a döntés demokratikus körülmények és feltételek között történt. Nem kaphatott díjat vagy jutalmat egyetlen olyan pályamű sem, amely mellett a zsűri tagjainak legalább a kétharmada ne szavazott volna. Mint ahogy nyugodt lelkiismerettel mondhatom: nem maradt ki olyan pályamű a díjazottak közül, amelyet különben a zsűri valamely tagja díjazásra javasolt volna. Tiszta lelkiismerettel ítélkeztünk. Ítéleteinkben hiszünk, noha nem leherünk biztosak, de tisztességünk tudatában hoztuk meg a döntést. Vezér-

elvünk az értéktisztelet volt. Nem az ízlés, a saját ízlésünk vezetett bennünket, hanem a minőség tisztelete és szolgálata. A kéziratokkal szemben támasztott alapvető esztétikai igény. Az eredmény kihirdetése nem az én tisztém, annyit azonban előre hadd mondjak el, hogy kiugró írói teljesítménnyel most nem találkoztunk. Így aztán az első díjra nem is javasoltunk pályaművet. Ellenben azt nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy a díjazott pályázatok szerzőin túl számos tehetségesnek látszó, figyelmet érdemlő írással találkoztunk, amelyek szerzőit a *Palócföld* szerkesztőinek a figyelmébe ajánlottunk. Olyan, még többé-kevésbé kiforratlan, a próbálkozáson azonban már túljutott teljesítmények ezek, amelyek reményt kelthetnek, vagy keltenek, de nem biztos sikert. A zsüri nevében is mondhatom, hogy jó érzéssel és felelősséggel válogattuk ki azokat a pályaműveket, amelyek díjat vagy jutalmat ugyan nem kaptak, de írójuk gondolkodásában, ábrázoló képességében valamiféle tehetség mutatkozik. Azzal a felelősséggel tettük ezt, azzal a jóvátehetetlen veszélyét is megfontolva, hogy senkit se szabad kitenni a hiú ábrándok ragyogásának, hogy aztán épp a valóság, a szerkesztés reális megmérése taszítsa le őket a megalapozatlan remények csúcáról. A kockázat nagy, de amit vállaltunk, annak a fedezetét a kérdéses pályaművek adják. Kínos gonddal és tiszta lelkiismerettel vigyáztunk, hogy senkit ne tüntessünk fel, egyetlen írást sem az értékén túl. De arra is vigyáztunk, hiszen az is egy ilyen pályázat zsűrijének a felelőssége, hogy egyetlen valósnak látszó tehetséget, egyetlen biztató írást se engedjen át azon a képzeletbeli rostán, amely arra is szolgál – a díjazások mellett –, hogy fölfedezze és felkarolja a tehetségeket. A zsűri ennek a nem minden tekintetben hálás írói és emberi tartásában, a minőség iránti igényességében egy pillanatilag se megígó feladatnak, munkának igyekezett megfelelni.

A díjak odaítélése megtörtént. A kéziratok ismeretében, azok általános megítélése alapján úgy vélhetjük, hogy a Gerelyes Endre emlékére kiírt novellapályázat gazdáai, a pályázatot kiíró intézmények jó ügy, jó cél érdekében teremtették meg az anyagi feltételeket, s ha látványos, kiugró teljesítmény nem is született, a díjakat nyugodt lelkiismerettel íteltük oda.

Az örökség

– Patyókát sürgősen kérjük a portára! Ismétlem: Patyókát sürgősen...
A színházi mikrofon hangját elnyomta a kopácsolás. De Patyó úgyis meghallotta.

– A bűdös francba! Most kínlódhatok egyedül! Az egyik lábad ott, a másik itt! Siess vissza! – dühöngött a színpadon Jézus, a díszletező. Egyébkor szelíd, szentképhez hasonlító szép arca – innen a ragadványnév – eltorzult, szemhéja rángatózott, szakállát tépdeste.

– Patyókát...

Patyó kezéből lassan kicsúszott a kalapács.

Utoljára alig egy éve hívták ilyen riadtan a portára. Igen, Pesóné hangjában határozottan volt valami szokatlan, valami mutáló. Már amennyire ugye egy vénasszony, egy hajdani harmadrendű táncoskomikus özvegyhangja egyáltalán mutálhat.

– Hisztérikus tyúk! ... Menj már! Mire vársz? – köpködte Jézus a szavakat. – Felveri az egész színházat.

Patyó felcsemkedett guggoló helyzetéből, átlépett a kalapácson (bár egész cddigi életén így átléphetne!), s mint az alvajáró – elindult a porta felé.

Nem, még nem lehet igaz, hogy máris örökölt, hogy ilyen korán..., hiszen még csak huszonnyolc éves.

Pesóné, akinek sikerült boldogult urától némi színésztudományt ellesnie, a kezét tördelte.

– Patyóka, rossz hír... Úgy sajnálom... Úgy sajnálom, hogy mindig én... Tavaly is, amikor az édesanyja...

Kivette Pesóné kezéből a feketekeretes táviratot...

„Apád meghalt, temetés csütörtökön, gyere azonnal, Karola néni!”

– Úgy sajnálom, Patyóka!

Meg kellene mondani Pesónénak, hogy ne sajnálja! Hogy sose sajnálja! Ha meghalt az apja, hát meghalt! Jól tette! Élete egyetlen napját, egyetlen óráját sem érdemelte meg! ...A tavalyi távirat, édesanyja halálesete, az más volt. Akkor egész testében remegett, az értesítés úgy táncolt a kezében, mint a nyárfalevél a szélben, szemébe könnyek tolokodtak. Az anyját szerette. Az apjáért viszont egyetlen könnyet nem fog ejteni.

– Őszinte részvétem, Patyóka! Fogadja őszinte részvéteimet!

– Ne strapálja magát, Pesóné! Most nem az anyám halt meg! A távirat első négy szaváért egy lépést sem tennék. Csak az hűz haza, ami a „gyere azonnal” mögött van. De az aztán erősen!

– Meghalt az apja, s még csak nem is...? De miért? És mi rejtőzik a „gyere azonnal” mögött?

– Az örökség, Pesóné! Az **ÖRÖKSÉG!**

Faképnél hagyva a portásnöt, elindult az irodák felé.

- Meghalt az apja, s még csak nem is sajnálja! Az egyetlen, ami érdeklő, az örökség! Lám, mit tesz a pénz! Patyókát teljesen kiforgatta emberi mivoltából. Nem ismerek rá! Ez nem az a Patyóka, aki tavaly... - Pesóné helyet foglalt a portásfülkében, amely elnyelte hangos dohogását...

- Felmondok! - tört rá Patyó köszönés helyett Zmitkónéra, a személyzeti osztály vezetőjére, aki szokásos bon-amiját szopogatta.

Zmitkóné rögtön megérezte, hogy nem babra megy a játék. Abba hagyta kedvenc cukorkája szopogatását.

- Van rá valami oka?

- Van. Meghalt az apám.

- Ez nem ok! Részvétem... Elmegy a temetésre, azután felveszi a munkát!

- Nem a munkát veszem fel, hanem az örökségemet. Hazaköltözöm!

- De hát miért ilyen sürgős?

- Át kell vennem az örökséget!

- Örökség?! Állandóan ez az örökség! Mit örökölt?

- Az csak rám tartozik!

Zmitkóné megsértődött.

- Felmondását adja be írásban.

- Kérek papírt és ceruzát!

Patyó hevenyészve lefirkantott néhány sort, átnyújtotta a papírlapot és hozzátette:

-- Ismerem a Munkatörvénykönyvet. A költözés felmondási oknak számít.

Zmitkóné feljajdult.

- Hol szerzek én hamarjában díszletező munkást? Legalább a tizenöt napot várja be!

- Lehetetlen. Vár az örökség!

- Patyóka, maga olyan finomnak látszott. Csalódtam magában. Ilyen szép és okos fiú. Idővel akármi lehetett volna magából. Segédszínész, a rendező asszisztense, akármi. Meg voltunk magával elégedve, Patyóka. A három év alatt, mióta nálunk dolgozott, nem merült föl maga ellen az égvilágon semmi kifogás... Esetleg besorolhatnám magasabb bérosztályba...

- Kár a gőzért. Már mondtam! Az örökség!

- Hol szerzek én hamarjában...?

- Kulisszatologatót bárhol talál. Annyi lecsúszott egzisztencia mászkál a városban. Meglátja, két kézzel kapnak majd az alkalmon... Kérem a pecsétet!

- Jöjjön vissza egy óra múlva. Addigra elkészítem a szükséges nyomtatványokat... A Jenci az asztalosműhelyből... Kölcsönkérem...

- Ne felejtse el, hogy sietek!

- Tudom, a temetés...

- Dehogy a temetés! Az **ÖRÖKSÉG!** - és magára, az az egy újabb bon-amira hagyta a felháborodott Zmitkónét.

Mire a színpadhoz ért, a színpad már álltak, s javában folyt a próba. Jézus dühöngött.

- Hol a fenébe voltál? Egyedül kellett vacakolnom! Ha még egyszer...

- Fékezd le magad! Nem lesz még egyszer! Haza kell mennem. Néhány napig a Jenci fog helyettesíteni az asztalosműhelyből. Aztán felvesznek valakit.

- Leszámoltál?

- Igen. Meghalt az apám... Törődnöm kell az örökséggel
- Ez már döfi! Úgy látszik, vannak még csodák! – füttyentett Jézus elismerően.

Patyó elfordult.

- Kégli van? – kérdezte Jézus.

- Van – hömmögte Patyó.

- Hány szobás?

- Három...

- Mázlista! – irigykedett Jézus.

Patyó durván felröhögött.

- Sárgulni azért nem kell!

- Kéz- és lábtörést! – higgadt le Jézus.

- Ugyanezt neked! – mondta Patyó és sarkonfordult.

- Hé...! Várj! És Helenka? – hökkent meg Jézus.

- Nem lesz búcsúzkodás! – torkolta le Patyó.

- Te tudod! Fene sürgős, annyi szent!

- Igen.

- Az örökség..., már mondtad...

- Az örökség!

- Kíváncsi volnék rá!

- Idő előtt megöregednél! ... Szevasz!

Patyó villamosra ült. Külvárosi szobácskáját – egy sufnit – hamar felszámolta. Igazán nem volt mit sajnálnia rajta. Legfeljebb azt a hatezer koronát, amit három éve a tulajnak adott, hogy állandó lakónak bejelentkezhessen hozzá. Persze, a borsos albérleti díjat továbbra is fizette, de a lakásigénylők listájára a mai napig nem sikerült felvételnie magát. Most meg már... nem időszerű...

Két bőröndjébe minden holmija belefért. Nem volt az a gyűjtögető típus... Lekezelt a házi úrral, útközben két hivatalban kijelentkezett, majd poggyászát Pesónénál hagyva a portán, Zmitkónét szerencsélte. Utána bőröndjeivel elvergődött az autóbusz-állomásra, sajnos, Zmitkóné precizitása miatt az orra előtt ment el az utolsó, vidékük felé igyekvő távolsági busz. Kivillamosozott az állomásra, s az indulásokat jelző tábla előtt megkönynyebbülve állapította meg, a vonattal nagyobb szerencséje van, háromnegyed óra múlva indul szülővárosa felé egy gyors – útközben át sem kell szállnia. Bőröndjeit bevágta a csomagmegőrzőbe, a büfében megivott egy konyakot (nagy szüksége volt rá!), majd az egész műveletet még egyszer megismételte, végül beállt a sorba hot-dogért. Amikor befalta, és még mindig korgott a gyomra, akkor jött rá, hogy két adagot is meg bírt volna enni. A büfében hosszú sor kígyózott, még egyszer nem mert beállni, nem szerette volna lekésni a vonatot. Jegyet vett, kiváltotta a bőröndjeit, lecipelte a peronra, ácsorgott egy keveset, azután befutott a szerelvény.

Kupéról kupéra vergődött, amíg üres fülkére talált... Kényelmesen elhelyezkedve, hátradólt az ülésen, egy pillanatra halott apjára gondolt, de azon a ránduláson kívül, amely a vonat indulásakor bekövetkezett, más megrázkódtatást nem érzett.

Később az örökség – vajon milyen állapotban találja? – foglalkoztatta – egészen addig, amíg a vonatkerekek egyhangú zakatolása rövid időre el nem altatta. A kalauz ébresztette fel, a jegyet kérte. Miután a jegykezelés megtörtént, Patyó az órájára pillantott, közel hatórás útnak nézett elébe...

Jézusnak azt mondta, nem lesz búcsúzkodás!
Most, hogy ennyi ideje volt, úgy döntött, mégis lesz.
Megtartja.

Legalább gondolatban!

Három embertől kellett volna elbúcsúznia...

Helenkától a tánckarból, Máriától – aki kortalan volt, királynőket játszott és az „érdemes művész” címet viselte, valamint Libortól, a harmincvalahány éves színésztől, aki most kezdte kifutni a formáját, s akivel alig két hete melegegett össze. Ha Jézust is számítja, akkor már négytől!

Hogy mondta Jézus?

„Kéz- és lábtörést!”

Jól van, Jézus, veled már megvolnék!

Patyó jobbkeze görbe ujjaira nézett, és keserűen elmosolyodott. A kéztörés már megvolt! Rabiátus apját látta maga előtt, épp valamelyik szeretőjétől vagy valamelyik kocsmából érkezett haza – a sorrend mindig bizonytalan volt, Patyó és az anyja a sorrendet sosem ismerték, csak a részegség tényét tudták megállapítani! – ittasan. Patyó anyja nem állta meg szó nélkül – sohasem állta meg szó nélkül, ezért volt mindig a baj! –, az apja meg nekitámadt, ütötte volna, Patyó közéjük ugrott, apja ütései őt érték, a felemelt jobbkezeit, két helyen tört el a karja, több helyen az ujjai... Amikor a gipszkötést levették, megállapították, hogy a karja rendbe jött, de a két ujjá görbén forrt össze, azokat újból el kellett törni, gipszbe tenni, de egyenesek már úgysem lettek soha. A zeneiskolából, ahol zongorázni tanult, a sajnálatos baleset miatt – anyjával együtt azt állították, hogy baleset volt – eltanácsolták. Azután inasiskolába írtatták, asztalosnak tanult, de az utolsó évet nem fejezte be. Feladta... A szakma se érdekelte úgy istenigazából, no meg apja viselkedése miatt tarthatatlanná vált otthon a helyzet. Felköltözött a fővárosba, ahol kétkezi munkásként kereste kenyerét, sűrűn változtatva munkahelyeit. A színháznál már úgy látzott, megállapodik...

A színház... Furcsa, festett világ, mímelte érzelmek és hangulatok, a végén mégis minden összejön és valódinak hat...

Helenka... Egy lány a tánckarból. Még üde, s aránylag romlatlan... Végy feleségül, Patyó, kérj meg, hozzád megyek! ... Nem nőülhetek! ... Miért nem? Hiszen megvan mindened, amire egy házasságban szükséged lehet! Sőt, talán egy kevéssel több... Nem erről van szó! Nem ezért! Te ezt nem érted! Nem értheted! Rám örökség vár, amit egyszer át kell vennem, amit gondoznom kell... Örökség?! Nahát, milyen maradi vagy! Azt hittem, ilyesmi ma már nincs is, ilyesmi csak a könyvekben létezik. Úgy látszik, tévedtem! ... Mondom, hogy nem érted! Megígértem az anyámnak! A halálos ágyán a szavamat vette! A szavamat adtam! Nem szeghetem meg! ... Még miattam se? ... Még miattad se! ... Akkor nem szeretsz igazán! ... És te? Te igazán szeretsz? Meddig? Amíg nem jön egy táncos, fel nem bukkan egy színész? Ugródeszkanak kellenék néked én, a díszlettologató? ... Ugródeszka vagy nem ugródeszka, addig is egészen jól eléledgelünk, mondta Helenka és édesen csücsörített...

Most már csücsöríthet, akire akar!

Kereshet magának másik ugródeszkat a KARRIER felé. Másik palit! Máriának már nincs szüksége ugródeszkára. Ő már annak idején mind egyiket alaposan kihasználhatta, ő már karriert csinált, Mária már meg-

ette a kenyere, jobban mondva a kétszersültje javát, s hogy ez ne látszódon meg rajta, azért van szüksége valami egészen másra: a fiatalságra, fiatal férfitársaságra, hogy clodázza az öregedést. És sok make-upra. Valamint a tudatra, hogy az életben is – akár a színpadon – tud még illúziót kelteni... Patyónak viszont minél kevesebb fényre, inkább félhomályra volt szüksége Máriánál. És a szeretkezések után – melyekben Mária mindent a partnerére bízva alig működött közre – sok és finom kajára. Hiába próbált vele a „nagyasszony” kitűnően végzett szerelmi szolgálataiért pénzt, vagy egyéb ajándékokat elfogadtatni... Patyónak mindez nem kellett... Patyónak csak a kaja kellett. A kaja – az nem sértette... Mária elbűvölten és őszinte csodálkozással –, melybe nem kevés szomorúság vegyült – nézte kétszersültje fölül Patyó nagy zabálásait... Máriánál minden nagy és tágas, és kényelmes volt – a lakás, a konyha, a bútorok –, végső soron kettőjük kapcsolata is... A kajája kimondottan hiányozni fog. De nem jobban, mint Libor tengerkék színű szempárja.

Libor szerethette a kék színt. A szeme színén kívül kék volt a heverője, ezüstöskék a háziköpenye és világoskék az alsóneműje. Azonkívül hidegkék a rúzs a száján. Mert Libor egyébként *meleg* volt... Mindez Libor lakásán derült ki két héttel ezelőtt, ahová egyik előadás után Libor meghívta... Kék üvegből (lám, az üveg is kék volt!) ittak valami finomságot, amelytől az ember egyszerre érezte magát erősnek és befolyásolhatónak, felszabadultnak és félénknek... Libor hasonló helyzetekben nagy gyakorlatra tehetett szert, könnyedén és természetesen szabadította meg Patyót gátlásaitól. Patyó csupa ronda és lealacsonyító történetet hallott eddig a melegekről, de ami akkor Libor lakásán kettejük között történt, egészen más volt. Túlszárnyalta Máriát és Helenkát. Végignézve Libor a heverőn elnyújtózó, pompásan felépített testén, Patyó úgy érezte, ha Libor kívánni fogja e kapcsolat folytatását, ő sem lesz ellene... Libor azt mondta, „ez az élvezetek magasabb formája”, s Patyó akkor, abban a pillanatban ezt el is hitte neki.

Ma már tudta, Libor csak mentegetőzött.

Nahát, Libor már lesheti a kapcsolat folytatását, és lesheti Helenka, és Mária nagyasszony!

A vonat rázkódása tette-e, vagy mi a szösz, de ágyéka alatt hirtelen Helenka ropogós testét, szájában Mária finom kajáját, hátában Libor tengerkék tekintetét érezte. Ajka megduzzadt és kifordult, azután fokozatosan elkeskenyedett.

Már nem gondolt semmi másra, csak az örökségre.

Tagjai lassan elernyedtek, hol mély álomba zuhant, hol felriadt, kiszíj volt újra, érezte a konyha és az anyja melegét, és csecsemő öccse friss tej- és szappanszagát, valamint a készülő vacsora illatát. Ajtó nyílt, mit nyílt, csapódott, a meleget felváltotta a hideg, a jó otthoni szagokat elnyomta a kocsmabűz, mely eluralkodott a konyhában. A családi békét felváltotta a perpatvar, a simogatást az ütlegek. Akkor még kicsi volt, nem mert közéjük ugrani, mint később (amikor a karja meg az ujjai törttek!), istenem, miért is nem mert? ...Patyókám, menekülj, menekülj ez elől a vadállat elől! ... Miért törődött az anyja velem is, miért törődött velem elsősorban, miért nem törődött elsősorban Pimpivel?! Pimpi, a kisöccs, az anyja karján ült, ártatlan kék szemét tágra nyitva bámult, nem hitte, hogy félnie kell a saját apjától. Patyó anyja menekülni próbált, de nem volt hová, férje rúgásai és ütlegei utolérték, Pimpinek is jutott belőlük,

Pimpi felsírt, anyja felsikoltott, aztán bekövetkezett az a szörnyűség, anyja elesett és clejtette Pimpit...

Patyó hátán vizes lett az ing. Az étkezőkocsi pincére állt előtte, sörrel és sonkaszömlével kínálta. Patyó megrázta a fejét.

– Jó volna egy konyak! – szaladt ki akaratlanul a száján.

– Tessék talán átfáradni az étkezőkocsiba!

Patyó ismét megrázta a fejét. Nem fáradt át.

Elfáradt...

Pedig most, „éppen most”, az örökség átvétele előtt nem fáradhat el. Lecomelte bőröndjeit a polcra, készült a leszállásra. A vonat fékezett, feltűntek az ismerős állomás fényei, a szerelvény nagyot zökkent. Leugrott, sivító, bűzös gőzfelhő csapott az arcába, megérkezett.

Kilépett az otthona felé, ahol az örökség várta. Két karját a két nehéz bőrönd, két vállát az emlékek súlya húzta!

A házon, mely előtt megállt, a sötétben is látszott, mennyire elhanyagolt... A kapu fülsértően nyikorgott... Odabenn is meghallhatták. Karola néni, anyja unokanővére nyitott ajtót. Látszott rajta, hogy kő esett le a szívéről...

– Csakhogy itt vagy! Nagyjából mindent elintéztem. Sírásó, pap, temetkezési vállalat megrendelve, kifizetve. Beláthatod, nem várhattam rád!

– Jól tetted, Karola néni. Szedd össze a számlákat, holnap elszámolunk. És köszönöm...

– Nincs mit, fiam! Ez csak természetes! Majd holnap, a temetés után... Mondd, hogy lesz tovább?

– Ne aggódj, itthon maradok. A színháznál felmondtam. Munkát majd találok. Ha máshol nem, az üveggyárban biztosan akad.

– Ennek igazán örülök. Ha van valami különleges kívánságod a szer-tartással kapcsolatban, légy szíves közölni, hogy még idejében...

– Nem, Karola néni, nincs.

– Akkor, ha megengeded, én mennék is. Több, mint két napja alig voltam otthon. A temetésen, el ne felejtsem, háromkor lesz, találkozunk.

– Nem érdekel, hogy mikor lesz. Majdcsak elkaparjátok nélkülem. Nélkülünk!

– Patyóka, az istenért!

– Jó éjszakát, Karola néni! – és hátat fordítva a halálra rémült aszszonynak, odábrugdalta bőröndjeit az előszoba falához, levette kabátját és benyitott a konyhába.

Pimpi az asztalnál ült édes semmittevésben, s kissé nehéz fejét ingatta.

– Patyó – mondta gurgulázva. A gurgulázás nála az öröm jele volt.

Patyó világoskék szempárba tekintett. Libor tengerkék szemében benne volt a mindenttudás, Pimpi szempárja viszont alig sugárzott némi értelmet... Libor dús, szőke hajkoronája apró, göndör hullámokban övezte arcát, Pimpi szőke haja kemény, erős, egyenes szálú volt és rövid.

– Éhes vagy? – kérdezte Patyó, hogy visszanyomja a torkába tolakodó gombócot.

Pimpi megingatta a fejét, ami igent is jelenthetett.

– Akkor mindjárt eszünk!

Patyó piritóst készített és teát. Csak ez volt a háznál. Istenem, micsoda disznóólat csinált az apja a lakásból. Berendezés alig maradt, úgy látszik,

mindent eladogatott, a pénzt pedig a saját rokkantsági nyugdíjával, valamint a Pimpiével együtt elitta. Hetekig lesz mit csinálnia, amíg munka mellett kifesti és kitakarítja a lakást.

Elmosott néhány koszos tányért és bögrét. Bár éhes volt, alig ment le a falat a torkán.

Pimpike ellenben alaposan belakott. Eltelve ült, kék szemét Patyóra függesztette, és boldogan nyáladzott.

Patyó zsebkendőjével letörölte az állára csorduló nyálat, és megkérte:

– Pimpi, légy szíves, ne nyáladz! Már nagy fiú vagy. Hány éves is?

– Tíz...

– Dehogy tíz! Rosszul tudod. Húsz! Húszéves vagy, öcsikém. Látszik, hogy nem foglalkoztak veled. Számold az ujjadon! Így...!

Közlebb ment Pimpihez, kellemetlen szag csapott az orrába. Szegény – bűdös volt!

Egy pillanatra összeszorította a fogát, aztán megszólalt.

– Majd később számolunk. Most fürödni fogunk.

Bement a fürdőszobába, de meleg víznek se híre, se hamva, a bojler nem működött. Összekeresett néhány fazekat, megtöltötte hideg vízzel, feltette a tűzhelyre melegedni, azután tiszta ágynemű után kutatott, de hiába. Végül meg kellett elégednie az ágyterítővel, és néhány takaróval, amelyek aránylag keveset voltak használva. Elhatározta, a holnapot mosással kezdi.

Pimpi örvendezve pancsolt a vízben, alig tudta belőle kicsalni. Megtörülgette, gyengéden rábeszélte a fogmosásra, saját pizsamáját kölcsönözve neki, ágyba dugta.

– Mese – kérte Pimpi állig bebugyolálva az ágytakaróba.

– Mese? Legyen!... – és hozzábújva, birtoklóan átölelve a vállát, átvette végre sokat hangoztatott örökségét, mely most már csak az övé volt.

Anti strike

Az igazgató, sarkán tizenöt fős uszály, átsuhant a dobozüzemen, aztán áthullámozott a géptermen. A raktárajtóban bukkant elő szellemként, fehérén, mögötte csattant a slep, mint a gyerekkígyó iskolaudvaron.

Felemelte a kezét, jelezve így, álljanak le a gépek, szólni kíván, ebben a zajban nem hallják, akiket illet.

A gépmesterek összenéztek. Most szorítottak a normán, és, ha hozni, né tán túlteljesíteni akarják, nem engedhetik meg azt a luxust, hogy egy szónoklat miatt beszáradjanak a hengerek, hogy menjen a festék.

Nem állunk le, intettek végig a kirakónál könyöklő mesterek, akár a dominó. Az 1. géptől indult, 7-nél koppant az utolsó vétel.

Az igazgató körül tömörül a nép. Fehér köpeny, barna köpeny, kék köpeny. Szemüvegek, kampós orrok, kézben ezüstsínű toll, nyitott, cégjelzéses notesz.

A művezető, parancsszóra, kénytelen-kelletlen elindult az 1. géphez.

– Álljatok már le – kérte a mesterek hangadóját, és az igazgató felé biccentett. – Mondani akar valamit...

– Így is *úszok* az áramszünet miatt – mondta a mester dühösen. – Mindenki úszik, de még be lehet hozni!

– Írjátok hosszabbra az áramkimaradást...

– Nem írok semmit! Mi az istent akar ez?! Dúdolja el váltáskor! Vagy írja ki az ajtóra, ott majd elolvassuk!

Az igazgatót a normakiigazítás miatt nem kedvelték, bár azt még elnézték volna, de a módot nem bocsátották meg, a módot, ahogyan bevezette.

Tanácskozott az uszály a csarnok közepén.

– Ne marhuljatok – nézett bánatosan az üzemi önkéntes tűzoltók parancsnoka, az szb-titkár.

– Háromnegyed kettőkor! – indította a dominósort a mester a növekvő számú gépek felé. Fél egy volt.

– Rendbe' van, tik fáztok rá! Az igazgató elvtárs menni készül...

A stancák, nyomóhengerek dörögtek tovább, köpték a kirakóba az *Izzó* kék-vörös dobozait.

Háromnegyedkor legumizták a lemezeket, kezét mostak, a mesterek vad számolásba kezdtek, hogyan lehetne legalább a 100 százalékot kikerekíteni. Végül a váltásra érkező délutánosoktól kölcsönöztek tízezer nyomást. Az igazgató köpönyeges segédei eközben a gépek között daráltak, jegyzetelve, rajzolgatva, méregetve.

Aztán benyújtották a jegyzeteket, rajzokat, bemondták észrevételeiket az ablakon át, a kutrincának nevezett művezetői irodába, melynek koszos üvegén át láthatók a csarnokban váltásra készülődő, gépet átadó és átvevő mesterek.

Az uszály elállta a csarnok és a ragasztó közti átjárót, visszatartva így az öltözőbe, fürdőbe igyekvőket.

Az igazgató még egyszer átlapozta a benyújtott jegyzeteket és levonult a lépcsőn. Az egyre hangosabban káromkodó délelőttiösök fölött négy lépcsőfokkal lehorgonyzott, és ércesen azt kérdezte:

– Kollégák! Megkínálna valaki egy sima Symphoniával?

Hallgatói nem hittek fülüknek. Háromszor visszapörgették a szavakat, amíg megbizonyosodtak róla, nem értették félre.

A mesterek nem nyúltak zsebükbe, egy szemvillantással figyelmeztették, czzel megállították embereiket is.

– Mi van? Az új normával se keresünk neki cigarettárávalót? – jegyzte meg hátul egy formakészítő, szétcsúszott Izzó-íveken ülve. Akiknek szólt, röhögtek egy rövidet.

Fiatalka, nyakig olajos szerelő lépett az igazgató felé, föl a legelső lépcsőfokra, és nyújtotta a dobozt.

– Mi a neve, milyen minőségben dolgozik? – kérdezte az igazgató.

– Szabó János, téemkás – válaszolt a fiú felcsillanó szemmel.

– Felírta? – nézett az igazgató a tűzoltóra. Aztán a szerelő felé fordult.

– A tűzrendészeti szabályok megszegéséért ötszáz forintra büntetem, mert csak maga szív ebből a cigarettafajtából, és beosztása miatt megfordult annál a gépnél a reggeli olajozáskor, ahol a bűnjelet találtuk...

Egy négy szinnel nyomott, cégjelzéses borítékból összetaposott csikket kapart elő, felmutatta az elnémult közönségnek.

– Jelentkezzen az egyes gép mesterrel – emelt hangján, és a keresett le-génység felé nézett.

– Én vagyok – lépett ki a felszólított fehéren a dühtől.

– Ötszáz forintra büntetem, mert nem tartatta meg a népgazdaság által magára bízott gép körül a munkavédelmi és tűzbiztonsági rendszabályokat. Felírta? – vakkantott az szb-titkár, aki, mint jegyzőkönyvíró és tűzoltó-parancsnok vett részt a kihallgatáson.

– Igenis – bólogatta a kérdezett.

Az igazgató hátat fordítva a megdöbbsent gyülekezetnek, elindult a lépcsőn a kalitka felé.

A művezető is, telepvezető is elsárgult. Tanácstalanul tekergették nyakukat a példátlanul gyors fegyelmi tárgyalásféle berekesztése után, de, mert a körülöttük álló munkásaik egyelőre nem kérdeztek semmit, ők sem láttak az elmúlt esztendőekben hasonlót, nem kényszerültek beszédre. Az 1. mester a fiatal üzemrész legrégebbi embere, így tapasztalatban is páratlan. Negyed-évi zárás előtt, ha senkinek sem sikerült rávenni a műszakot szombat-vasár-napi túlórára, neki néhány szavába került.

Néhány perc múlva a csarnok délutánosai is a művezetői ablak körül álltak, czzel egyidőben a ragasztógépek asszonyai, lányai is megindultak, nem értve, mit csinál ott annyi ember, mi a csudát osztnak! Lassan a beszélgetés is megindult, halkán elmesélték az újonnan érkezetteknek a történeteket.

A munka állt, csak a bekapcsolt motorok morogtak végig a két hatalmas helyiségben.

Végül az 1-es gép *bátsó*embere megmarkolt egy másfeles vágólécet, keményen megverte az ablakot, mely mögött az igazgató és a tűzoltó papírmunkát végeztek nagy koncentrációval.

Az éles kopogtatásra egyszerre kapták fel fejüket.

– Ugyan bújjon már ki az igazgató! – kurjantotta a *bátsóember*. – Mondani akarunk neki valamit!

Egy barna köpenyes jelent meg a lépcső tetején, és emelt hangon, mielőtt bárki megszólalhatott volna, azt mondta:

– A személyi és anyagi biztonság érdekében fokozottabb ellenőrzést vezetünk be a mai naptól, a büntetéseket, mint első figyelmeztetést fogják fel, a gyűlést berendeztem! – és hátraarccal eltűnt a kalitkában.

Most egyszerre öt vágóléc verte az ablakot.

– Jöjjön ki az igazgató! – kiáltották többen is.

Az 1-es mester már lehiggadt, első mérge, mellyel legszívesebben kettétépte volna a most másodszor látott igazgatót, elcsöndesedett, és amikor látta, hogy a fehér köpeny mozdul odafönt, és mozdulnak a kékek, a barnák, csendet intett.

– Maradjatok! Ne üvöltsetek! – harsogta túl a többieket. Főleg kollégái, a csarnokbeliek hangoskodtak.

A fehér köpeny most nem merészkedett olyan mélyre, mint korábban, tizenkét lépcsőnél megállt, összeszedte gondolatait, nem értette pontosan, miért nem egyértelmű a határozata, és miért nem indulnak az emberek dolguk végeztével átöltözni, hogy ne kessék le az autóbust; de a mester most gyorsabb volt nála.

– Igazgató úr! – kiáltotta rekedten. – Valami hiba történt! Kérem az előző, statáriális ítélet felülvizsgálatát! Szerintünk nincs hadiállapot, és ha az ember békeidőben kapkod, könnyen tuskéba nyúl!

Hangja nem volt sem kötekedő, sem sértő, sem hangos. Magabiztos ember hangja volt, aki megszokta, hogy meghallgassák, ha mondandója van; rekedtségében föllelhető ugyan az önérzetében megbántott, megszerzett súlyát elveszíteni látó ember haragja, de annak, aki személyesen nem ismeri, alig felismerhetően. A mondat végére évre a köpenyesek mégis egyszerre felhördültek.

– Az első hiba ott történt – mutatott a szerelőre, aki túlságosan fiatal és tapasztalatlan volt ahhoz, hogy megértse, miért bünteti az új igazgató a legjobb mestert (a megtagadott leállásról nem értesült); arról pedig, hogy éppen őt miért, arról fogalma sem lehetett –, hogy ez a gyerek a mai napon nem is járt a gépemnél! Ilyen erővel az első Symphoniát szívó embert is megbüntethette volna az udvarosok közül!

Nevetés, vékonyka, feszült. Az udvarosok, a gyáruddvar szemetét rendező munkások, hagyományosan börtönviselt, iszákos, gögös emberek voltak, akik ősz végén beléptek, tavasszal ki, és hagyományosan a legkevesebbet keresték az üzemben.

– A második hiba a rám kiszabott ötszáz forint. Az egycsen senki nem dohányzik. Én magam három hónapja nem. Sündörgő köpenyesein kívül senki nem járt a gép környékén, tehát kérdeje meg őket, ugyan nem közülük dohányzott-e valaki zsebből, hogy félrevezessen, mert mindenki tudja rólam, ha meglátok a gép környékén füstölgőt, úgy rúgom ki, lába nem éri a földet. Ez történt volna sündörgőjével is!

Könnyebb, lassúbb nevetés. Az igazgató segédszemélyzetének sündörgővé váló kinevezése a normarendezéssel kapcsolatos. Egy hónapot töltöttek a kalitkában, stopperrel felszerelve, minden munkafolyamatot újramértek, újraértékeltek, úgy, hogy közben senki nem ismerte tevékenységük igazi célját.

A nevetés ennek is szólt, megköszönték az 1. gép mesterének, hogy nem fedkezett el megemlítéséről.

– A harmadik hiba feltehetően enyém. Meghökkenő ugyan, de bízom benne, elfogadhatónak és hihetőnek találja az igazgató úr!

Feszült, várakozó csend.

– Amióta nem dohányzom – kezdte egészen más hangon, barátságosan, majdnem komázva –, fóliába csavarva zsebemben hordozok egy csikket, és, amikor nikotínéhségem támad, és szeretnék rágyújtani, csak előhúzom, kitekerem a fóliát, megszagolom. A csikk bűzétől legalább háromórányi undorom támad, és így megszabadulok a kísértéstől, az esetleges visszaszokástól... – mosolyogva nézett az igazgató szemébe. Úgy lehet, ezt a csikket vesztettem el, talán kiesett a zsebemből... Tetszik érteni, igazgató úr? De ha így is történt, akkor sem én, sem más nem követett el tűzveszélyt jelentő cselekedetet, hát én mindezt elmondva, tisztelettel kérem a kiszabott ötszáz forintos büntetések hatályon kívül helyezését.

Nagy taps jutalmazta rafinált szónoklatát. Ennek halkultáival hozzátette:

– Mindezt a tűzoltó úr és titkár elvtárs ugyanígy elmondhatta volna önnek... – mutatott a gyár önkéntes tűzoltócsapatának parancsnokára, aki ugyan másképpen tudta ezeket a dolgokat, de bólogatott buzgón:

– Így van igazgató elvtárs, pontosan a mondottak szerint, igazolom a tényállás valóságosságát! – E tekervényes mondatszerkesztést már mint titkár tanulta, korábban sm-ként a 6. gép festékfelelőse, egészen rendesen beszélt magyarul, bár ezt mostanáig sem felejtette el, de titkolta, ezért magában tette hozzá a korábbi beszédtechnikával: – Öreg, te elmész a Volgával, engem meg bezárnak ezek a vaddisznók valamelyik öltözőszekrénybe...

Végül a mondottak megszívlelését javasolva, az 1. gép mestere, háta mögött a néppel, elvonult az öltözők irányába, búcsúzóul hozzátéve:

– Végül is ez nyomda, nem börtön, kuttyamáját a lisztesseggűnek...

Mert szakmája szerint pék volt az igazgató úr, korábban egy megyei süte-de eszmei-ideológiai-politikai irányítója, és ebből a minőségéből avanzsált át a mindig irigyelt munkásarisztokráciához.

Az étteremben, ahol összetoltak három asztalt, már nem beszéltek az ötszáz forintokról, csetleg a pincér hozhatta szóba. A nap eltelt, vége. Talán holnap.

A később érkező művezető három vodka után elhúzta az 1. gép nagymestere elől a cigarettásdobozát, helyére fényes kis göngyölegyet csúsztatva azt mondta:

– Ezt szagolgasd, nehogy újra rászokj, a szentséges szemit a nagy pofádnak! – összenevettek. Vagy inkább hunyorítottak. Hasonlóan, mint tegnap, amikor a gép alatt, nyakig az olajban, a harmadik órában végre megtalálták a szétcsúszott fogaskerekeket.

Őszi kikerics

Tavasszal költöztek a faluba. Már az első délután kivették a patakon túli rétre, a fahídon át, mely alatt csiklandozott lányként szelesen csobogott tova a víz, tisztán és áttetszően. A réten mohón sarjadt a fű; a fiú telt orrcimpákkal szívta magába a tavasz illatát.

Az öreg fűz alatt roskatag pad korhadt; botját letámasztva hátradült rajta; mint a napraforgó, egész arcát kitérte a még bágyadt napnak, s amint eltávolodtak az ismerős léptek, a madárhangok szívdobbanásközi csöndjében hallani vélte a fű szellő tépte szavát. Egyedül volt.

Azontúl minden esőtlen napon végigsétált a kerti ösvényen, olykor megállt a hídon, a fű selymeibe szédült víz táncát hallgatta.

Egy napon a pad felé menet vékonyka hang ütötte meg.

– Vigyázz! Rálépsz!

Botja megdermedt a levegőben.

– A gyíkra... – magyarázta a vékonyka hang. – Akkor elhagyja a farkát.

– Nem hallottam... – szabadkozott a hang irányába fordulva. Kisvártatva kérdezte. – Te ki vagy?

– Anna – felelte amaz.

– Idevalósi vagy?

– Igen. Itt születtem... Gyere, üljünk a padra! – unszolta a lány.

A fiú óvatosan indult. – Elment már? – kérdezte.

– Micsoda?

– Hát a gyík – mondta.

– El – felelt a lány, hangja már a pad irányából röppent. A fiú óvatosan telepedett mellé, hallotta lélegzetét, öntudatlanul kereste a lány szagát a többi illat között.

– Hány éves vagy? – kérdezte, botjával a fűvet döfködve.

– Tizenhárom. És te?

– Tizenöt. Most költöztünk ide – felelt, s tekintete a semmibe meredt, ahol a lány arcát vélte érezni.

– Gyönyörű hely – állapította meg a lány. – Legalábbis a rét, meg a folyó. Csak kora és késő nyáron lekaszálják. Akkor más. Nem szeretem. Előtte selymes. Térdig érő. Tele virágokkal. A felső végében tavasszal ibolya nyílik. Ősszel meg kikerics, de az mindenütt. Akkor a legszebb. – Már színte szavalta. – Halottsápadt, gyöngé szárazon a halványlila szirmok. Szépen mondtam? – fordult a fiú felé. – De nem tépem le a virágokat. Régen igen, régen leszakítottam. Egyszer aztán meghallottam a hangjukat. Elhiszed nekem? Az valami szörnyű. Egymást siratják, azt hiszem. Vagy talán magukat, mint az árva fiókák... Nos, megyek! – ugrott föl váratlanul. – Ott lakunk! – bökött szeles ujjával a levegőbe.

– Látod? Abban a pirosfödeles házban.

– Nem – mondta a fiú, megdöbbenve és kétségbeesetten –, nem látom.

Másnap már a hídon megérezte Anna közelségét. A lány a korláthoz támaszkodva állt, nézte a gyöngyöző vizet. A fiú jöttére megfordult.

– Ebben csak csik van – szölt, kivéve szájából a fűszalat. – Meg persze, cibhal, csíbor, vízibolha. – Fesztelenül beszélt, s újbóli közelsége elhessen-tette a múlt napot, az áthánykolódott éjszakát, akár egy pillangót, vagy egy szitakötőt.

Mindketten a korláthoz dőltek, a víz fölé hajolva hallgatták a patak elnyühetetlen, könnyed csörgedezését.

– Szeretem nézni, ahogy hullanak a szirmok a vízbe, hánykolódnak, táncolnak a csöpp hullámokon.

– Hiszen azt mondtad, nem tépsz le soha virágot! – csapott rá a fiú.

A lány pillanatig hallgatott.

– Azt csak a kikericsre mondtam – felelte aztán tárgyilagosan. – Azt tényleg nem tépem le.

Azontúl naponta találkoztak. Anna hallgatva várta a fiút, mindig az utolsó pillanatban szólalva meg, amikor már amaz is megérezte a lány közellétét. Megfogta a kezét, hagyta, vezesse. A botot elhagyta, mindig a hídnál, ismer-te már a rétet, minden buckáját, a néhány bokor, s a csenevész szilvafák helyét. Anna egy-egy fölrebbent lepkéért cserbenhagyta, ilyenkor megállt, várta, szinte anyátlanul, mikor röppen hozzá vissza, s bújik tenyerébe a csöpp fogoly, a meleg leánykéz.

Nyár közeledtén egyre többet ültek a leveledzett fűz lombja alatt, Anna könnyű szoknyában és blúzban, kibontva hosszú, csönd súlyos haját. A fiú tétován nyúlt felé. Amint megérintette, Anna összerezzen.

– Szöke? – kérdezte elcsukló hangon a fiú. Anna némán bólintott, s a fiú kezét kijátszó remegést szívéig érezte futni.

Már a másodszori kaszálás közelgett, mikor egy nyár végi napon a fiú váratlanul bejelentette. – Holnap elutazom. Nem tudom, mikor jövök vissza.

A lány nem faggatta, csak később szólalt meg. – Addigra talán kinyílik a kikerics. Majd elmondom, milyen...

Mikor a fiú újra megszólalt, Anna már nem volt mellette.

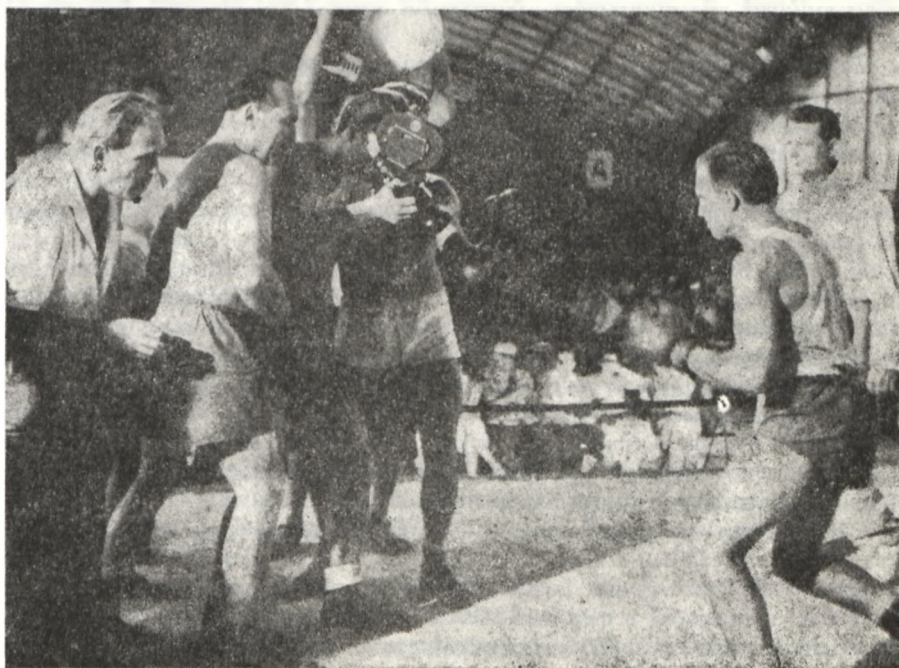
A műtét, amelynek kudarcától hetekig rettegett, sikerült. Az elsőt, amit életében megpillantott, amely leoldotta szeméről a fehér gézkötést, az orvos kezét remegve taszította el arcától, a saját először meglátott kezével.

Hazafelé görcsösen kapaszkodott a kocsí ülésébe. Döbbsenten nézte az eled-dig örökké másmilyen és eltört világot, amely íme, mától az övé is; azt hitte, szétpattan a szíve. Annát akarta látni és rettegett a pillanattól. Mind-azt látni akarta, amit a lány néven nevezett színekkel a folyónál neki adott, a tapintott formák rázúduló vadidegen látványától eufórikus állapotban.

Odahaza első útja a rétre vezetett. Reszketve rohant a lábai vezette úton, messziről látta, hogy *valaki* áll a hidon, mozdulatlanul, kibontott, szőke hajjal és nem bírt kiáltani neki. Amaz a folyót nézte, most, a léptek zajára fölkapta fejét, arccal felé fordult, virággal teli két keze lehullt. A fiú futása meglassult, tíz lépésnyire voltak egymástól, zihálva megállt. – Anna! – szólt meg végtére, lassú léptekkel indulva-közeledve kereste a lány tekintetét. – Anna! – kiáltott elcsukló hangon, már érezte régi, régi illatát, már kartávolságnyra volt tőle, mikor a lány fölnyitotta lehunytt szemeit, és ő életében először látott halott szemeket.

Felé tévedő keze megdermedt a levegőben, nézte a kiszolgáltatott és vak-ságába zárt arcot, hitetlen tekintete most a lány elnyílt kezeire siklott, onnan a hidra, széléről kerengve buktak a lila virágok a vízbe, gyöngye, tört szárnyakkal, nesztelenül és vakon.

H A G Y O M Á N Y

Ki szereti Mikszáthot?

Nem tenném fel így a kérdést, ha egyik barátom nem hívja fel a figyelmet *Kolozsvári Grandpierre Emil* új kötetére, amelyben a szerző most közölt, ám ötven évvel ezelőtt írt esszéjében amúgy istenesen leszedi a keresztvizet Nógrád híres szülöttéről. *Kolozsvári Grandpierre Emil* elemében van: szívesen, látványosan utalja *Mikszáthot* a harmadik sorba s érveci megcáfолhatatlanok. Én sem teszek rá kísérletet, csak felteszem magamba a kérdést: akkor hát ki szereti és ki olvassa Mikszáthot? (Bizonyára azok, akik nem olvasták K. G. E. írását. . .) A kérdést különösen az teszi indokolttá, hogy az elmúlt két évben három társzművészeti feldolgozása is volt műveinek. Láthattuk színházban *A Noszty fiú esete Tóth Marival-t*, hallhattuk (volna, ha elmegyünk) operaszínpadon Pozsonyban a *Beszterce ostromát*, s nézhettük a kék képernyőn több részben a *Különös házasság*ot.

Színház-opera-tévé – nem sok ez egy kicsit egy megúnt klasszikusból? Hát mégha hozzátesszem azt, amit az évtizedes olvasásszociológiai felmérések igazolnak: *Jókai* után Mikszáth következik az olvasottsági sorban. A legolvasottabb öt magyar könyv közül kettő Jókaié, kettő Mikszáthé és egy *Gárdonyi*é. Ugye azt is ki lehet találni, melyik ez az öt mű? A sorrend: *A kőszívű ember fiai*, *Egri csillagok*, *Az aranyember*, *Noszty fiú esete Tóth Marival*, *Különös házasság*.

Tovább már nem akarom fokozni a „mikszáthizmust”, hiszen megvádolnak bigott Mikszáth-imádattal (és teljes joggal), de meg kell említeni, szinte nincs olyan hét, hogy a rádió valamelyik adásában ne hangozna el Mikszáth-adaptáció s most már videón is megvásárolható egy korábbi tévéfeldolgozás, a *Beszterce ostroma*. (S ezt már tényleg csak a kivagyiság mondatja velem, hogy Mikszáth alakjait viszontláthattuk eddig diafilmen, képregényen, mozivásznon, festményen és érmen. A felsorolás nem teljes. . .)

Ki szereti hát akkor Mikszáthot? Alighanem én, meg te, meg ő, valamint mi, ti és ők, azaz valamennyi személyes névmás. Mi szeretjük Mikszáthot, akik a halála óta eltelt 75 év alatt mindvégig konzervatívak maradtunk. Ódivatúak annyiban, hogy szeretjük a klasszikus regényformát, imádjuk a jól megformált regényhősöket, szurkolunk az igazság, az igaz érzelm diadaláért, örvendünk a gonosz, a gaz felsülésén, és rettentő módon szeretünk jókat nevetni. Tudom, hogy szégyen ma ilyesmit beismerni, de vagyunk még néhányan ilyenek. S ha sekélyes izlésünkhöz nctán klasszikusok szolgáltatnak tápanyagot, akkor joggal mondhatjuk: a „nagy palóc” örökké él, mert örökké lesznek olvasói.

S lesznek nézői is, mert bizonyára ilyen érzelmek vezették a *Madách Színházat* is, amikor 1983-ban színpadra állította a *Noszty fiú esete Tóth Marival-t*. A színpadra alkalmazó ezúttal is *Karinthy Ferenc*, aki már nem először birkózott meg ezzel a regénnyel s még más Mikszáth-művel is. (Így például 1953-ban ő alkalmazta színpadra a *Két választás Magyarországon-t* *Körtvélyesi csiny* címmel. Társszerzője *Benedek András* volt.)

Apropól más Mikszáth-feldolgozások. Nem teljes dokumentációm szerint tízennyolc Mikszáth-műből, regényből, nagyobb elbeszélésből készült színházi és filmváltozat, a rádiós feldolgozásokról nem is szólva. Köztük olyanok, mint a *Beszélő köntös*, amelyből operett, film és színdarab egyaránt készült, vagy a hasonló karriert befutott *Az eladó birtok*, vagy a fantasztikus hazai és külföldi sikert elért *Szelistyei asszonyok*. A *Szent Péter esernyőjéből* három filmváltozat is készült. Ebbe a népszerűségi sorba illeszkedik a Noszty fiú. Már 1927-ben készült belőle egy némafilm, majd 1938-ban *Székely István* rendezte meg a Harsányi-féle adaptáció filmváltozatát. Néhány évtized múlva daljáték lett belőle, egyszerre kettő is! 1971-ben *Farkas Ferenc*, 1972-ben *Rónai Pál* irt hozzá zenét. S milyen gazdag a színpadi pályafutása! 1926-ban készítette *Harsányi Zsolt* első átdolgozását, majd 1939-ben a másodikat. *Karinthy Ferenc* és *Benedek András* 1950-ben álmodta színpadra és ezt később szinte az ország minden színházában játszották a későbbi években, Pécestől Miskolcig. S kicsoda szereplőkkel: *Kállai Ferenc*, *Mészáros Ági*, *Balázs Samu*, *Szabó Ottó*, *Láng József*, *Gyurkovics Zsuzsa*, *Margittai Ági*, *Solti Bertalan*, hogy csak néhány nevet említsünk.

S ha már a neveknél tartunk: 1926-ban egy fiatal színész játszotta Noszty Ferit Kecskeméten. Bizonyos *Gertler Viktor*, aki majd 1960-ban megrendezi a nagy sikerű filmváltozatot *Mécs Károllyal*, *Petényi Ilonával*, *Uray Tivadarral*, *Páger Antallal* a főszerepekben.

S ez volt az a Mikszáth-mű, amely a legképtelenebb (és legaljasabb?) átdolgozást szenvedte el, a Harsányi Zsoltét. Olyannyira szemérmetlen mű lett belőle, hogy a kötetkiadás címlapjára már fel sem került Mikszáth neve – egyébként joggal –, csak Harsányié. Noszty Feriből kedves, érző szívű, a véletlenek s a gaz ármánykodók jóvoltából megbotlott, s ártatlanul bűnhődni kényszerült fiú lett. A Noszty família jószándékú úriemberek szimpatikus gyülekezete. A darab végén pedig Tóth Mari boldog sikolyok közepette rittyen oda Noszty Feri keblére. Függyöny, taps, könny. Hiába, csak szép az élet...

Persze az 1950-es átdolgozás sem volt mentes a korszakízlés és politikai követelményeinek kiszolgálásától. Hogy mást ne mondjunk, a dolgozó osztályok forradalmi jelenlétére utaló befejezés némileg idegen Mikszáth elképzelésétől. Ez a legutóbbi, a Madách Színházban előadott feldolgozás a legsikerültebb, mégha nem is a leghűbb. (Alighanem ilyen nem is lesz soha, az eltérő műfaji sajátosságokból következően.) Ha nagyon akarjuk, bele lehet magyarázni sokféle alkotói-rendezői szándékot, de minden valószínűség szerint két kimagasló színész kedvéért-kezdéért formálódott a mű: *Haumann Péter* (Kopereczky) és *Körmendy János* (Bubenyik). Kétszemélyes színház az, amit ők csináltak. Még szerencse, hogy a szöveg jórészt Mikszáthé. S ha a mű társadalombírálatá közel sem érvényesül olyan erővel, mint a regényben, ha nem is érezzük a színpadon Schöpflin Aladár igazát, aki szerint ez a regény „olyan lett a korabeli vármegyére nézve, mint egy kivégzés” – nos még abban az esetben is kitűnően lehet szórakozni a Mikszáth-adomák áradó humorán.

Ez a megfizethetetlen jókedv volt ösztönzője egy Mikszáth-opera létrehozói szándékának is. *Ján Cikker* Herder-díjas szlovák zeneszerző maga írta le, hogy gyermekkorában került először kezébe a *Beszterce ostroma*, magyarországi nyaralása közben.

Természetesen nem ez volt az első Mikszáth-mű, amelyet megzenésítettek, de mint opera, úgy tán az első. A *Beszélő köntös* 1889-ben jelent meg, s egy évvel később már egy bécsi karnagy akart operettet írni belőle. A *Szelistyei asszonyok*-ból készült operett – Mikszáth engedélye nélkül – már színpadra is került 1907-

ben. 1924-ben *Kozma Géza* zenéjével lett zenés játék, majd több átdolgozás után *Sárközy György* muzsikája tette repertoár darabbá 1951-ben a fővárosi *Operett-színház*ban. Parádés szereposztása volt: *Gábor Miklós, Flonty Hanna, Zentai Anna, Bilicsi Tivadar* játszották, majd 1960-as felújításban a két Latabár, Sárdi János, Petres Zsuzsa, vitte sikerre a darabot.

A *Beszterce ostroma* is gazdag színházi múltra tekinthetett vissza. 1929-ben Harsányi Zsolt átdolgozásában mutatták be, míg filmen 1948-ban *Keleti Márton* rendezte. A tévéfilm változata 1976-ban készült *Zsurzs Éva* rendezésében.

Ján Cikker operáját Pozsonyban mutatták be, 1983. október 8-án. Egyik magyar méltatója „az igaz barátság adójának” nevezi, s ebben van is valami. Főleg ha arra gondolok, hogy pár éve még ezt olvastam Mikszáthról egy szlovákiai műzium magyar nyelvű ismertetőjében: tekintve, hogy szülőfalujának lakossága szlovák volt, „így aztán 10 éves koráig... otthon maga is szlovákul beszélt”. Ami ellen nem is tehetnék kifogást, ha igaz lenne. Mikszáth írói világában a szlovák és a magyar táj és ember éppúgy szervesen összetartozik, mint az a valóságban volt. Csak a mindenáron bizonyítani akarás kívánja ezt kettészakítani, néha még maig ható sérülékenységgel.

Ezért is kiemelkedően fontos Ján Cikker operája. Külön érdekesség, hogy a zeneszerző maga is Besztercebányán született, tehát önmagában hordozta a különönc Pongrácz gróf környezetének emlékét. Erre utal maga Ján Cikker is, amikor műve keletkezéstörténetében a történet szlovák környezetéről beszél. (A fenti félreértések még ma is élnek. Az opera egyik szlovák méltatója 1983-ban azt írja, hogy Mikszáth aki Szklabonyán született és Budapesten halt meg, „sohasem tagadta szlovák származását...”)

Három év alatt készült el vígoperájával, s messzemenően ragaszkodott Mikszáth szövegéhez. (Az előjátékban egy Petőfi-vers hangzott el megzenésítve.) Az opera három felvonásból, kilenc képből áll s a zeneszerző nem kíván döntőbíró lenni, vajon örült volt-e Pongrácz István gróf vagy sem. Inkább a környezete lehetett az, akik bár épelméjűnek tartják magukat, mindent elkövetnek a gróf rögeszméjének kihasználására. „Az emberi szív operája ez” – vallja Ján Cikker, s a vásári hangzás mellett különösen figyelt a regényből kiáradó érzelmi tisztaság zenei megjelenítésére.

Feltehetően hasonló gondolatok vezették *Zsurzs Évát* is, amikor belefogott a *Különös házasság* tévéváltozatának elkészítésébe. (Egyes jeleneteit éppen Nőgrádban forgatta, bizonyára sokan felismerték Bernáthék házában a csesztvei kúriát.)

Zsurzs Éva keze alól már kikerült 1970-ben egy, ma már nyugodtan állíthatjuk, klasszikus alkotás, a *Fekete város*. Érdekes, hogy korábban egy hangjátékot leszámítva, ebből a műből nem született más műfajú alkotás. Igaz, *Kókai Rezső* még 1960-ban tervezte, hogy operát készít belőle, de nem lett semmi az elképzelésből. Legalábbis a színpadig nem jutott el...

A *Fekete város* sikerének titkát akkor is, azóta is sokan keresik. Talán a parádés szereposztás? Máskor is a legjelesebb magyar színészek szerepeltek. Egy-szerűen imponáló a Mikszáthot játszóknévsora: *Uray Tivadar, Jávor Pál, Csorotos Gyula, Somlai Artúr, Törzs Jenő, Mály Gerő, Tolnay Klári, Turai Ida, Major Tamás, Feleky Kamil, Básti Lajos* – s még ki mindenki más a magyar színpad legnagyobbjain kívül.

Talán a kitűnő, a regény szellemét pompásan átérző és átvevő rendezés a magyarázat? Talán, de mindig is a magyar rendezők színe-java állt a kamerák mögött, vagy dirigálta az első sorból a színpadi próbákat: *Radványi Géza, Hor-*

váth Árpád, Székely István, Góth Sándor, Korda Sándor, Gertler Viktor, Keleti Márton – ízelítő a névsorból.

Vagy tán a kitűnő dramaturgiai munka? Hány kiváló alkotó dolgozott korábban is Mikszáth-adaptációkkal! 1937-ben a *Szelistyei asszonyokat* például *Odön Von Horváth* alkalmazta színpadra. A *Szent Péter esernyőjét* pedig 1917-ben *Karinthy Frigyes* írta filmre. A *Különös házasságból* 1948-ban *Örkény István* készített színpadi alkotást.

Alighanem valamennyi összetevő hozzájárult a *Fekete város* emlékezetes sikeréhez. S mindezek mellett az is, hogy ez volt a Magyar Televízió első igazi nagyszabású sorozatvállalkozása. Azóta már számtalan külföldi és hazai sorozaton túl vagyunk – néha megkönnyebbült sóhajjal –, de ez még az első élmények erősítő hatásával formálta maradandóvá bennünk Mikszáth remekét.

Joggal várhattuk hát a „folytatást”, a korábbi teljesítmény elérését, sőt felülmúlását. Pedig már kezdetben voltak aggodalomra okot adó jelzések. Egyik egyházi hetilapunk glosszáírója például már a forgatás elején kifogásolta, mi szükség van ennek a regénynek a filmrevitelére az állam és az egyház együttműködésének szép esztendeiben?! Egy másik, már nem egyházi kritikusként is hasonló volt a véleménye a film bemutatása után, azzal a vitatható kijelentéssel bővítve: „sem történelmi tanulsága, sem erkölcsi intő jele nem túl időszerű mostanság”. (Akkor ugyan mi közünk van ma egy bizonyos Hamlet nevű, nyugat-európai, pszichoanalitikus kezelésére szoruló, elkényeztetett fiatalember nyavalygásaihoz – kérdezhetjük vissza!)

Igen felemás volt a film fogadtatása. „Elbűvölő unalomba fulladt, lankatag biedermeier idill; fáradt vérszegény” stb. – írták egyesek. Mások dicsérték, hogy pompás illusztrációja volt Mikszáth regényének, hogy valóban a művet mutatta be. Kiemelték a gyönyörű helyszíni felvételeket, a látvány erejét, a tökéletes korfestést, a hűséget Mikszáthoz.

Az valóban biztos, Zsurzs Éva egy bizonyos pont után visszaretent a regény rendkívül komoly, súlyos politikai töltetének teljes kifejtésétől. (Az okokat csak találgatni tudjuk.) De az is tény, hogy végig hű maradt Mikszáthoz. A *Különös házasság* éppen olyan, mint ahogyan látjuk. Kicsit terjengős, helyenként túlbeszél, de nagyszerű alakokkal zsúfolt, remek anekdotákkal dúsitott, meghatóan szép szerelmi történetet foglal magában. Olyan mint egy diadém, a közepén egy csillogó gyémánttal.

Mikszáthot végül is nem lehet elrontani. A Harsányi Zsolt-féle, és a törvény által is büntetendő hamisítást leszámítva, minden színházi, filmes, zenés, tévés feldolgozás többé-kevésbé ragaszkodott az eredetihez, hiszen annál jobbat úgy sem lehet írni. Másrészt a feldolgozások gazdagították Mikszáth életművét, hiszen a szemünk láttára keltek életre a Noszty Ferik, Pongrácz Istvánok, Veronkák, Prakovszkvak, Akli Miklósok, Görgy alispánok, Vidonka Józsik, s a más műfajú alkotások eredendő sajátosságaikkal kibővítették az olvasmányélményt.

Aligha kétséges tehát, hogy a feldolgozások készítői-közreműködői szeretik Mikszáthot, s művészi munkájukkal, annak eredményeivel újabb ezreket nyernek meg a csodálatos mikszáthi világnak. Ma a Gutenberg-galaxis válságának korában ez cseppet sem lebecsülendő eredmény!

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Egy elfelejtett Mikszáth-levél

A Nagyváradon megjelenő *Szabadság* című napilap 1917. szeptember 30-i számának nyolcadik oldalán aláírás nélküli közlemény jelent meg *Mikszáth Kálmán levele Dus Lászlóhoz* címen. A levél nem található meg Mikszáth levelezésének háromkötetes kritikai kiadásában, s így a szükséges filológiai pontosságig is némi érdeklődésre tarthat számot. A cikkíró szerint egy „már elszárgult névjegykártyára” íródott, és Dus Lászlónak arra a kéziratára vonatkozott, amelyen ez a fölírat állt: *Hurrá Smith kapitány. Regény.*

A levél szövege a következő:

„Kedves barátom!

– Meglepett szépsége regényének és nagy hatással volt reám. Hivataloskodó ember vagyok és nem igen szeretek kéziratban levő irodalmi termékeket elolvasni, de az ön regénye elsőrangú élvezetet szerzett szépségeivel. Ami azonban azt illeti, hogy az én elismerésem elegendő lesz-e egy fővárosi kiadó érdeklődését felkelteni, ezt kétkeltem. A kiadóknak nem fontos, hogy jó e a könyv, hanem az a fontos, hogy veszi e a közönség. Tehát Ön azért csak tovább dolgozzon szorgalmasan. A fölemile sem azért énekel, mert hallják, hanem azért, mert kedve telik benne.

Még egyszer legmelegebb elismerésemet fogadja a kiváló élvezetért és gyönyörűségért, amit regényével szerzett.

Szerető híve:
Mikszáth Kálmán.”

Dus (vagy Dús, eredetileg Reich) László (1841–1917) ügyvéd 1880-tól fő-
ügyész volt Nagyváradon. 1886-ig kifejtett irodalmi tevékenységét részletesen do-
kumentálja Szinyei József a *Magyar írók élete és munkáiban*. A Széchényi
Könyvtár könyvkatalógusa három művét tartja számon: *Árpád. Bolgár háború*.
Hösköltevény. Nagyvárad, 1896.; *Dalmátia a magyar közjogban*. Bp. 1906.;
Rákócziak. II. Rákóczi György házassága. Költői elbeszélés. Nagyvárad, 1909.

A *Szabadság* említett cikke részletesen ismerteti Dus László kéziratosa hagyatékát, amelyből érdemes kiemelni „a hátramaradt vaskos köteg ‚Memoár’ felírású kézirat csomót”. A tudósítás szerint a *Memoár* főleg Tisza Kálmánnal és családjával, valamint a „nagyváradai társas élet” ismert szereplőivel, *Schlauch Lőrinc*-
cel, *Beöthy Ödönnel*, dr. *Szmrecsányi Pállal* kapcsolatos emlékeket tartalmaz.

CSÜRÖS MIKLÓS

V I T A

KARIKÓ SÁNDOR

A klasszikus hagyatékért

„bíz nem dogma,
hanem irányító,
mindaz, mi bajdan
létrehozott”

(Györe Imre: Egy arc valahol, valahonnan
Marx Károly múltbatalanságának)

Lehet, hogy egyedül maradok véleményemmel, mégsem hallgathatom el: szerintem Gyertyán Ervin A viharadár – kalitkában című írásában a *klasszikus marxizmusra* tett megállapítása, éles bírálata súlyosabb dolgokat mond, vitára ingerlőbb meglátásokat tartalmaz, mint maga a vitaindító vagy a nyomában született eddigi összes hozzászólás.

Mindenesetre a politikai líra mai helyzetének vizsgálatát izgalmas vállalkozás *átfogóbb* keretbe helyezni. Számomra a politikai költészet a társadalmi (erejű és hatású) konfliktusok végigharcolásának sajátos szolgálatát jelenti. Miután pedig e konfliktusok végigharcolásának elveit, tudományos szempontból legmélyebben Marx világította meg, Gyertyán Ervinnel együtt mondhatjuk, a szerkesztőség által indított vitatéma valahol összefügg a marxizmus lényegével, mai hatásával. Gyertyán törekvése tehát indokolt, szempontja termékeny, s tanulságos lehet. Magam azonban másként ítélem meg a klasszikus tanítás mibenlétét, s hatását, mi több, vitakoznom kell Gyertyán egyes részmegállapításaival és végső mondanivalójával egyaránt. Megpróbálok hát összefoglalni ellenvéleményemet, mely rendhagyó hozzászólásnak fogható fel, amennyiben nem közvetlenül a vitaindítóhoz kapcsolódik. Az alábbiakban szeretném pontosan jelezni – nem az elemzés, s kiváltképpen nem a filozófiai szakszerűség igényével, csupán a felvillanás erejéig, s közérthetően fogalmazva – a klasszikus marxizmus alaptanításának néhány, Gyertyán Ervin által félreértve exponált összefüggését. Bízom abban, hogy ilyen munkálattal, jellegében tehát mégiscsak filozófiai kitekintéssel új, s reálisabb megvilágításba helyezhetjük majd a politikai líra mai helyzetének kérdését is, s ösztönzően hathat a vita további menetére.

Nézzük, mit állít vitapartnerem a klasszikus marxizmussal kapcsolatban. Gyertyán Ervintől elnézést kérek azért, hogy – a terjedelmi korlát szorításában – magam próbálok röviden összefoglalni álláspontja lényegét. Remélem, sikerül pontosan értelmeznem főbb gondolatait.

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaindítója (1984/1. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR-KALITKÁBAN; Héja Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám); 3. Sik Csaba NAPLÓJEGYZETEK-ALFÖLDY JENŐ CIKKEHEZ; Petróczy Éva ÉRTE, ÉRTED, ÉRTÜNKI; Tandori Dezső VERS ÉS KÖZ (1985/1. szám); 4. Kerékgyártó T. István „... AMI MEGHODÍTÁSRA VÁR, AZT LÁTVÁNYOSAN NEM LEHET MEGKÖZELITENI”; Petőcz András AZ IRODALOM/KÖLTÉSZET MŰVÉSZETE; Kassai-Végh Miklós ÉRDEKELTSÉGEK KONFLIKTUSA (1985/2. szám); 5. Németh János István A HIÁNY KÖLTÉSZETE; Endrődi Szabó Ernő HOGYAN AKASSZUK A KIRÁLYOKAT? (1985/3. szám).

Szerinte a marxi-lenini tézisek egy része felett túlhaladt az idő, amiből az a következtetés adódik, hogy csak (!) a módszer bizonyult időtállóknak. Sem a kapitalizmus mai, sem pedig a létező szocializmus útja-formája nem a klasszikus „előrejelzéseknek” megfelelően alakult. Marx nem tanított meg bennünket arra, hogy az eszme és a valóság egységének, s ellentétének dialektikája folytatódik a szocializmusban, s a kommunizmusban is. S ez azért „elméleti negatívum”, mivel ez a dialektika nem fog feloldódni valamiféle emberi, s társadalmi tökéletességben. Továbbá: nem igaz az, hogy az emberiség megszabadulhat – miként Marx vélte – a természeti, s társadalmi korlátoktól, és elérkezhet valamilyen társadalmi homogenitáshoz. A kapitalizmusban a termelési viszonyok – ugyancsak Marx állításával ellentétben – nem gátolják a termelőerők fejlődését, viszont az új, szocialista társadalmi-termelési viszonyok nem hozták meg a termelőerők feltételezett magas szintű fejlettségét. Az idő nem igazolta Marxnak a proletár diktatúrára vonatkozó elgondolásait sem, (amennyiben demokratikus társadalmi folyamatnak írta azt le, nem pedig monolitikus politikai diktatúrának, ahogyan a valóságban alakult). S végül, nincs teoretikus, ki mindezeket a paradoxákat megválaszolná.

Láthatjuk, a klasszikus marxizmus tanításának célzatos, lehangoló erejű kritikája fogalmazódik itt meg. Gyertyán a mai gyakorlati fejlemények, s ellentmondások világa felől közeledve, lényegében *üdvattannal, utópizmussal* vádolja Marx bizonyos – elméletének éppen döntő pontjait jelentő – tanításait. S keserű pesszimizmussal vonja le végső következtetését, immár a politikai költészet alakulására vonatkoztatva: születhet-e politikai líra olyan történelmi helyzetben, melyben a szocializmus gazdasági javulása az ellenségtől, tehát a tőkésországok gazdasági fejlődésétől várható.

Végső soron rendkívül lehangoló, sötét képet, defenzív alapállást tükröz Gyertyán írása Marx klasszikus teóriájával kapcsolatban. S bizony, ha a létező szocializmus különféle ellentmondásaira, súlyos problémáira gondolunk, hajlamosak lehetünk kényszerű tudomásulvételére is. Azonban mélyebben vizsgálva a szerző kijelentéseit, s szembesítve azokat az eredeti marxi elgondolásokkal, kiderülhet – talán meglepetést keltve –, hogy jórészt olyan dolgokban marasztalja el a klasszikus tanítást, elsősorban Marx életművét, amelyekért az nem felelős, és amely nem igazol(hat) ilyen kritikát, még ha jóhiszemű is az.

Hadd válaszoljak először Marx állítólagos utópizmusának, üdvttanának vádjára. Ha elmélyülten újratanulmányozzuk Marx munkáit, könnyen felfedezhetjük, milyen óvatosan, szándékosan visszafogottan, elvont módon, azaz egyáltalában nem konkrét meghatározottságában beszélt a szocializmusról, méginkább a kommunizmusról. Csupán néhány igen általános elvet jelzett, s azokat sem valamiféle látnoki varázslattal jövendölte, hanem a történelem objektív mozgástendenciájának mély megragadásából következtette ki. Viszont határozottan úgy vélte –, s itt mutatkozik leginkább Marx éles utópizmusellenessége –, hogy a kommunizmus nem az emberi történelem abszolút beteljesedését, csúcspontját, a tökéletesség birodalmát, a természeti, s társadalmi korlátok lerombolását jelenti. Ellenkezőleg: ekkor indul csak be igazán az emberi nemhez való s méltó történelem. Ugyanis megterem-

tődnek – a természeti s társadalmi szükségszerűségek alapzatán maradva – a társadalmi feltételek ahhoz, hogy a nagyon is sokszínű, s merőben különböző emberi képességek valóban kibontakozhassanak. Jólásra magam sem szeretnék vállalkozni, de abban egészen biztos vagyok, hogy nem homogén, uniformizált, mindenben egyenlő emberiség fog létrejönni. Arra számíthatunk, hogy egyrészt az egyéni életutak fölöttébb különböző megnyilvánulási formákat öltenek s gazdag értékeket hordoznak majd, másrészt akkor is kell majd alkalmazkodni a természet s a társadalom mozgástörvényeihez, nem egyszer váratlan s nem jelentéktelen gondokat okozó új fejleményeihez.

Menjünk tovább, a konkrétabb vitapontok vizsgálata felé. Valóban azt állította-e Marx, hogy a tőkés társadalomban a termelési viszonyok gátolják a termelőerők fejlődését? Azt hiszem, mód felett csábító lenne elidőzni a marx – sokoldalúan tárgyalt s bizonyított – nemleges válasz bemutatásával. Inkább csak ezzel kapcsolatos néhány felismerésre emlékeztetek.

Marx szerint a tőke természetes mozgása, s érdeke a termelőerők, minden korábbi történelmi állapotához képest nagyobb léptékű s hatású fejlesztése. A tőke állandóan forradalmasítja a termelési eszközöket, valamint a természet- s műszaki tudományokat. A kapitalizmus a történelem menetének kitüntetett pontja, abban az értelemben tudniillik, hogy több s lényegesebb változást hoz a társadalom életében, mint az összes korábbi alakulat. *Civilizatorikus hatásokat* produkál: kialakítja a világkereskedelmet, a világpiacot, a világtörténelemben való gondolkodás s értékelés képességét; a lokális, helyi fejlődés helyére a világtörténelmi folyamatokat, a világegész mozgásokat állítja; kitágítja az emberi szükségleteket, fűrge s találékony új és új vonatkozások s szükségletek teremtésében; megszüli, majd természetes szokássá változtatja a dolgozó egyének – munkafolyamatokban megnyilvánuló – általános serénységét, precizitását, fegyelmét. Noha, a kapitalizmus a legfőbb termelőerő, vagyis az ember fejlődését végül is eltorzítja, az ember s az egyén különféle problémáit képtelen megoldani, (s erről ma már nem egy *polgári* filozófiai irányzat és szaktudományos iskola vall), mégis Marx messzemenően elismerte a termelőerők, imént jelzett oldalainak, természetes fejlődését, progresszív történelmi szerepét. Olyan folyamatot elemzett Marx több mint száz esztendővel ezelőtt, amely a maga kifejlett alakzatában napjainkban, szinte szemünk láttára bontakozik ki, s amelyet úgy hívunk, hogy *tudományos és technikai forradalom*. Olyan éles, pontos, s aktuális leírását adja Marx ennek a jelenségnek, hogy ha nem lenne olvasható, el sem hinnénk. De, újólág hangsúlyozva, nem azért juthatott ilyen meglepő eredményre, mert holmi jövőbelátó képességgel rendelkezett. Csupán arról van szó, hogy a tőke mélyelemzése során olyan mozzanatot tudott megragadni, amely benne rejlően ott működött már akkor is, amikor még a felszíni jelenség szintjén nem, vagy kevésbé volt tapasztalható. Nagyrészt a fenti civilizatorikus hatásokra vezethető vissza az az új fejlemény is, melyet Marx mint gyakorlati következményt még nem élhetett át, ma viszont közvetlen tapasztalati tény: tudniillik a tőkés társadalom *válságtűrő képessége*. Kétségtelen, a modern kapitalizmus egyik sajátossága ez, de a gazdaságfilozófus Marxból kiindulva, bármilyen hihetetlenül hangzik is – nem merőben új, minden clózmény nélküli vonásról van szó. A „képlet” mindenesetre furcsa: úgy keresztülmenni a különféle válságokon, sőt úgy manipulálni a válságokkal, hogy közben ne lehetetlenüljön maga a kapitalizmus mint társadalmi rendszer.

A *szocialista* termelési viszonyok, s termelőerők dialektikája sem egyszerűsíthető le, bár egész sor vulgarizációval találkozhatunk. Az egyik legmakacsabb beidegződésünk a következő: a tőkésmutatókhoz képest a szocialista termelőerők – az ismert történelmi lemaradás miatt – alacsony szintet mutatnak, viszont a termelési viszonyok magasabbrendű értékeket hozdoznak, amelyek legalább idcológiailag konpenzálják a termelőerői lemaradást. Ez a sztercotípiá felmérhetetlen károkat okozott a fejekben. Ennek nyomán a termelési viszonyok oldalán a köztulajdon és a közösségek diadalmenetének, s mindenhatóságának felfogása tétéleződött, a másikon (a termelőerők területén), pedig egy kényelmes, belenyugvó, defenzív álláspontra kerekedett felül.

Marx mind a termelési viszonyok, mind a termelőerők jövőbeli alakulására nézve olyan jelzéseket adott, amelyeket mint tanulságokat nem mellőzhetünk mai társadalomépítésünkben sem, ha előbbre kívánunk jutni. A termelési viszonyok szempontjából itt csak a magántulajdon tudatban, érületben, beidegződésben való továbbélésének marxi gondolatát emelem ki. A *magántulajdon*, figyelmeztet Marx, oly ostobákká tette az embereket, hogy egy tárgy, eszköz, dolog stb., csak akkor az övék igazán, ha közvetlenül birtokolják, használják, élvezik. Ezért az emberek a köztulajdonhoz kezdetben nem tudnak pozitív bensőséges és szerves viszonyulást kiépíteni. Ma is tapasztalhatjuk, hogy például a gyári dolgozó nem érzi annyira magáénak a szocialista állami tulajdonban levő üzemet, mint mondjuk saját hobbikertjét. Ezért felelősséget sem érez annyira a köztulajdon iránt. A szocializmus megszünteti a fő termelési eszközök magántulajdonát, de a magántulajdonosi szemlélettel, érülettel jóidcig, (s ez lehet egy egész történelmi korszak) számolnunk kell. Bár nem kívánok itt foglalkozni a kisvállalkozás jelenségével, de az bizonyos, hogy e képződmény újabb tudati zavart okoz a szocialista tulajdon szerepének, jövőbeli alakulásának kérdését illetően.

A termelőerők vonatkozásában szintén megszívlelhetünk egy marxi (később *Lenin* által is megerősített) felismerést. A szocialista termelőerők mi-benlétét, fejlődését, mint sok mást, *világtörténelmi mércével*, a világegészmozgás felől ítéelhetjük meg realisan, s jelölhetjük ki e mozgás természetének megfelelő feladatokat. Legfőképpen azt a tanulságot szükséges feldolgoznunk, hogy a tőkés világgazdasági rendszerrel szembeállítódják egy legalább olyan erős s magas színvonalat képviselő szocialista alapú világgazdasági rendszer. A szocializmusnak ebben is (vagy ebben leginkább) meg kell mutatnia magasabbrendűségét. Igaz, a világgazdaság, -piac, -kereskedelem feltételeit ma, s a közeljövőben nem a szocialista országok együttes diktálja, ily módon az egyes szocialista nemzetgazdaságoknak kell alkalmazkodniok a külső világ mozgásához, változásaihoz. *De vigyázzunk: ne bogy feladjuk stratégiai céljainkat.* Azaz mindenképpen ki kell törnünk a világgazdaságtól való egyoldalú, s méltatlan függőségünk helyzetéből. Történelmi kihívás, egyben feladat ez, ami nyilvánvalóan sokféle társadalmi gonddal jár majd. De az bizonyos, lépnünk elsősorban nekünk kell. A társadalmi munka hazai termelékenységének növekedését, a gazdálkodás hatékonyabbá válását, általában a szellemi tőkébe való permanens és magas színvonalon történő befektetését szükséges kiküzdenünk. Csakis ilyen alapon lehet, s érdemes bekapcsolódni a tőkésvilág gazdasági vérkeringésébe, és várhatjuk a gazdasági alávetettségtől való kilábalást. Továbbá ma már egyre világosabban látjuk, (ha másként nem, a valóság kényszeríti ki), hogy

az egyes szocialista nemzetgazdaságok KGST-működését is több nagyságrenddel magasabb szintre kell hozni. Az eddigi kezdetleges, többnyire kétoldalú árucserre-kapcsolatokat, szűk kereskedelmi-üzleti formákat, s persze a politikai, diplomáciai jó szándékot, az elvekben való egyetértést fel kell, hogy váltsa egy valóban multinacionális, bensőséges, a gazdaság minden területét átfogó, szervesen átjáró intenzív gazdasági együttműködés.

A szocialista termelőerők ilyen világtörténeti, s -gazdasági megközelítésben (feladatkijelölésében s tendenciájában) különösen szegényes s defenzív álláspontnak tűnik az, ha csak annyit mondunk a szocialista termelőerőkről, hogy egyes szocialista országok gabonaexportra szorulnak az éhínség elkerülése céljából. S fölöttébb kényelmes, sőt veszélyes következtetés az, miszerint a kétségkívül meglévő gazdasági bajainkból csupán ellenfeleinktől várjuk a kiemelkedést.

A klasszikus teória olyan értelmezést is megenged, hogy a kommunizmus első szakasza *politikai fázis*, „még politikai természetű”, mely lehet „demokratikus vagy despotikus”(1). A szocializmus még nem szabadul meg az elidegenedés jelenségétől, „csupán” megkezdődik az ember integrációjának történelmi folyamata, vagyis az emberi lényeknek (mint közösségiségének) ember által, s az ember számára történő valóságos elsajátítása. A szocializmus politikaműködése akkor természetes, „normális”, ha egyre több funkciót, feladatot sikerül átadnia a különféle társadalmi egységeknek (pl. szervezeteknek) és a spontán egyéni kezdeményezéseknek. Ha a politikaműködést tendenciájában, illetőleg természetes nivoltában, tehát se nem torz formájában, se nem kényszerpályajellegében nézzük, (amelyektől sajnos, a szocialista országok politikája nem mindenütt és mindig tudott megszabadulni), akkor a politika „leépülését” nem tekinthetjük antidemokratikus folyamatnak. Annyiban nem, hogy az egyének, s közösségeik megkezdik észszerűen szabályozni, s ellenőrizni saját társadalmi viszonyaikat.

Lehet, hogy ma még csak bizonyos jelei látszanak ennek a folyamatnak. Dehát nem feledhetjük, napi problémákkal küszködünk, s a saját létezésünkért, (mint szocializmus) folyó harc sem szűnt meg napjainkra. S mégis, a nehezebb társadalmi (gazdasági, politikai) helyzetben van csak igazán szükség az átfogó, a nagy távlatot, a világegészmozgást kifejező és értelmező marxi elméletre. *Nemcsak módszert* jelent tehát a klasszikus marxizmus. Az alapkérdésekben nem tévedett Marx, elmélete ma sem vesztett érvényességéből, mi több, nem egy ponton fontos mondanivalóval tud szolgálni napjainkban is és még jó ideig. Természetesen csak akkor, ha nem kanonizáljuk tételeit, s nem dogmát csinálunk tanításából. Marx nem egy kérdésben tévedett, s önkritikát gyakorolt (írásomban azonban nem er tettem a hangsúlyt). De nincs semmi alapunk arra, hogy életművét mellőzzük. Inkább a mélyebb, s eddig talán nem kellő mértékben feltárt alapgondolatait kellene újraolvasni s -értelmezni. Úgy vélem, e tekintetben tartogat még meglepetéseket ez az életmű. Mindenesetre vannak teoretikusaink (s miután Gyertyán nem találja őket, hadd emlékeztessék *Lukács György* és *Tőkei Ferenc* nevére), akik példát mutattak, mutatnak arra, hogy a klasszikus teória talaján maradván hogyan lehet megközelíteni a valóban új kérdéseket, s miként lehet legalább helyesen megfogalmazni a Gyertyán által is felvetett paradoxáikat.

Robert Musil írja szellemesen, isten óvatosan cselekedett, amikor elrendelte, hogy elefántból elefánt, macskából megint macska bújhat elő. A filozófusokból azonban tanimádók és ellenfilozófusok lesznek.

Kétségtelen, Marx filozófiájának is kitermelődtek tanimádói. Ők azok, akik az eredeti elméletet vulgármarxizmussá silányították. Lehet, hogy vitapartneremet is ilyen szellemben ismertették meg a klasszikus marxizmussal. Erre következethetünk, ha sorra vesszük Gyertyán kijelentéseit. Írása leegyszerűsíti a marxi elmélet gazdagságát, tényleges tartalmait, kiöli dialektikáját, majd azt sugallja, hogy a létező szocializmus már nem tud mit kezdeni ezzel a klasszikus –, de valójában megcsonkított – teóriával. Gyertyán Ervin vulgarizmussal vádolja *Alföldy Jenőt*, de kritikájában, bármennyire nem szívesen írom is le, csak más vulgarizmust állít.

Az a tény, hogy ilyen neves szakkutató és kritikus, mint Gyertyán Ervin, végül is belecsik a vulgarizáció zsákutcájába, közvetve ismételtén felhívja figyelmünket arra, hogy bizony marxizmuskutatásunk, -oktatásunk, -propagandánk sem tett meg mindent eddig e veszély elkerülése érdekében. Marxizmusunk egyes pontokon nagyon is erőtlen, s találkozhatni a marxizmus művelésén belül különféle rituális, szakrális formulákkal. A komoly részkutatási eredményeket a marxizmus, sajnos nem mindig vagy nem meggyőző módon tudja filozófiai elméletté olvasztani, egységbe szintetizálni. Mindez természetesen újabb vitatéma lehetne. Itt csupán azt a józan belátást szeretném közös elfogadásra javasolni, hogy a marxizmussal hivatalosan foglalkozóknak és a más területeken dolgozóknak (itt: a szaktudományok képviselőinek, a művészeknek, a szerkesztőknek, az újságíróknak, vagy akár a politikai líra helyzetét vizsgálóknak, s e vita hozzászólóinak egyaránt érdekük és feladatuk a valóság új tényeinek, kérdéseinek feldolgozását az eredeti – vulgarizációktól, dogmatizmusoktól megtisztított – klasszikus marxizmus talajáról kiindulva elvégezni.

Bárcsak a politikai költészet mai helyzetéről indított polémia majdani vitázárója is törekedne, a klasszikus marxizmus alapzatán maradván, a sokféle hozzászólás s a megfogalmazódó új tapasztalati tények valamilyen filozófiai általánosítására, szintetizálására.

A politikai költészet esélyeiről

Ady Endre csodálkozna vitáinkon, hiszen sohasem érdekelte más „fölszánt poéta-ceruzá”-ját, mint a „Politika és Szerelem”. Az is meglepné, hogy akad irodalmár, aki *Kozma Andort* együtt emlegeti a forradalmi megújulás „szent sírlyaival”, és aki szerint „talán nem is a tartalom volt veszélyes az uralkodó osztály szemében, inkább az új forma...” Felütné *Kozma Andor* 1898-as *Szati-riák* című könyvét, beleolvasna az *Agrár-socializmusba*, ám az olyan sorokhoz érve, amelyekből sugárzik a napszámosok és földmunkások iránti ellenszenv ebben a költője által lázadónak szánt, latifundiumok ellen írt versben, haragosan tolná félre a könyvet.

A „népért síró bús bocskoros nemes” és a „Kozma Andorok” között szakadéknyi különbség tátongott a tartalomban, és Ady mondanivalója nagyon is veszélyes volt az uralkodó osztály szemében, fenyegetőnek tartották Ady líráját, Adyét, aki népének nem lett minisztere, politikai vezetője sem, akit nem „hangos Dózsa”-ként, hanem költőként parancsolt népe, nemzete élére a huszadik század, mialatt a „Kozma Andorok” élversekben füstölgő „radikalizmus”-a a parasztok, munkások ügyével még akkor sem azonosult igazán, amikor látszólag értük szólt, nem is nyugtalanította hát különösképpen az úri rendet.

Irodalomtörténeti közhely, milyen harcot vívott *Petőfi* és Ady az új irodalom igazáért, és az is köztudott, hogy ez az irodalmi harc politikai harc volt. Kevésbé közismert *József Attila* küzdelme, hiába dolgozta fel a szakirodalom, például *Forgács László* 1965-ből való *József Attila esztétikája* című kitünő könyve, minduntalan egyenlőségi jel kerül az ő művészi teljesítménye és másokéi közé. Pedig ő nagyon is elkülönítette magát másoktól, még azoktól is, akikkel olykor fegyvertársi szövetséget kötött.

A magyar líra forradalmi abban az értelemben hagyományörzőek, hogy *Petőfi* Adyban, *Ady József Attilában* él tovább. Mielőtt bárki rámulvasná, hogy a fenti mondattal költészetünkben a *Babits*-méretű alkotókat akarom kirekeszteni, hadd írjam ide *Babits* szavait: „A magyar lírának még forradalmi is hagyományyszerűek, s pl. az Ady forradalmában félreismerhetetlen a *Petőfi forradalmának hatása és tradíciója*...”

A hazai politikai költészet vizsgálatakor igazán nincs okunk esztétikai elemzés helyett skatulyagyártó gmk vállalkozásba kezdenünk. A közvetlen politikai költésztől vissza sosem riadó *Petőfi* a forradalmi apály beálltakor megírja *Az apostol*, a tizenkilencedik századi világirodalom – szándékosan nemcsak a hazai mércére utalok – páratlan remekművét. „Semmi kétség afelől, hogy *Az apostol* bőségek, Szilveszternek a szellemében és jellemében *Petőfi* saját forradalmi bitét és közérzetét fejezte ki” – kezdi *Petőfi* művének elemzését *Pándi Pál* a „Kisértetjárás” *Magyarországon* című tanulmánykötetben. Nem tudok a tizenkilencedik századból olyan költői művet, amelyben a plebejus polgári forradalmiság és a marxizmus küszöbére érkező újszociális eszmeiség tökéletesebb megfogalmazást nyert volna, mint *Az apostolban*. Megkockáztatom azt is, hogy *Az*

apostol a politikai költészet tizenkilencedik századi legnagyobb remekműve. Petőfi tudta, hogy ezt a művet nem a meglevő pillanatnak írta közvetlen agitációs versként, noha arra bizonyára nem gondolt, hogy csorbítatlan formában majd negyedszázad múlva jelenik csak meg.

Mint tudjuk, Ady sem ódzkodott a közvetlen politikai lírától. A világháború évei alatt mégsem közvetlen politikai lírát írt. *Lukács György* szerint a világháborúhoz vezető krízisre válaszoló forradalmi szükségszerűség hangját leghamarabb és legadekvátábban Ady szólaltatta meg, ezért tartja Adyt a korszak legnagyobb lírikusának. *A halottak élén* ismét olyan csúcsa a politikai költészetnek, amelyet Európában senki sem haladt meg. Ady nem antimilitarista verses proklamációkat fogalmazott, hanem azt a nagy belső válságot fejezte ki, amelyet a forradalmat váró, sürgető költő a világháború éveiben átélt. *A halottak élén* politikai visszhangja mégis kevés mű hatásához mérhető, a kor ifjú forradalmárai úgy hivatkoztak rá, mintha közös forradalmi katekizmusuk lett volna.

Árnyaljuk tovább a politikai költészetéről alkotott képet. *Böloni György* egy *Luberre* vonatkozó Marx-aforizma átfogalmazásával így jellemzi az 1867 utáni világ életérzését: „*Deák legyőzte az abszolutizmuson alapuló szolgaságot, mert helyébe a meggyőződésen alapuló szolgaságot állította*”. A Petőfi-örökséget legkövetkezetesebben őrző *Vajda János* szerelmi lírája olyan tiltakozás a kiegyezés kori világ „meggyőződésen alapuló szolgáló-mentalitása” ellen, amelyhez még magának a *Montblanc-embernek* politikai röpiratai sem mérhetőek.

Dobjuk félre hát a skatulyákat, és inkább a költői művekben megnyilvánuló világlátást tegyük a vizsgálódás tárgyává.

A továbbiakban egyetlen költői életmű alakulásának felvillantásával szeretném jelezni véleményemet a politikai költészet mai lehetőségeiről. *Györe Imre* második kötete, a *Zubogj csak ár* jelentős irodalmi eseménye volt az 1958-as évek. A szocializmus történelmi igazát vállaló Györe közvetlen politikai versekben fordult szembe az ellenforradalommal. Györe Imre életművének eddigi csúcsa véleményem szerint az 1977-ben megjelent *Bizzuk a tűzre* című kötet. Györe változatlanul a szocializmus marx-lenini távlatából szemléli világunkat, és nem hajlandó ezeket a távlatokat az utópiák lomtárába utalni, ám nem riad vissza attól sem, hogy szinte fizikai közérzeteként éljen át minden gyötrelmet, ellentmondást. Kevés közvetlen politikai verset találunk ebben a mindvégig politikus kötetben, mégis az elkötelezett líra legmaibb jellegzetességeit olvashatjuk ki belőle. Külön elemzést érdemelne az is, hogy a József Attila-i hanggal induló Györe életművében hogyan éledt fel az Ady-örökség, miért talált rá Ady Endre „széttépett bibliá”-jára. Nem tanulmányt írok, hanem vitacikket, ezért jelzesszerűen álljon itt annyi, hogy a hagyományörzésnek ismerős jelensége ez, utaltunk már rá az idézett Babits-följegyzés kapcsán.

Ami engem illet, nem féltsem az elfogulatlan utókor ítéletétől politikus természetű költőinket. Vagyis optimista vagyok, ami egyáltalán nem gátol abban, hogy olykor-olykor fel ne sóhajsak egy mai *Szemere Miklós* után, aki systergó haraggal, metsző iróniával állna ki a porondra védelmükben. Úgy, mint az egykori irodalmi bajvivő tette: „*Ti nyers, miveletlen költők! Miért nem irtok síjtó szatírák helyett jámbor elégiákat? Ne a gúny izzó vasával gyógyítsátok a legátalkodottabb kört is, csupán cukros labdacsokkal! S politikai költeményeket írni! Nem bűn-e ez a költészet istennői ellen?*”

Költészet és közéletiség

1.

„A vers nekem mindig a köz volt” – vallja *Tandori Dezső*, s ha jól értem, ezzel azt akarja mondani, hogy minden költészet mindig közéleti. „A politika egy téma a sok közül” – állítja *Sik Csaba*, s őt bizonyára jól értem, ezzel azt akarja mondani, hogy nem minden költemény mindig politikai.

Hogy mindkettőjüknek egyszerre igaza lehet, azért van, mert „a közéleti” kifejezés (legalább) két jelentésű. Csak szűkebb értelemben szinonimája „a politikai”-nak, tágabban magába foglal mindent, ami a társadalmi nyilvánosság szemszögéből nézve fontos, és így nyilvánvalóan jóval szélesebb kört ölel fel „a politikai”-nál.

2.

Amde igaz-e, hogy e tágabb értelemben minden költészet közéleti? Az egyszerűség kedvéért tekintsünk el most attól, hogy költői tevékenységet folytathatnak szerelmes gimnazisták és műkedvelő fogorvosok is, és hogy – valamiképpen, de másképpen – költészeti formák jellemzik a reklámverset, agitációs rigmust, a tanköltészetet, sőt, a slágerszöveget is. Nem mintha e formáknak nem lenne érintkezésük a közéletiséggel, vagy egyesek közülük (gondoljunk a kortesversekre vagy a pol-beat, a punkdal szövegeire) nem lennének kifejezetten közéletiek; az itteni keretek azonban aligha engedik meg, hogy túllépjünk a szokásos – sznob – leegyszerűsítésen.

Egy még durvább – immáron igazságtalanul agresszív – kirekesztéssel tekintsünk el továbbá a világköltészet legkiemelkedőbb remekműveinek felétől, Theokritosz *Paraszt hexametere*kjéktől kezdve Goethe *A vándor éji dalán* át Weöres Sándor *Szán megy el az ablakod alattjái*g, amelyek ugyanis „csak” szépek, s e nemben annak a művészetnek a reprezentánsai, ahová a *Milói Vénusz* és a worms-i katedrális tartozik. Marad elég probléma az itteni vita által érintett körön, a visszatükröző művészeti költészet körén belül is. Közéleti-e minden itteni produkció?

3.

Igen, méghozzá végzettszerűen az. Akár akarja a mű szerzője, akár nem, s bármilyen szöveget bocsát közre, mindenképp közéleti töltetű lesz.

Hogy e gondolat érthetővé váljék, azt a tényt kell figyelembe vennünk, hogy a szövegek jelentése nemcsak attól függ, miféle szavakat miféle kapcsolatokban tartalmaznak, hanem attól is, milyen körülmények között jelennek meg: a beszédhelyzet is lényegesen befolyásolja tartalmukat. A „Tündöklőek a prespektívák!” felkiáltás értelme például egészen más, ha egy kiránduláskor a hegytetőn hangzik el, más, ha egy politikai tömeggyűlésen halljuk, s megint más, ha akkor mondjuk, amikor megtudjuk, hogy Jucikának szabad a szombat estéje.

Az úgynevezett kommunikációs rendszerek, a sajtó, rádió, televízió stb. kü-

lönféle rovatai-műsorai és kiadványtípusai – a társadalmi konvenciók révén – olyan keretek között működnek, ahol mintegy eleve meghatározott az a „beszédhelyzet”, amelyben egy-egy szöveg elénk kerül: e keretek így körülhatárolják azt az értelmezési tartományt is, amelyen belül a szöveg lehetséges értelmét „dekódolhatjuk” (kiókumlálhatjuk).

Lássuk ennek egy konkrét példáját. Ha a MALÉV kiadványaként kerül a kezembe egy összeállítás, amely repülőjárat-térképeket tartalmaz, világos, hogy e térképek azt akarják megmutatni, miféle lehetőségek között választhatok, ha innen amoda légiúton akarok eljutni. Jogos reklamációkkal élhetek, ha kiderül, hogy valamilyen járat valójában nem létezik, de aki e vonalas ábráról roncokra, csontvázakra asszociál, forduljon idegorvoshoz.

Ha viszont ugyanez az összeállítás Tandori Dezső (saját kifejezésével) „költőegyen” nevével fémjelvezve, a művészeti kommunikációs rendszer – milyen jó szó! – „csatornáin” át, *Godot-ra várva: 11 aero-mobil* címmel kerül a kezembe, nincsen semmi garanciám arra, hogy valóban léteznek ilyen légijáratok. Ekkor a produkció értelme az, hogy – a mű egyik neves elemzőjét, *Bojtár Endrét* idézve – e világban „*már semmi nincs. Művészet, műalkotások sem. Csak romjaik, roncsaik, lerágott csontvázaik. Aki azonban jól odafigyel, egy ilyen csontváz alapján látni fogja az egykor volt élő egészet meg a valóságot is, amint rágja le a büst.*”

4.

Vagyis: mindaz, ami e költészeti kommunikációs rendszerben nyilvánosság elé kerül, eleve, már az itteni „beszédhelyzet” révén sajátosan általánosított értelmet nyer. Lehet, hogy a „költőegyen” pusztán magánéleti okok miatt érez valamiféle tárgyiatlan szorongást – ha e hangulatát versben teszi közhírré, azt nem másként, mint „életérzésként” fogjuk fel, úgy értelmezzük, hogy a társadalmi valóság egészét illető érzelmi reflexió. S ugyanez áll legbensőbb magánügyeire, még a szerelmeire is. A szerelmesversnél teljesen érdektelen, valóban létezik-e a személy, akit a költő szerelmével megtisztelt, s igazán úgy érez-e, ahogyan mondja, e költeménytípus valódi mondandója: íme, ilyen a korszerű, tipikusan mai szerelmi érzés.

Az pedig, hogy valóságunk egésze valóban szorongásokat ébreszt-e vagy sem, s hogy a mai világban miféle vonásokkal jellemezhető a szerelmi érzésnek az a típusa, amelyik leginkább közelít a korszerű életvitel eszményeihez, nyilvánvalóan közérdekű probléma; a tárgyiatlan szorongást kifejező versike vagy a szerelmi költemény is közérdekű állásfoglalás tehát, közéleti tett.

Valaha, amíg még legalább vitára érdekesítették e fogalmakat, heves polémia-ák folytak: kell-e lírai költészetnek a tipikusság, intenzív totalitás jegyeivel rendelkeznie? Rossz kérdésfeltevés volt ez. Nincsen itt semmiféle választási lehetőség, kell vagy nem kell: minden ilyen „visszatükröző művészeti” költemény eleve a tipikusság és az intenzív teljesség jegyében kerül közforgalomba, pusztán attól, hogy közforgalomba került. Legfeljebb rosszul, hiányosan, torzítottan képviseli a tipikusságot és intenzív teljességet. Ha például nem igaz az, hogy világunkban „már semmi sincs. Művészet, műalkotások sem. Csak romjaik, roncsaik, lerágott csontvázaik” stb.

5.

Nem nyúl hát kevésbé fontos, kevésbé közéleti érdekű témához a költő akkor, amikor szerelmesverset ír, mint akkor, amikor politikai elképzeléseit önti

költői formába. A lényeges az, hogy jól írja meg, amit ír. Ez a „jól” pedig igen-csak bonyolult dolog. Persze, hogy igaza van *Alföldy Jenőnek*, amikor azt emeli ki, hogy a líra meghatározott értelemben „mégiscsak önkifejezés, minden egyéb műfajnál nagyobb mértékben, műfajspecifikusan, s *Gyertyán Ervinnek* is, amikor annak elismerését követeli, hogy „a politikai költészet alapelve csak az én vezérem bensőmből vezérel átéltsége lehet”. Nem mindegy azonban, hogy miféle az az „én”, amit a költő „kifejez”, mit él át az a „benső” és hova vezérlí a költő tollát, továbbá az sem, hogy miként – miféle formacszközökkel – történik ez a mélységesen átélt önkifejezés.

Ha meg lehetne vizsgálni – aligha lehetne – az irodalomtörténetet olyan szempontból, hogy kik írtak több rossz verset, a hidegen kalkuláló karrieristák vagy az őszintén, bensejük által vezérelt balekok, bizonyára döntetlen lenne az eredmény.

6.

Ott pedig már nem tudom követni Gyertyán Ervint, amikor arról ír, hogy a társadalmi-politikai életben „minden helyzetben meg kell találni az optimális prioritást, sorrendet, hierarchiát” az eszmék között, „ami (bizonyos határok között persze) a kompromisszumok szüntelen játékát feltételezi és kívánja meg”, de „ez a politikai feladata”, s vele ellentétben a költő „csak a kompromisszummentes eszmeiségnek lehet a szócsöve, és a mindent, a mindenséget kell követelnie az ember és az emberiség számára”.

A jó politika és a jó politikai költészet között az eszmeiség tekintetében elvben nincsen különbség: a maga eszközeivel mindkettő a nembeli és népi-nemzeti érdekek érvényesítésére mozgósítja a társadalmi erőket, a konkrét történelmi helyzet igényeinek megfelelően. S ha ezek az igények kompromisszummentes célratörést kívánnak, kétbalkézes politikus az, aki nem ezt teszi, aminthogy megfordítva, egy okos kompromisszumot igénylő helyzetben csak a fűzfakoszorús vátesz zengi világba a kompromisszummentes eszmeiség klapanciáit.

Az európai költészet kezdetén nem a haragos Akhilleusz áll egymagában; mellett, vele egyenrangúan ott látni a leleményes Odüsszeust is.

A gyakorlatban persze – s ez Gyertyán részgazsága – van némi munkamegosztás politika és politikai költészet között. A politikusok kénytelenek a pillanatnyi erőviszonyok taktikai problémái, a napi gondok megoldásai körül szorgoskodni, kerülőutakat keresni a végcél eléréséhez, s a kisformátumú politikusok gyakran nem is látnak tovább az orruknál. Szüksége van hát a politikának az efemer kényszerektől mentes, a jövőbe tekintő költészet intő – ha kell, haragosan kritikus – szavára. Másfelől viszont a kisformátumú költők arra hajlamosak, hogy a „világzabadság” és az „emberiség üdve” szavakra rímeket keresve prófétaszerepben tetszelegjenek, elvontságokkal handabandázzanak. Szüksége van hát a költészetnek is a politika információira, s ha kell, az övénel nem kevésbé kritikus intő szavára is. (A haragosságot már nem tanácsos viszonzni: a politikában az indulatokat éppúgy kerülni kell, mint a metaforákat.)

Valamennyien a „mindent, a mindenséget” követeljük „az ember és az emberiség számára”, nem csak a költők teszik ezt. De követelni könnyű, jóval nehezebb a „minden” felé vivő „valamennyit” kicsikarni.

7.

Ami pedig e vita legforróbb pontját illeti, engem eléggé hidegen hagy: milyen s miért olyan „napjaink” magyar politikai költészet, amilyen?

Ez a „napjaink” ugyanis, ha az „Illyés Gyulák” halála óta „tátongó, fájo hiány” keletkezése óta értendő – ahogyan Alföldy Jenő vitaindítója értelmezi –, irodalomtörténeti léptékben mérve elhanyagolhatóan rövid időszak. Olyan rövid, hogy arculata fel sem tárulhat előttünk, mert nincsen önálló arculata: majd egy-két évtized vagy még több idő múltán ítélni csak meg, milyen volt az az összkép, amelynek egyik mozaikkockáskáját most belátjuk. Nem véletlen, hogy Alföldy – ódzkodva „egy féloldalas, értékrendet veszélyeztető összkép” felvázolásától – megszakítja a költők névsorát: „mondhatnék más neveket is...”

Igen, lehet, hogy e mozaikkockácska-prespektívában egyenrangúként kerül egymás mellé korunk *Arany Jánosa* és – mondjuk – *Tóth Lőrince*, *Petőfi* viszont máshová, netán épp a „mondhatnék más neveket is” kategóriába kerül, mert még pályakezdő vagy épp csúfos vereséget szenvedett a szabadszállási választáson.

Hidegen hagy ez a kérdés azért is, mert óhatatlanul mennyiségi szemléletet tükröz. *Petőfi Éva* így is értelmezi, s Alföldy tételét, miszerint politikai költészetünk hullámvölgybe került, saját „növekvő számú politikai verseire” és mások „köteteket megtöltő cáfolati példatárára” hivatkozva tagadja. Ámde ki tudja azt – s kit érdekel –, hogy 1933-ban milyen volt országos ódatermésünk egy költőre eső mennyisége? Elegendő, ha azt tudjuk, volt egy József Attila nevű „költőegyennek” egyetlen ódája, s máris megnyugszunk abban, hogy ez idő tájt ódában nem álltunk rosszul. Lehet, hogy az idén is megírták már azt az egy politikai költeményt, amely majd örök időkre biztosítja a 80-as évek közepének dicsőségét e műfajban – csak éppen anyagtorlódás miatt eddig még nem fért be a versrovatba.

Avagy nem írják meg se az idén, se a jövő évben, s ebből se támad semmiféle gond: *Héra Zoltán*nak nagyon igaza van, amikor azt hangsúlyozza, hogy nem a tematikai-műfaji hovatarozás teszi a költészetet. Az idej *Nemzeti dal* elmaradásáért bőven kárpótolna egy *Kiskunság*.

8.

Végezetül pedig hadd pendítsék meg egy gondolatot, amely a nézetcsere eddigi szakaszában még nem bukkant fel, pedig eléggé sokat vitattuk nemrégiben: mi van, ha – nem „napjainkban”, hanem irodalomtörténeti léptékben is érzékelhető idő óta – a költészet egésze került hullámvölgybe? Ha a politikai költészet apálya csak a nagyobb mozgás része? Ha – amint ezt Gyertyán éles szemmel veszi észre – Alföldy azért kénytelen a politikai költők névsorát háromnegyed arányban publicistákkal-esszéistákkal vattázni, mert egy műfajváltás időszakát éljük? Ha a kor, amelyben élünk, immáron más műformáknak kínál kedvezőbb lehetőséget, nem a lírának?

De ez egy másik vita már, s mi sem áll távolabb tőlem, mint az a szándék, hogy e régebbi, lezáratlan polémia vágányára siklatva ezt a kezdceményezést is a parttalanul szétágazó, körvonalazatlanul elhaló nézetcserek sorsára juttassam.

Iványi Ödön (1918—1985)

Vigasztaló

Június 8-án reggelre a kelő nap fényével — ott is titokban —, a felszálló párareneteggel, elment virágszekerén **IVÁNYI ÖDÖN** festőművész, folyóiratunk munkatársa, Nógrád megye kiemelkedő művészegyénisége, az országosan is rangot teremtett akvarellista, barát, a közéleti ember mintaképe...

— Dönci meghalt!!!

Döbbenetes hír, szinte hihetetlen, mert aki halhatatlanságát már képpé formálta, aki önmegvalósításában a kerek egészet megteremtette, annál kenderszagú alázattal, csak magyarázkodni tudunk, mert immáron ott feszül a szívárványon, s valahol mindig visszaragyog...

Hát elmentél, Te fényt teremtő, Te jóságos lélek, aki mindig higadtan és bölcsen nézted a világot, soha nem estél kétségbe, csak belülről marcangolt a készletés, s titokban tartottad a hevíletet — mert úgy szeretted, féltetted a világot, s úgy teremtetted szépné, hogy hervadás soha ne érje... A szív okán jót és szépet teremteni, a rend örökérvényű igazsága szerint — belülről ez vezérelt, mint halk húron pengetett zsoldár, fényből teremtett csodahegedű.

Mi sokan, renetegen, nagy hiányoddal élünk czentúl, szegényekben és szomorúan. Csak képeid néznek vissza ránk — küldetésed tanúkönyvei —, építve fényprizmákból emlékművet, maradandót a Palócföldnek...

CZINKE FERENC

A Gerelyes Endre novellapályázat eredményhirdetése

Az Ünnepi Könyvhét keretében 1985. június 3-án került sor a Gerelyes Endre novellapályázat eredményhirdetésére.

I. díj: nem került kiadásra	Jutalmak: Andrassew Iván (Budapest)
II. díj: Konczek József (Pomáz) Dippold Pál (Zsámbék)	S. Horváth Klára (Budapest)
III. díj: Györffy Attila (Gyál) Bacsa Tibor (Hatvan) Siklós László (Nagykovácsi)	Gere István (Budapest) Vészits Andrea (Budapest)
SZOT-díj: Ardamica Ferenc (Losonc) Benoze Gábor (Pécs) (megosztva)	Bóc Imre (Budapest)

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Dr. Praznovszky Mihály (bogyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (kritika)

Főszerkesztő: **BARANYI FERENC**

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Fűzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

E számunk szerzői

Ardamica Ferenc író (Losonc, Csehszlovákia); *Árkus József*, a Lúdas Matyi főszerkesztője (Bp.); *Baranyi Ferenc* költő, a Palócföld főszerkesztője (Bp.); *Csűrös Miklós* kritikus (Bp.); *Györffy Attila* költő, író (Gyál); *Karikó Sándor* főiskolai docens (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged); *Konczek József* költő (Pomáz); *Laczkó Pál* író (Salgótarján); *Melocco Miklós* szobrász (Bp.); *Ónagy Zoltán* író (Esztergom); *Praznovszky Mihály* muzcológus (Salgótarján); *Simor András* költő (Bp.); *Szakonyi Károly* író (Bp.); *Szerdahelyi István* kritikus, a Kritika főszerkesztője (Bp.); *Simonffy András* író (Duka); *Thiery Árpád* író, Kortárs főszerkesztő-helyettese (Bp.).

A Nógrád Megyei Tanács VB művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő: *Baranyi Ferenc*. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja: a Nógrád Megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármelypostahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest). Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 213-961 62 pénzforgalmi jelzatszáma. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.* ISSN: 0333-8867. Index: 25-923.

Készült a Nógrád Megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telepén, 3,6 (A/5) ív terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató, 85.40387 N. S.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD